Marie Riegrová rodem Palacká.

* 18. dubna 1833. † 29. března 1891.

Přibyl. šk. r. 1892 Výk. B. 77.

MARIE RIEGROVÁ

RODEM PALACKÁ

JEJÍ ŽIVOT A SKUTKY.

NAPSALA

MARIE ČERVINKOVÁ-RIEGROVA.

VÝNOS VE PROSPĚCH FONDU MARIE RIEGROVÉ-PALACKÉ.

KNIHOVNA CÍS. KRÁL. ČESKÝCH VYŠŠ. REÁLNÍCH ŠKOL V PRAZE

NÁRODNÍ TISKÁRNA A NAKLADATELSTVO
NÁKLADEM OBCE PRAŽSKÉ.

OBSAH.

		Strana
	Předmluva	1
I.	Mládí Marie Palacké	5
II.	Ve kruhu rodinném a pro zájmy národní	24
III.	Loterie Zdeňky Havlíčkové	39
IV.	Přetvoření spolku sv. Ludmily	45
V.	Studie a články	59
VI.	Zřízení školy mateřské u sv. Jakuba, zavedení ženských prací	66
VII.	Činnost komitétu dam a rozvoj škol mateřských	83
VIII.	Podpora chudých matek a jich novorozenců	100
IX.	Jesle a oddělení maličkých	110
X.	Význam a výsledky ústavů pro útlý věk dětský	116
XI.	Pro školy městské	130
XII.	Mezi chudinou	146
XIII.	V životě	160
XIV.	Povaha	182

Svoji k svému — a
vždy dle pravdy.

První myšlénkou, která tanula mi na mysli, když jsem se chtěla chopiti péra, abych popsala život zvěčnělé své matky, byla otázka: Neučinila bych tím něco, co je proti její vůli, proti jejímu duchu? Ta, která po celý život svůj tak pečlivě skrývala své skutky, tak úzkostlivě vyhýbala se každému veřejnému uznání, pro kterou všecka chvála lidská byla pouhou marností — zdaž chtěla by dovoliti, aby se pravda o ní napsala byť i po její smrti?

Tázala jsem se: Mám-li právo to učiniti? A k otázce té dala jsem si odpověď: Není to právo — je to povinnosť.

Zdálo se mi, že světlý obraz jejího života, její bytosti, jejž mohla skrývati pokud byla živa, přestal býti jejím i výlučně naším rodinným majetkem od toho okamžiku, kdy zemřela; že i nejdražší odkaz její, poklad vzpomínek a památek na zemřelou jsme povinni sděliti s jinými, jsme povinni odkrýti její drahý, tak dlouho skrývaný obraz, aby i jiným sloužil k povznesení a útěše.

V odhalení obrazu jejího může jen ten spatřovati marnivosť a chloubu, kdo nezná života zvečnělé, kdo nechápe, že pohnutky takové jsou naprosto nemožné při vzpomínce na ni, při plném pochopení jejího života.

V celé její bytosti, v celém jejím žití bylo tolik pohrdání vší marnou okázalostí a světským leskem,

tolik mravní síly a vážné opravdovosti ba přísnosti, že vyvstane-li mi na mysli jasně obraz její, před jeho vážným zjevem zdá se mi malicherným a směšným všecko pachtění po marné chvále lidské, vše to, co svět nazývá skvělým a slavným.

Marie Riegrová byla z těch silných povah, které nepotřebují hledati povzbuzení, opory a posily v uznání jiných. Vše, co vnikalo k ní ze světa zevního, sotva dotklo se povrchu její mysli — nikdy ani na krok nedovedlo ji odchýliti od cesty, kterou kráčela, vedena hlasem srdce svého, vroucně milujícího a hluboce zbožného. Síla k činům, k hrdinnému sebeobětování prýštila z hloubi její duše, bylať to nezdolná energie lásky.

Ale její láska i její dobrota měly tvář vážnou. Její dobrota nebyla lichotivou a hravou, plnou něžných slabostí, měla málo slov, ale oplývala činy. Byla to láska a dobrota tak hluboká, že krátkozrakosť povrchního pozorovatele ji ani neviděla.

Dcera Palackého zdědila po svém otci všecky význačné rysy jeho povahy. Těžko představiti sobě dvě duševní bytosti v celém rázu svém, ve všech svých zvláštnostech, ve všech projevech vůle a citu sobě podobnější. Dcera byla věrným otiskem svého otce v ženském vydání.

Svému otci podobala se v neúmorné energii a síle vůle, v jasnosti a spravedlnosti svého úsudku, v horoucnosti svého nadšení pro vyšší, idealní cíle života. Po svém otci měla také onu neobyčejnou pravdivosť celé bytosti, které každý stín klamného zdání byl odporným a nesnesitelným, onu vážnou opravdovosť nazírání v život, neskrývané a hluboké rozhorlení nad každou mravní špatností aneb i slabostí, onu mravní, vskutku až puritánskou přísnosť, kteráž neznala kompromisu s lidskou křehkostí.

Ona právě jako otec její vždy a ve všem byla svá a vždy dle pravdy.

Zdaž je možná psáti a mysliti na ni, která ve všem byla pravda — a nepsati pravdu? Zdá se mi, že by každé liché, přehnané a nepravdivé slovo bylo hříchem proti její památce — hříchem, který by mi neodpustila ani na věčnosti.

Mám-li jakou touhu píšíc tyto řádky, jest to jen jedna: říci prostě jaká byla, jak jsme ji znali — napsati pravdu.

Když jsem počala psáti životopis matky své, neměla jsem tušení, že vydán bude péčí a nákladem slavné obce pražské. Starosta města Prahy dr. Šolc přednesl v radě městské návrh, podaný dr. Tomášem Černým, aby životopis tento vydán byl nákladem obce pražské ve prospěch fondu Marie Riegrové-Palacké. S upřímnou vděčností přijala jsem vyzvání městské rady, abych ji k tomu cíli rukopis svůj k vydání odevzdala, spatřujíc v tom vzácnou poctu a čestné uznání prokázané památce zvěčnělé mé matky. Bylo mi dovoleno nahlédnouti do spisů a protokolů úřadních o ústavech městských, ze kterých jsem mnohé zprávy čerpala; za příspění v té věci jsem zvláštním díkem zavázána starostovi dru. J. Šolcovi, dru. T. Černému a p. Rankovi, řediteli registratury.

V Malči, v únoru 1892.

Marie Červinková-Riegrova.

Marie Palacká.

I.

Mládí Marie Palacké.

Marie Palacká byla druhorozeným dítkem svých rodičů, narodila se v Praze 18. dubna 1833. Dopřáno jí bylo onoho štěstí, které bývá nejlepším požehnáním pro celý život: blaženého mládí, chráněného láskou vážného otce a ušlechtilé matky. Chceme-li si představiti, jak plynulo její šťastné dětství, musíme dříve načrtnouti sobě obraz její matky a myslí přenésti se na chvíli do onoho, nám již neznámého světa staré Prahy.

Terezie Měchurova, dívka, k níž Palacký byl přilnul tak hlubokou, celý život jeho ozařující láskou, byla ženou vzácných vlastností ducha i srdce. Záhy ztrativši matku, dospívala ve škole života k větší samostatnosti povahy, a dovedla již v mládí dobýti sobě úcty a platnosti ve kruhu rodinném, tak že slovo její mnoho zmohlo i u otce jejího, který jinak jako pravý patriarcha v rodině neobmezeně vládl.

Dr. Jan Měchura, jeden z prvních advokátů pražských, byl muž neobyčejně bystroduchý, činný a podnikavý, vynikající svou energií a železnou neoblomností vůle. Schopností bystrého právníka a osvědčenou poctivostí v opatrování statků a věcí jemu svěřených nabyl brzo dobré pověsti a důvěry zvláště u velkostatkářů českých. Jmění jeho tudíž rychle vzrůstalo, tak že v krátké době mohl zakoupiti velkostatky Votín, Předslav a Habartice, později Lobkovice.

Jako pravý syn své doby byl svobodomyslnější v ohledu náboženském než v politickém. Jsa skrz

naskrz konservativní, držel ve všem na starý řád a stará práva.

První manželka, z rodu rytířů Lankišů z Hornic, přinesla mu věnem dům čís. 719 v tehdejší Pasířské ulici, ve kterém v Praze se usídlil.

S ní měl Měchura čtyři dítky: syna Leopolda (později proslulého hudebního skladatele)*) a Karla, dcery Terezii a Antonii, později provdanou Hejrovskou. Jediná dceruška z druhého manželství byla ještě děckem, když starší dcery již dospívaly.

O své děti staral se Měchura se vzornou pečlivostí, ale často láska jeho k dětem projevovala se snahou ovládati konání jich do nejmenších podrobností; v rodině ve všem musela platiti jeho vůle.

Panovaltě v rodině starodávný domácí řád a prostá jednoduchosť — dcery byly vzornými hospodyněmi, ale při tom otec pečlivě dbal toho, aby nabyly nejlepšího vzdělání, jakého dívky v oné době nabyti mohly, zvláště vzdělání esthetického a hudebního.

Směr ducha a způsob vzdělání tehdejšího různil se podstatně od směru a ducha vzdělaných tříd v době nynější. Bylo ve vychování a vzdělání tehdejším méně systému, méně vědění, ale mocněji působil na duchy vliv myslitelů a básníků, kteří se byli zaskvěli na literárním nebi evropském vůbec a v blízkém Německu zvláště a mocný dech jich vtiskoval době oné svůj ráz.

Co vzdělání tehdejší doby se nedostávalo na vědění odborném, to nahražovalo se z druhé strany větší harmoničností a jednotností názoru světového, jak vyvíjel se pod mocným vlivem velkých mistrů poesie. Duch lidský, obmezený tíhou absolutismu ve výkonech svých zevních a svobodách občanských, s větší úsilovností obracel se do vlastního nitra, do světa myšlének a citů, i hledal útěchy ve věčných zdrojech krásy.

Literatura a umění, ukájíce vřeleji cítěnou potřebu, zaujímaly v žití společnosti i v cítění a vnitřním rozvoji jednotlivců větší a důležitější místo — dech poesie živěji zahříval duše a vlídná

*) Srovnej: „Starý Měchura“ od Šmilovského.

těšitelka, hudba, rozestírala svou záři nad žitím domácím i společenským zbaveným ruchu politického.

Takový byl směr ducha onoho kruhu společenského, jenž scházel se u Měchurových.

Všeobecná vážnosť, jíž Měchura požíval, jeho zámožnosť a příbuzenství s některými rodinami šlechtickými přispívaly k tomu, že dům Měchurových stal se jedním z předních středisek tehdejšího života společenského.

Scházela se u nich častěji společnosť osob vynikajících postavením a vzděláním, přicházeli i někteří šlechtici, též spisovatelé a literární krasoduchové.

Byla to ona stará Praha, kterou nyní již neznáme, ke kteréž sotva bychom se hlásili, kdyby náhle zázrakem objevila se před námi. Kruhy ty mluvily německy, ale nebyly národně německými. Všichni bez ohledu na svůj původ cítili se syny jedné vlasti — oni všichni byli Čechy ve smyslu slova „Böhmen". Nebylo lásky k rodnému jazyku, ale živě ozývala se láska k rodné zemi a starým její dějinám, zaujímajíc místo dřímajícího vědomí národního.

Tehdy ještě spisovatelé a předáci němečtí nečelili nepřátelsky snahám buditelů národních, ano i sympatisovali jaksi s nimi. Byla to ona idyllická doba, kdy Palacký žil v důvěrném přátelství s Ebertem, kdy básníci němečtí opěvali slávu bývalé Čechie, pějíce žalmy pohřební té, jejíhož zjevu se zhrozili, když ona z rakve se pozvednuvši, hlásila se k životu. Egon Ebert pilně docházel k Měchurovým jsa zaujat krásou mladší dcery Antonie a uvedl k Měchurovým přítele svého Palackého.

Hudba pěstována zvláště bedlivě v domě Měchurových. Syn Leopold byl nejen vášnivým hudebníkem, ale též skladatelem hudebním; Terezie pak požívala po Praze pověsti svojí hrou na harfě.

„Já přicházel, ona mi harfovala" — tak vyprávěl mi kdysi Palacký o vznikající své náklonnosti k Terezii.

Terezie byla postavy nevysoké a útlé, tmavohnědé kadeře vroubily vlídnou tvářinku. Byla méně krásnou než mladší její sestra, ale měla krásné, výrazné hnědé oko i obestíral ji půvab ušlechtilé bytosti dívčí.

Nadána hojnými dary ducha a živým temperamentem i taktem společenským, ozařovala své okolí jasnou veselou myslí a zdravým humorem dobrého srdce. Byla jednou z těch šťastných, harmonických povah ženských, ve kterých rozum i cit jsou v pravém poměru, v jichž okolí blaze se žije, které poutají a osvěžují živostí svého ducha, zvláštním jemným kouzlem pravé ženskosti.

Avšak v plném rozkvětu síly a mládí bylo zdraví nadějné dívky podryto těžkou nemocí. Zapálení srdce vystoupilo tak prudce, že lékaři ve dvou dnech pětkráte pustili jí žilou, a tím podťaty síly organismu. Zůstatkem kruté nemoci byla vada srdečná.

Když Palacký o ruku její se ucházel, tu lékař a přítel Měchurových dr. Held bez obalu mu to vyjevil, dávaje mu na uváženou, chce-li se ucházeti o ruku dívky, která již nikdy nebude úplně zdravou.

„Tím větší příčina, abych si ji vzal, aby dostala muže, který by s ní vždy dobře zacházel," odpověděl Palacký.

Nejen ze slov těch, ale též z listů, které psal své nevěstě, je zjevna horoucí náklonnosť, jakou byl k ní přilnul. Vzácná ušlechtilosť celé bytosti, neobyčejné vzdělání a vážná opravdovost povahy získaly v brzku mladému muži nejen srdce dívky, ale i přízeň otce jejího.

Starý Měchura příchylností svojí k chudému českému spisovateli beze jmění nejlépe dokázal, že zrak jeho nebyl zaslepen předsudky rodu a bohatství, že dovedl oceniti vnitřní cenu člověka. Rozhodl u sebe: Terezie musí dostati šlechetného muže!

Sňatek slaven byl 16. září 1827 ve Votíně u Klatov a novomanželé přesídlili do Prahy do domu Měchurova v Pasířské ulici, kterýž sám zaujav křídlo zadní, postoupil jim byt přední do ulice, ve kterémž Palacký od té doby žil a zemřel. V době letní dlíval Palacký s chotí často na statcích Měchurových, zejména v Lobkovicích.

Paní Palacká ovšem vzdělána byla dle obyčeje tehdejší doby po německu, a proto, jakkoli česky uměla, zvláště v hovorech vážnějších více užívala němčiny. Srdcem a duchem přilnula však brzy ke

snahám a tužbám svého choté a proto se někdy stávalo, jak Palacký o ní říkával, že „vlastenčila po německu“. Jsouc velmi živého ducha, zajímala se upřímně o všecky literární i vědecké otázky, ráda bavívala se se vzdělanými muži a dovedla soustřediti vůkol sebe vybraný kruh společenský.

Stýkaly se v domácím kruhu Palackých takřka dva různé světy — ta stará Praha, ve které byla vyrostla paní Palacká a nový svět buditelů a literátů českých, se kterými žil a cítil Palacký. Vedle spisovatelů a vlastenců českých přicházeli také Kašpar Šternberg, Egon Ebert, spřízněné s Měchurovými komtessy Vratislavovy, rodina barona z Astfeldu, starý Jeník z Bratřic, originalní to typ posledního Čecha, a jemu v horlivosti národní podobný dr. Held, z kruhů duchovních zvláště Fr. Daneš a Fr. Schneider.

Zrození prvního dítěte Jana, oslavil Egon Ebert vřele psanou básní, dcerušce Marii byl kmotrem při křtu starý Jeník z Bratřic.

Marie stala se brzy miláčkem celé rodiny. Matka její, vždy neunavně činná a pracovitá, vedla domácnosť svou se vzornou bedlivostí a vychovávala také dcerušku svou v dávné rodinné tradici neustálé pracovitosti, vštěpujíc jí zejména pravidlo, že jest povinností ženskou ušíti veškeré prádlo domácí. Mocný byl vliv dobré a jemnocitné matky na mysl dívčinu, zvláště pak dovedla vzbuditi v mladé její duši vřelou a hlubokou zbožnosť, onu pravou zbožnosť účinlivě projevující se v životě a shovívavou ku přesvědčení jiných.

Palacký podepsav při svatbě revers, že dítky vychovány býti mají ve víře katolické, vždy s velikou úctou a šetrností choval se k náboženskému přesvědčení své choti, jakož i ona navzájem činila, tak že různosť vyznání nikdy ani nejmenšího stínu neuvrhla na harmonii jich vroucího duševního svazku — oni dovedli si rozuměti.

Paní Palacká byla vychována v době, kdy v kruzích intelligence a v kněžstvu českém mocně byl působil idealně a mravně zušlechťující vliv velikého ducha Bolzanova. Mnozí přátelé rodiny byli ctitely Bolzanovými, jakož i Terezie Palacká sama; proto

také za učitele náboženství své dcerušky zvolila muže, jenž byl jedním z nejhorlivějších stoupenců Bolzanových, Fr. Schneidra.

Matka mnohem více zabývala se vychováním dítěte než otec, neustále prací zaměstnaný a také malé děvčátko v prvních letech úžeji přilnulo k matce a vroucnějším způsobem projevovalo jí svou lásku, kdežto otevřenosť těchto projevů k otci tlumila veliká, takměř posvátná úcta. Ale jakkoli Palacký vychování dítek přenechával své choti, o to pečlivě dbal, aby vyučovány byly po česku. V literním vyučoval Márinku W. W. Tomek, který tehdy byl ještě posluchačem filosofie, potom dr. Pečírka. Palacký pak vždy přítomen býval zkouškám dítěte.

Otec i matka dbali toho, aby mladé dívce dostalo se vzdělání všestranného; nezapomínáno při něm též na vzdělání esthetické, a mnoho péče věnováno hudbě. Učitelem jejím v tom oboru byl Smetana, ve zpěvu později Vogl; mimo zpěv a piano učila se také hře na harfě.

Všichni učitelé chválili rychlé pokroky a zvláště neobyčejnou svědomitosť své žačky. „Mám také veliké potěšení nad tím, že maminka s chováním tvým docela spokojena jest," psal Palacký r. 1846 své dcerušce. „I arci jest to dávné a obyčejné, že nám rodičům radosť působíš. Zachovej Tě milý Pán Bůh vždy ve zdraví a v posavadním dobrém způsobu".

Slýchala jsem o své matce vyprávěti od těch, kteří ji v dětství znali. Nebylo nikoho, kdo by rozmilé dítě nebyl miloval pro neobyčejnou dobrotu a něžnosť. Bylo to děvčátko neobyčejně spanilé, tiché a skromné s překypující něžností a vroucností citu. Hloubka její povahy, dříve než dozrála v sílu, jevila se vroucností dětského citu, zvláště pak ve vášnivé oddanosti matce a veliké úzkostlivosti o její zdraví.

Palacká často ve svých listech upokojuje svou dcerušku, aby si krátké rozloučení příliš k srdci nebrala, aby si starostí o ni nepřipouštěla. Jest jen jediné napomenutí, kterého dobrá matka pro svou dceru uznávala za potřebné, a které se opakuje skoro v každém jejím psaní. a to jsou slova: „Buď jen dobré, veselé mysli, buď jen hodně veselá!"

Dcera nezdědila po své matce ani její živý, veselý temperament, ani její společenské nadání. Bylať se v celé povaze své úplně potatila a již v dětství a mládí projevovala se její vážná mysl, která život v ničem nedovedla bráti lehce, ale ve všem vážně a opravdově. Snadno nakloněna k melancholii, vždy spíše nadála se zlého než očekávala dobré. P. Fr. Schneider říkal o ní, že má jen jedinou chybu: schází jí trochu lehké mysli.

Paní Palacká churavěla velmi často, ale dovedla snášeti všecky neduhy a bolesti statnou a klidnou myslí. Dcerušce připadala tudíž péče o nemocnou matku a starosť o domácnosť a již dětství a mládí její plynulo ve vážných starostech a neustálé práci. V jednom listě mně psaném praví, že dopřává mi mé mladosti i dodává: „U mě to bývalo jinak." V jiném listě 31. května r. 1869 psala mi: „Vzpomínám si na svoje mládí a právě na věk svůj, který se tvému nynějšímu rovná. Tenkráte bývala má matka mnoho churava a nemocna. Pravívalo se mi, že nebude dlouho živa. Péče o ni vyžadovala, aby se neobírala nijak hospodářstvím. Bylo mi zastávati matku v celé domácnosti, často na měsíce výhradně, často pod jejím návodem, který ale byl velmi nedokonalý, protože nemohla vycházet a dohlížet, a protože mi to již i přenechávat si byla uvykla. Činíc to z povinnosti, činila jsem to i ráda a dosud vím, jak mi to bylo a jest posud užitečné."

Tak již záhy ve vážné škole života učila se největšímu umění a největší cnosti ženské — umění zapomínati na sebe pro jiné.

Slabý organismus a zejména nervy matky její nesnášely nepohody zimní a proto kdykoli stav její zdravotní se zhoršil, vždy neobyčejně pečlivý a úzkostlivý manžel hleděl dovézti ji do Nizzy na krásnou tu Rivieru, kdež malá Marie jako dítě a pak jako dospívající dívka ztrávila s matkou svou čtyři zimy a také školy francouzské navštěvovala. Záhy navykla obtížím tehdejšího cestování. Když Palacký r. 1838 za příčinou studií archivních odebral se do Říma, tu Marie Palacká jako pětiletě děvčátko vstoupila do věčného města, kde po půlstoletí měla rozžehnati se s životem.

Tehdejší cestování poštami, diligencemi a vetturiny, kdy cesta z Prahy do Nizzy trvala měsíc, kdy s mnohými obtížemi vozem museli přejeti přes Alpy a nocovati často ve vesnických hospodách, nedá se v ničem přirovnati k cestování nynějšímu; bylo s ním spojeno na tisíce nám neznámých obtíží, ano i strastí, ale ono také mělo své zvláštní půvaby a vnady a bylo neporovnaně poučnější i dojemnější, sbližujíc cestujícího s velkolepou přírodou a cizími národy.

V pozůstalosti zachovaly se denníčky Márinky Palacké z cest jejích do Nizzy, psané tužkou do vázaných knížek; nejstarší je z r. 1844 když měla 11 let.

Viděti z denníčků těch, jako v zrcadle, kterak mladá dívka vyvíjela se rozumově i citově a jak mocně působilo na rozvoj duševní a na vzdělání její seznání tolikerých krajů i národů cizích. Vždyť na cestách těch, konaných buď Italií neb Francií, Švýcarskem a Německem, býval jim obyčejně průvodčím a vykladačem otec její.

Popisuje v denníku svém nejen krajiny, ale i pamětihodnosti umělecké, připomíná též data a události historické a denníčky ty, dotýkajíce se těch nejrůznějších stránek, svědčí o živé vnímavosti mysli pro všecky zjevy nové a zvláštní. Při tom jest již tu znáti velikou spořádanosť a logickou souvislosť v postupu myšlének. Neobyčejně bedlivě všude znamená si datum zcela po historickém způsobu, jak vídala to v dějinách svého otce; dle poznámek denníčku jejího je zřejmo, že již jako 11- a 12letá dívka v nich čítala.

Nejhlouběji dojímala dívčí mysl krása přírody; neboť nejživěji popisuje tyto dojmy, čarokrásné pohledy horské, bouři na jezeře Gardském a nejvřelejší vzpomínky při každém shledání a loučení věnuje moři. Při shledání s mořem zdá se jí, „že vidí opět přítele drahého, jehož ztrátu dlouho oželeti musela“ — vždy mluví o něm jako o milém příteli, o své největší radosti a v denníku z r. 1847 píše: „Moře má pro každého jakousi magnetickou sílu, že člověk od něho nemůže se vzdáliti, aby se mu po něm nezatoužilo a že může-li jednou při něm býti, od něho se loučiti nechce“.

Velebnosť přírody plnila mysl její zbožným obdivem tvůrce a každý dojem radostný, jejž zažila, provázen byl vzpomínkou na všecky, kteří jí byli drazí. Popisujíc večer v Benátkách dodává: „Dívala jsem se na kostel a věž sv. Marka a cítila jsem se jako pozdvižena k oněm výsostem. Byla jsem v tom okamžení přeblažená a duch můj necítil více těla a bažil po vyšších blaženostech. O jak jsem želela, že ne všichni, které miluji, tomu večeru přítomni býti mohli".

Právě v denníku z r. 1847 a 1848, v denníku 14- a 15leté dívky jest více míst podobných, kdy tak říkajíc vystoupila sama ze sebe a odkryla kus svého nitra, a vždy to byl jen uchvacující dojem přírody, který svou mocí prolomil uzavřenosť její povahy a vyloudil z ní slova rozechvěného citu. V pozdějších zápiscích vždy řídčeji vyslovuje své city a myšlénky, popisy stávají se suššími, jako by se vždy více byla uzavírala sama do sebe. R. 1853 popisujíc Paříž a plna jsouc „podivení a úžasu", omlouvá se v denníku sama sobě, že to vše popsati a vyjádřiti nelze, poněvadž by byly popisy materialní, příliš rozsáhlé a dodává: „Popsati city, které podívání na nás působí a myšlénky, které duši mou často naplňují, toť nebývá mi zvyk ni vůle svěřiti papíru".

Denníky Marie Palacké jsou psány z největší části česky, některé kusy francouzsky, nikde německy. Používajíc v Nizze francouzské bibliotéky, čítala tam nejvíce vážná díla historická, též zeměpisná a cestopisná — román málo kdy upoutal její pozornosť.

Tak píše v jednom listě bratrovi: „Četla jsem Guizota, Revolution d'Angleterre a jeden román; však jen proto, že tam byla jedna ženská, velmi, až snad příliš hodná".

Přisvojila si opětovným pobytem v Nizze dokonalou znalost frančiny, že jí mluvila a psala téměř tak plynně jako jazykem svým mateřským. Že se dobře vyznala i v němčině, je vidět z listu starého Měchury, psaného do Nizzy r. 1848, ve kterém tento chválí její sloh dodávaje, bude-li tak pokračovati, že může ještě státi se spisovatelkou.

Je vidět, že neznal povahu své vnučky, které uzavřenosť a jakási nedotknutelnosť citu činila každé vyslovení se těžkým, u které síla citu a vůle mnohem mocněji se vyvíjela než tvořivosť fantasie, a jíž skutky vždy mnohem lehčími byly než slova

Jakkoli Marie Palacká mnoho času trávila s dědem svým Měchurou a s německým příbuzenstvem se stýkala, byla se již odcizila onomu světu a duchu, ve kterém děd její přál si ji míti vychovánu, odcizila se jim nejen v ohledu národním, ale i v celém způsobu svého smýšlení a cítění. Sledujeme-li další žití a povahu Marie Palacké, seznáme, že v jejím duševním rozvoji téměř žádných stop nezanechaly ony styky z mládí se světem staré Prahy. Je viděti z toho, jak mocně již v mládí působila na ni vážná bytosť otcova — mnohem více, než celé ostatní okolí.

I při suchém způsobu, jímž psala své denníky, probleskuje mnohým slovem horoucnosť její lásky k otci a vroucí cit národní.

Palacký již v mladou duši dětskou dovedl vložiti símě vědomí národního.

V prvním z lístků jeho k dceři, které se zachovaly, píše r. 1843 své desítileté dcerušce: „Překvapila jsi mne věru svým psaníčkem, ve kterémž mi o živobytí Vašem ve Gmundu zprávu dáváš. Ani jsem se byl nenadál, že's již v pravopisu českém takové pokroky učinila; byl bych se domýšlel, že Ti někdo Tvé písmo opravoval, kdybych nevěděl, že pan Tomek v Praze zůstává a bratr Tvůj, ani maminka Tobě v této věci za učitele sloužiti nemohou — i kdybych konečně několik chybiček tam nenacházel, které z nedopatření tam zůstaly. Mám tedy skutečné potěšení nade Tvou ochotnou vůlí a pilností a naději se, že bude s Tebe někdy hodná Češka, jakž to na dceru mou sluší".

Na zimu r. 1844—1845 Palacký i s rodinou odebral se do Nizzy, ale zimy r. 1847—1848 a 1850—1851 trávila paní Palacká v Nizze sama s dítky svými a neteří Poldynkou Hejrovskou, jejíhož vychování se byla ujala po smrti sestry své Antonie. Listy otce a dcery osvětlují nám šťastný rodinný poměr a vroucnosť citu, který je pojil.

„Děkuji Tobě," psal Palacký dceři 13. prosince 1847, „za pilné vedení Tvého denníčku, který já s potěšením vždy čítávám a žádám, abys i dále tímže způsobem pokračovala. Přehled každodenního živobytí Vašeho pomáhá mně aspoň v duchu živu býti s Vámi, když tělesně nelze, a tak když mi o procházkách svých v přístavu neb na kastellu etc. vypravujete, sprovázím Vás tam aspoň v mysli své; když bouře a slota venku Vám z domu vyjíti brání uzavírám se s Vámi do pokojíka, i představuji si konversaci Vaši mezi sebou a s p. Fournierem*) etc. Ale jakž pak, mluvíváte-li s ním po francouzsku anebo po německu? Jestli po německu, to se báti budu, že češtině odvyknouce francině předce nenavyknete, a tím mně, ať upřímně vyznám, nepřibude potěšení. Ty píšeš, že se Tobě po mně stýská, já pak také jináče říci nemohu, než že Tebe i Vás všech často dosti bolestně pohřešuji a již nechci více, abychom se kdy zase na takový spůsob rozloučili."

A v jiném listě, ze dne 26. března 1848 píše: „Má milá Márinko! Ze psaní Tvého s radostí to poznávám, že Ty nejen rozumně a jemnocitně, ale i srdnatě chovati se umíš, a to dle příkladu milé matky své, která ač tělem slabá, silného předce ducha jeviti umí, kdykoli toho třeba jest. Bohužel! že jí těla silnějšího zjednati nemůžeme: avšak povinnosť naše jest, přičiňovati se, pokod nejvíce možná jest, aby jí aspoň síly i zdraví přibývalo. Tys to dobře pochopila, že potřebí v uzdu pojímati žádosť svou shledání se opět, a to až potud, kdy odjetí z Nizzy matčinu zdraví na ujmu více nebude. Musím i já přemáhati sebe a toužení své po Vás, a musím vyznati, že boj ten není tak snadný, jak by se Vám zdálo". Dcera v listech svých hleděla upokojiti otce: „Buďte bez starosti, já na matičku dobře hledět budu a dobře Vám ji zachovám." Jindy opět píše, jak jí je smutno ví-li, že otec jest ve starostech: „nemějte jich více . . . matička zotaví se také brzy a nezbude nám pak, nežli snésti touhu po domově a po Vás. Mně to velice bolí, že nemůžete se s námi dívati na to překrásné

*) Pan Fournier byl mladý konsul francouzský v Nizze, který se byl pro službu diplomatickou přiučil němčině.

moře." Často vrací se k tomuto stesku po domově: „naše myšlénky jsou více ve vlasti, než na cestě".

O žití svém s matkou píše: „Jsouce obě ustavičně pospolu, milujeme se vždy více a více, nezapomínáme však proto na ty, které jsme ve vlasti opustili a zpíváme mnoho českých písniček".

Palacký obyčejně psával své choti, ale někdy připojil zvláštní lístek dceři. Tak praví v jednom listě: „Tuším, že se ti již stýská netoliko po mně, ale i po nějakém psaníčku ode mne; i ačkoli já tebe od maminky nedělím a slova má k ní vždy také k Tobě měřena bývají, chci přece dnes upokojiti poněkud tuto touhu Tvou, abys mi tím pevněji uvěřila, že tě mám opravdu srdečně rád, a že jsem i s chováním Tvým cele spokojen."

Marie v jednom z pozdějších listů uvádí příčinu, proč žádala si listů zvláštních: „Děkuji Vám, otče, za psaní; příčina, že jsem si toho žádala, spolehá v tom, že mne psaní Vaše česká mnohem více těšívají — kdybyste, otče, psal matince česky, snad bych pak nikdy čeho více nežádala, nebo konečně to jest to samé, arci".

R. 1848, v pohnutých dnech červnových patnáctiletá Marie dlela s dědem Měchurou v Lobkovicích. Okřídlené pověsti, stále se ozývající rány z děla budily v duši dívčině hrůzu a úzkost, jíž projevovala v lístcích svých rodičům plna jsouc touhy vydati se proti vůli dědově a třeba pěšky na cestu k nim do Prahy. „Nemohu Vám popsati" píše otci, „smutek a hrůzu v duši mé, mám tolik strachu o Vás, drahý otče, a zdraví matky své, pak o naši Prahu. Bojím, ano třesu se, by naše národnost mnoho neztratila, kdyby vojsko docela zvítězilo, že se svobody pro nás Čechy zmenší, a že nás pak vídeňské ministerstvo, když se brániti více moci nebudeme, připojí mocí k Německu, a že starý stav potlačování naší národnosti opět začne. A náš sjezd slovanský — co stane se s tím? Prosím vás, otče, ve jménu co Vám nejdražšího, totiž vlasti naší, byste se ho ujal, by se nerozešel bez resultátu a bez účinku, bez očistění se z viny, která se mu klade." Palacký hleděl upokojiti dceru, podávaje jí zprávy a napomínaje ji, aby nabyla odhodlanosti

a chovala se „mírně a opatrně, jakž na dceru mou sluší". „Mne psaní Vaše", odpovídala dcera, v „mnohém ohledu potěšilo, vidouc, že ještě naděje lepší budoucnosti našeho národu a našich bratrů slovanských vás neopustila. Jho Němce je příliš kruté" . . .

Když pak v letech padesátých stíny reakce zastavily pokrok života národního, v listech mladé dívky z Nizzy otci psaných opětují se stesky na stav vlasti a národu.

Matka její psala Palackému 21. února 1851: „Marie je má největší radosť, není více dítětem, stává se přítelkyní, hledí také na svět nyní jiným zrakem než dříve. Jen je trochu příliš vášnivou patriotkou, zde ji lidé nejsou vhod, poněvadž jim tato vlastnost na mnoze schází, vyjímaje Francouze." A v jiném listě v březnu téhož roku: „Z Marie budeš míti radosť, více se vpravuje do světa — a je patriotkou až skorem přespříliš, vyvinuje se v rozhodný karakter, je silnější než já, ale má přece jedno dědictví po mně, příliš mnoho citu. Ona mne ovládá."

Velmi dojemný jest list ze dne 24. ledna 1851, v němž Palacký ku prosbě dceřině, aby příliš nepracoval a zdraví svého šetřil, odpovídá ubezpečením, že zdraví svého vždy šetřívá a praví dále: „Hledím já v tom netoliko k žádosti Tvé a celé rodiny naší, ale také ku potřebě oné věci, které sem ode mládí posvětil celý život svůj. Má-li národu našemu, v posledních stoletích tak velice kleslému opět aspoň poněkud pomoženo býti, musí několikero lidí obětovati se jemu cele a upřímně, nehledě ani na vděčnosť, ani na nevděčnosť věku, a setrvávati v díle počatém třeba by všecko úsilí zdálo se býti nadarmo a nesnází přibývalo více nežli ubývalo. Takových lidí mezi námi bohužel není počet valný, a práce pro ně jest na vše strany hojnosť veliká. Proměnou před třemi lety nastalou potřeby naše ještě rozmnožily se a staly se spolu dolehlivějšími. Protož rád bych, pokud ještě síly mé stačí, napomáhal k cíli vytknutému, zvláště když vidím, jak málo je těch mezi našinci, kteří věrně a neohroženě sami sebe obětovati hotovi bývají . . . " List končí slovy: „Mé milé dušinky! starejte se jen především, abyste se mi zachovaly při dobrém zdraví.

a věžte, že kdybych Vás neměl, život můj ztratil by tu největší útěchu na tomto světě. Proto však nehoršete se, když dělím lásku svou mezi Vás a mezi vlast i národ svůj."

Jakž neměla tato vroucí slova působiti mocně na mysl dívčinu?

Odpověděla svému otci: „Velkou, velkou radost způsobilo mi drahé Vaše psaníčko. Vyť jste tak dobrý tatínku, kéž by jen pán Bůh dal, aby se naplnilo přání o blaho našeho národu českého, aby namahání a usilování Vašemu žehnal a povolal Vám ještě mnoho pomahačů, aby se nám poštěstilo viděti drahou naši vlasť šťastnější a více povědomu národnosti své. Jestiť nám velmi smutný stav nynější."

Psával někdy Palacký své dcerušce, aby ve všem se chovala „jak na dceru mou sluší" — a mladá dívka pochopila záhy, co sluší dceři Palackého.

Již dříve, než rozum její dospěl, porozuměla otci svému citem svým, pochopila tu velkou oběť celého života, posvěceného jediné myšlénce, jedinému ideálnímu cíli.

Více než všecka slova působil na ni živý příklad a celý život otcův, budě v mladé duši nejen lásku k národu, ale i to povznešené vědomí, které nad všecky prospěchy osobní výše staví snahy ideální a vznešené sebeobětování pro blaho obecné.

A toto vážné pojímání života, ono stálé obracení mysli ke snahám a ideálům vyšším a také vnitřní síla k mravní oběti živeny byly v duši mladé dívky zároveň vlivem jiným — působením jejího učitele náboženství a přítele rodiny, P. Fr. Schneidra, jednoho z nejoddanějších přátel a následovníků Bolzanových.

Dva mocné vlivy se sousředily, aby vytvořily její povahu; působil na ni vážný, idealní, vroucnosti národní plný duch otcův a zároveň celou duši její pronikla vroucnosť náboženská a onen duch mravně opravdový, vřele humanní a opravdu křesťanský, jakým nadšeni byli a v jakém působili odchovanci Bolzanovi.

Jest naprosto nemožno pochopiti ducha a celou bytosť Marie Palacké, její názory životní a její skutky, nepoznáme-li, jaký byl tento duch a směr.

Bolzano byl jedním z těch zjevů neobyčejných, z těch duchů mravně reformatorských, kteří dovedou nadchnouti své okolí větší vroucností náboženskou. On považoval za svůj úkol životní smířiti a vyrovnati zdánlivé protivy mezi náboženstvím a vědou, dokázati, že křesťanství katolické nepříčí se uznaným pravdám rozumu, ani pokroku věd přírodních a neobmezuje svobodný vzlet a pokrok ducha lidského.

Praktický morální směr byl karakteristickým pro způsob, jak náboženství pojímal a hájil. Bolzanova definice náboženství byla takřka totožnou s definicí morálky, byla mu synonymem moudrosti života. Mravní prospěch učení byl mu nezbytnou součástkou pravdy náboženské, nejjistějším znamením boží vůle, že učení tomu věřiti máme. Proto také v rozboru jednotlivých učení vždy obracel se k té otázce: „Jaký účinek učení to může a má míti na náš život; na naše štěstí a na naši mravnosť? On vždy obracel se k vůli a žádal činy; vždy a ve všem vracel se k té stěžejné ose, ve které vrcholí a ze které prýští všecky snahy jeho života, k nejvyšší zásadě mravnosti, k učení křesťanské lásky, jež vyslovil a opsal ve svém hesle slovy: „Šťastným být a jiné blažit, to je úkol člověka". Jestliže Bolzano ve svých snahách po obraně náboženství nevyhnul se některým rozporům s vrchností duchovní a světskou, pro které sesazen byl ze stolice učitelské, v životě skutečném neminul se s účinkem. On dovedl tehdejší studenstvo, skepticismem náboženským prosáklé, nadchnouti úctou ano i láskou k víře, on vychoval celé pokolení mužů, jednajících v duchu křesťanském, a zejména četné řady kněží osvícených a vzorných, nad jiné zasloužilých o vzdělání a povznesení národa. Nebyla to pouze jeho slova a učení, byl to jeho život a příklad, jeho mravní velikosť, která osvědčovala působivosť tak neobyčejnou.

Nejhorlivějšími stoupenci Bolzanovými byli Příhonský, Fesl a Schneider — kdežto pak první dva přičiňovali se zvláště o rozšiřování jeho spisů, Fr. Schneider, dříve professor náboženství na realce a technice a pak ředitel německé vyšší realky, nejúčinlivěji působil v životě, vychovávaje mládež, jednající v duchu

Bolzanově *). Mravně praktická síla Bolzanismu, jeho neustálé odkazování na činy a působení na vůli doznalo v rázovité a silné individualitě Schneidrově svého nejkarakterističtějšího vtělení. Byla to povaha jakoby ze žuly tesaná, vůle železné, energie neoblomné — jeho život i jeho smrt podávají obraz toho, k jaké mocnosti může dospěti síla vůle u člověka. Schneider v životě i v umírání hleděl prováděti svou zásadu, že člověk zmůže vše, co opravdu chce.

Vliv tohoto muže byl neobyčejně mocným na duševní a mravní rozvoj mladé Marie Palacké. Setkaliť se tu dva duchové sobě příbuzní.

Marie zdědila po svém otci povahu neobyčejně opravdovou, vůli pevnou, mysl nakloněnou k mravní přísnosti a k vážnému pojímání života; všecky tyto vlastnosti byly v ní živeny vlivem Schneidrovým.

Záhy vyvíjel se v mladé dívce onen vážný názor, který v životě nevidí a nezná nic vyššího a světějšího, než povinnosť, který nehledá jiného štěstí než sebeobětování, než rozplynutí vlastního já v pojmu povinnosti.

V tomto ovduší probouzela se síla dřímající v mladé duši zrála neobyčejná pevnosť její povahy. Ale všecky tyto vlastnosti byly zakryty rouškou dívčí ostýchavosti a něžnosti. Nikdo by nebyl tušil, jak pevná a silná žena vyvine se jednou z té skromné, něžné a spanilé dívky.

Nám obraz naší matky ve květu mládí zachovaly některé podobizny — ale obrazy ty ožily ještě v mých očích živým popisem ústním.

Všichni, kdož ji z mládí znali, vyprávěli o její zvláštní a dojemné kráse, o neobyčejném půvabu její bytosti — tak že mohu se odvážit napsati to, co mi známo z vypravování jiných.

Byla prostřední výšky, plně vyvinutá, světlé vlasy odstíněné do popelava a měla krásné, velké, žlutohnědé oči snivé a něžné, kterými často hleděla, jakoby z podlebí pohledem jasným, důvěřivým i plachým zároveň. V kráse její bylo něco ozářeného čistotou její

*) Ve kruzích šlechtických byli jeho žáky zejmena také hrabě Lev a František Thun.

duše, něco opravdu vyššího a andělského — pravý obraz dívčí neviny, neobyčejný půvab květu, jenž vykvetl v tichém ústraní a jehož nedotkl se ani prášek zemského rmutu, ani stín jediné nečisté myšlénky. Zdálo se mnohým, že vyhlíží a dívá se tak svatě jako Panna Maria.

„Tvůj portrét", psal Palacký v jednom listě, „těší mne jako vše, co mne na tebe upomíná — vyznám se však, že se mi original zdá mnohem milostnější a hezčější".

Ale věru, mladá dívka sama nejméně si všímala vlastní své krásy, a zajisté že neuměla ani být vděčnou za tento dar, tak dalek byl vážné mysli její každý stín ženské marnosti, byla to dokonalosť tak veliká, že mohla zdáti se i chybou.

Plesy a zábavy neměly pro ni půvabu — chodila do nich ne tak pro radosť svoji, jako spíše, aby vyhověla přání matčinu a podřídila se obecnému zvyku. Proto v rodině žertem říkávalo se o ní: „Ona chodí do plesu z citu povinnosti".

A jako z citu povinnosti chodila na plesy, tak také každého večera z citu povinnosti hrávala se svým dědem Měchurou whist neb tarokky. Jiní spoluhráči z rodiny hleděli se někdy zbýti obtížné povinnosti všelikou výmluvou, jen ona nepromeškala nikdy ustanovený čas, tak že starý pán žertovně, jakoby jí připisoval vášeň pro hru, vítával ji slovy: „Da kommt sie schon, die Spielunkin. Wenn die Stunde schlägt, ist sie schon da!" A mladé dívce při dědových žertech bývalo často velmi teskno a těžko u srdce. Vyprávěla nám někdy, jakou jí to bývalo obětí, když k nim počínal docházeti a u nich dlíval Rieger.

Marie Palacká byla ještě útlým děvčátkem, když Rieger ji poznal přicházeje častěji k Palackému, který již dávno vroucně byl přilnul k mladému muži, věrnému příteli a soudruhu v zápasech národních. Upřímnou svou oddanosť osvědčil Palacký Riegrovi také v době, když tento v Paříži byl zatčen r. 1849-50 a z velezrady osočován, horlivě zároveň s Havlíčkem zastali se přítele vzdáleného.

Když pak Rieger navrátil se z ciziny, dceruška Palackého byla se již rozvila v plném půvabu mládí,

a brzy vřelejší pouto než pouhé přátelství k Palackému vábilo a přivádělo Riegra vždy častěji do rodinného kruhu Palackých.

Po roce 1849, zejména v letech 1850—52, prořídl silně onen společenský kruh, jejž paní Palacká vždy ráda soustřeďovala kolem sebe. Všechny slabé a chabé, opatrné duše vyhýbaly se styku s mužem, jejž dala tehdá do klatby zášť nepřátel a absolutistické vlády. Jen úzký kruh přátel zůstal mu věrným, a mezi těmito bylo také několik vroucích ctitelů spanilé jeho dcery.

Mladá dívka ke všem chovala se s vlídnou, ale ostýchavou plachostí, srdce její ještě nepromluvilo. Když Rieger častěji počal docházeti k Palackým, tu děd Měchura pronásledoval jej zjevnou svojí nepřízní. Řečník Kroměřížský a smělý obhajce práv národních a svobod politických zosobňoval v jeho očích ty odvážné novotářské snahy, které nenáviděl a jichž se hrozil. Říkával o Riegrovi: „Man kann sich denken, was das für ein Mensch ist, der „Nedejme se“ zu seinem Wahlspruch hat.“ Proto také vysílal někdy na zvědy vnučku Hejrovskou: „Geh sie schauen, ob der Mensch wieder dort ist!“ A když tato nechtíc potají vyzvídati raději tetičce své Palacké to přímo vyřídila, tato rozhněvavši se dala sama otci svému vzkázati, že Rieger tam jest, nezapírajíc, že přichází s jejím vědomím a vůlí.

Ale mračna neshod rodinných sama se rozptýlila. Starý Měchura zemřel 18. dubna 1852.

Když r. 1852 na podzim paní Palacká s dcerou svojí odebrala se do Nizzy, dosáhl toho Rieger, že mladá dívka slíbila odpovídati k jeho dopisům. Srdce její nedalo se dobýti rychle, byl to květ, který rozvíjí se zvolna otevíraje se poprve a dávaje se jen jedenkráte a na vždy.

Rieger dobře poznal povahu milované dívky vytýkaje jí, že až příliš utíká myšlénkami svými ode všeho světského: „povznášejíc se vzhůru lehkou nohou odstrkujete od sebe svět se vším prachem a kalem jeho. Vy jste příliš veliká básnířka v srdci svém — musíte se již konečně odhodlati vstoupiti do tohoto

světa hříšného a poznati lidi také jací jsou. Troufáte si s mým průvodem na tento hluk světa se vydati?“

Ale nesnadno bylo přesvědčiti mladou dívku, že by dovedla založiti jeho štěstí. Jí zdálo se, že má mnoho chyb, a jemu, že jich má až příliš málo a že ve šlechetné skromnosti nezná výtečnosť drahocenné povahy své. „Jsem přesvědčen“, psal jí, „že čím blíže Vám státi budu, tím vroucněji Vás milovati budu; neb taková je povaha Vaší spanilé bytosti, že nepůsobí jako blesk do dáli oslepující, ale jako jemná, teplá záře z blízka nejvíce lahodící a hřející.“

Čím dále trvala vzájemná výměna myšlének, tím více sbližovali se sobě, tak že když Marie Palacká s rodiči svými z jara r. 1853 vrátila se do vlasti, mohl ji Rieger uvítati jako svou nevěstu.

II.

Ve kruhu rodinném a pro zájmy národní.

Fr. L. Rieger a Marie Palacká oddáni byli 15. srpna r. 1853 v Praze ve vší tichosti, a Fr. Schneider požehnal jich svazku, jenž byl jedním z nejšťastnějších, jaké možno si mysleti.

Právě tak jako Rieger byl přilnul k nevěstě své hlubokou, silnou láskou dospělého muže, která zakotvena na pevných základech v srdci i duchu, odolati dovede všem bouřím života, tak ona oddala se mu s tou vroucností hlubokých povah ženských, jichž láska neubývá, ale neustále se vzmáhá a roste, naplňujíc celou jich duši.

Byl mezi nimi úplný soulad myšlének a snah i cílů životních, bez kterého není pravého štěstí. Rieger jist byl sobě této shody, když psal ještě do Nizzy své nevěstě: „Jak milo je mi vzpomenouti si při tom na Vaše vlastenecké smýšlení a Vaši pevnou odhodlanosť věnovati i ze své strany vlasti, co jsme jí povinni. V tom nalézám rukojmí, že netoliko snažení moje pro dobro národa vždy schvalovati a podporovati, ale i obživovati budete.“

Avšak v prvních létech jich spojení nebylo mladé choti souzeno přinášeti jakých obětí pro zájmy veřejné a národní; žili klidně a šťastně ve kruhu rodinném.

Po roce narodila se první dceruška Marie, o tři léta později syn Bohuslav. Ke štěstí mladé manželky přispívalo zvláště, že nemusela se odloučiti od milo-

vané matky: usídliliť se mladí manželé v domě rodičů a sice v bytě zadním, jehož byl dříve užíval děd dr. Měchura.

V době jarní zajíždívali návštěvou do Lobkovic, později do Semil, kde matka Riegrova mlýn spravovala; největší část léta trávili však na statku Suchdoly u Benešova, jejž drželi od r. 1854 do r. 1857. Bylo Riegrovi starati se o hospodářství Suchdolské a též dohlížeti na opravy a stavby vodní při mlýně Semilském.

Veškeren život veřejný byl té doby utlumen tíhou absolutismu. Zášť nepřátel zatarasila Riegrovi také cestu na universitu; vláda nepřipustila jeho habilitaci, aby muž, jehož působení politické zdálo se jí tak nebezpečným, nedostal se do styku s mládeží. Zbývala mu jen tichá práce literární.

Když Rieger počal konati přípravy ku vydání Slovníku Naučného, choť jeho sledovala všecky kroky s živým účastenstvím. Listy její svědčí o tom, jak leželo jí na mysli, kde získati nových spolupracovníků a přispívatelů. Při počátku vydávání ona sama na řádky rozpočítávala a rozesílala honoráře, sestavovala honorární listy. „Jak mi toho líto“, psala r. 1859 z Nizzy svému choti, že nemohu sdíleti s Tebou Tvé veliké starosti a péče, zvlátě co se týče slovníku“. A v jiném listě se omlouvá, že chtějíc užiti francouzské bibliotéky méně čítá ve slovníku „an to dílo, jakoby kousek naší teď bytosti mi neuteče.“

Cesta do Nizzy r. 1859 byla se stala nutnou pro zdraví paní Palacké. Již r. 1856 Riegrová žádala svého otce, aby pohnul matku k cestě do Nizzy, ale paní Palacká opřela se tomu tehdy nechtějíc ani opustiti svého muže, ani žádati, aby k vůli ní obětoval své práce dějepisné.

Jak obětavá, o sebe nedbající byla láska dceřina k matce, bylo zjevno ze všech její slov a činů. R. 1857 několik neděl před zrozením svého druhého dítěte psala otci: „Račtež, drahý otče, matce domlouvati, aby někam v příštím měsíci odjela, ona toho tuze potřebuje, aby se posilnila, a kdyby jiného užitku z cesty nebylo, aspoň nebude mít strachu a namahání při mém nastávajícím porodu“.

R. 1859 v létě objevil se u paní Palacké vodnatelný otok nohou, který opět pominul; v září odvezl Palacký svou choť do Nizzy. Práce při redakci Slovníku Naučného nedovolovaly Riegrovi opustiti Prahu na delší dobu, dvouletému synáčkovi lékaři cestu zakázali, a Riegrová odhodlala se vydati se na cestu za matkou sama s dceruškou, jakkoli se cítila býti v jiném stavu.

„Matinko drahá“, psala do Nizzy, „doufám pevně v Tvou nezměněnou lásku; neboť svědomí mi dává svědectví, že toho zasluhuji, an pro Tebe bez zdráhání schopná a povolná jsem opustit dítě své i manžela na tak dlouhý čas“. Teprve když již byla na cestě, přiznala se v listě matce, že před odjezdem byla velmi churava, tak že mnozí nepochopovali, jak mohla odvážiti se k cestě.

Cesta osamělé paní s dítětem, konaná z velké části povozem a diligencemi Italií, na podzim r. 1859 byla skutkem velké odvahy. Vášně byly rozprouděny v nejvyšší míře, tak že zášť a opovržení Italianů museli pocíti všichni, kdož z Rakouska přicházeli.

„Mohu se Ti vyznati“, psala 25. listopadu z Nizzy svému choti, „že cestování v Italii je teď velmi nemilé — nejhůře pak ve Venezii. Z Vlachů jde až strach a jsou nejenom nezdvořilí, ale také slyšet, že je nejistota býti oloupenu. Myslím, že to nejvíce se tak děje cestujícím, již z Rakouska přicházejí, a že by se mi snad nebylo tak dálo, kdybych z Vlach byla přijela a po vlašsku rozprávěla“. Tyto nepříjemnosti a ohled na útrapy cestovní přiměly churavou paní, že cestovala bez oddechu ve dne v noci i při křečích nervosních a dojela do Nizzy velmi nemocná. Zde láska rodičů byla jí náhradou za přestálé strasti. „Ubohý otec“, psala svému choti, „když zkouším, byl by ochoten svolat nebe i zemi ku pomoci, tak že mne jejich péče a starost o mne často dojmula srdečně. Jsem živa jako princezna beze vší práce a namahání.“

V únoru 1860 Rieger zajel do Nizzy pro svoji choť, koncem března vydali se na cestu zpáteční, jež pro Riegrovou neradno bylo odkládati k době pozdější. Rodiče opustili Nizzu teprve koncem dubna; —

v Praze s touhou a radostí nesmírnou očekávali již jich příjezd, docházeli na nádraží, — když tu došel list Palackého, že matka roznemohši se cestou ulehla v hotelu Marseillském.

Nastala doba nejtrpčích zkoušek. Těžko říci, komu byly hroznějšími — zda nemocné samé, či úzkostlivému choti, anebo vzdálené dceři, zoufající si, že nemohla pospíšiti k loži matčinu. Úzkosti její byly ještě rozmnožovány nepořádky a obtížemi tehdejšího spojení poštovního, často i nejistotou, kam adresovati listy, hlavně pak nedůvěrou k lékařům francouzským. Dr. Hamerník rozhorleně odsoudil ordinace lékařů Marseillských, kteří zdroj nemoci hledali spíše v játrech než v srdci a nemocné také pijavky přiložili. Proto tím více naléháno na odjezd z Marseille a jakkoli otoku vodnatelného přibývalo, nemocná počátkem června transportována do Genévy, kdež pro kruté bolesti odepřela jeti dále. Když lékařové švýcařští opět zkoušeli na ní kůru mléčnou, vyslán k léčení a průvodu jejímu bývalý assistent Hamerníkův, dr. Porš.

Těžko sobě představiti všecku úzkosť a strasti Palackého při těžkém transportu nemocné, všecku něžnou péči, jakou jí zahrnoval. Listy, které v té době dcera psala své matce, nemohl by nikdo čísti bez hlubokého pohnutí — tak z nich mluví celá její duše, její až vášnivá láska k matce a dětinná mysl, její zoufalosť a úzkosť, která někdy činila ji neschopnou jiné myšlénky, než hleděti na hodiny, jak ručička zvolna leze k té ciffe, kdy poštovní posel dochází. Obávajíc se také, aby otcovo zdraví netrpělo nočním bděním, opětovala v listech svých prosbu, aby povolal Riegra k sobě. „Jaká to bolesť pro mne“, psala 24. května do Marseille rodičům, „že se hnouti nemohu, že to padlo do doby pro mne nemožné, odvážiti se na cestu sebe menší. Jaká byla by to pro mne útěcha, kdyby si alespoň povolala matka Riegra k sobě — ubohý otec bude již churav — Rieger bude moci matinku opatrovati dobře, neboť má maminku velmi rád, je hodný a dobře poslouží ve dne v noci. Pro mne by to byla útěcha nemalá, kdybych i poro-

diti měla bez něho, pokojnější byla bych. Vždyť pak se nebojím ani dost málo porodu".

Jako nikdy, ani tenkráte nemyslela na sebe, na svou nervositu a velikou slabosť — byloť zdraví její velice utrpělo již zpáteční cestou z Nizzy, náhlou změnou klímatu, hlavně pak neustálými útrapami duševními. Okřívala jen při každé lepší zprávě: „i to mé malé stvořeníčko budoucí jaksi to ucítilo. Byla jsem ty dny velmi churavá, teď ale jako bych byla celá posilněná".

„To jediné", píše v jiném listě „co mne trochu povyráží z trudných mých myšlének, jest nynější stav politický národa našeho. Věci, jež se dějí, jdou do živého".

Po dlouhé době mrtva politického všude probouzel se ruch živější, jejž policie marně se snažila utlumiti svým slíděním a zatýkáním.

Ještě v tak zvané rozmnožené radě říšské, panovníkem svolané, nedopřáno zastoupení národu našemu, pocítil Rieger potřebu toho, abychom sami hlásili se k životu a ozvali se o svá práva; i pojal úmysl s petící obrátiti se k císaři samému.

V petici té, pod záminkou a ve formě žádosti o povolení politického časopisu, přednášely se ve způsobě důvodů všecky naše národní a politické stesky, tužby a žádosti.*)

---

*) Ježto události doby nedávno minulé snad málo kterému čtenáři jsou blíže známy, podotýkám, že obsírné memorandum toto nebylo žádostí za povolení určité koncese určitým osobám, nýbrž odůvodněním všeobecným o potřebě veřejného denníku politického. — Především však byl spis ten obžalobou tehdejší byrokracie, steskem na germanisatorskou horlivosť služebníků vlády podjatých míněním, že vláda země české poněmčiti chce. Připomínají se v něm slavné dějiny, vzdělanosť i rozvoj národa, jejž množí ve vlastní zemi za vetřelce považují a od vší veřejnosti a oprávněnosti odpuzují; vysoko postavení úřadníci neostýchají se mluviti: „že prý jazyk český již dlouho trvati nemůže a že německému císaři podřízeni jsou; my však máme za to, že stojíme na půdě vlastní po otcích zděděné, a že máme císaře rakouského, jenž všem svým národům stejnou záštitou býti chce, a že máme krále českého, v němž vidíme potomka starých králů této země, legitimního nástupce domu panovnického, jejž národ náš svobodnou volbou na svrchovaný trůn svůj povolal a jemuž jen tímto spůsobem holdujeme".

Rieger odesílaje Palackému svůj koncept petice psal: „Krok jest to důležitý a nad dosavadní obyčej u nás odhodlaný, nemáme-li pozbýti vší veřejné platnosti a vážnosti. Jesti patrná tendence nás umlčet a ignorovat. A toto se nedá umlčet a občerství národní cit a naději v lepší budoucnosť v celém národě a po celé vlasti".

Avšak za tehdejší tísně byrokratického absolutismu krok ten zdál se mnohým tak smělým a odvážným, že podpisu svého odepřeli; a Rieger jen s velikou obtíží, když byl text petice zmírnil, sehnal 12 podpisů, ovšem vážných. Když odpověď Palackého dlouho nedocházela, psala mu dcera: „Rieger již netrpělivě čeká a mně samé se zdá, že hyne podniknutí to odkladem, mou duši ale důležitosť toho pronikla." Odpověď Palackého zdržela se tím, že list nestihl jej v Marseilli, ježto on mezitím byl již s nemocnou na cestě do Genévy. Těmi odklady a nehodami zdržel se obmýšlený odjezd Riegrův, a mezi tím choti jeho docházely poslední dny. Týden před tím, kdy porodila, psala své matce: „Drahá matičko, nedělej si žádných starostí, já to šťastně odbudu, při vzpomínce na to necítím dosavade dokonce žádného strachu, a proto také uvěříš snad mé prosbě, bys měla Riegra ráda a jemu to za zlé nevykládala, že na několik dní mne opustí, vždyť pak sama horlivě jej k tomu pobízím a přemlouvám. Do té doby vrátí se opět a nemá být praveno, že české paničky bývají mužům vždy jen na překážku, když se jedná o věc přece důležitou, a zákonnou. Odložiti pak se věc nedá, nemá-li před časem býti zkažena".

Rieger téhož dne psal Palackému: „Rád bych byl k vůli Marii poslal jiného, ale nebylo ho — a ona sama na tom stojí, abych šel. Je to zajisté veliká oběť od nás obou, ale bez oběti a bez risica se nic nedokáže".

Spis uvádí dále, že do rozmnožené rady říšské nebyl povolán ani jediný zástupce českého národa a vypisuje podrobně, jak bezohledně zkrácen jazyk český na gymnasiích, na školách, v úřadech, v řízení soudním, jakých nátisků bylo snášeti všem podnikům národním, sboru divadelnímu, museu, matici, což vše v přímém jest odporu se slovem a heslem císařským, že spravedlnosť nejjistějším jest základem říše.

Kdyby úřadům před časem se byla dostala vědomosť o obsahu petice, jíž chtěl Rieger podati císaři do rukou, čekalo jej jistě vyšetřování a vězení. Proto bylo Riegrovi tak těžko sehnati soudruha k odvážné cestě, až konečně jediný továrník Macháček osvědčil se k ní ochotným.

Tato váhavosť vlastenců českých tak dojala choť Riegrovu, že psala svému otci: „Mámť pak srdce naplněné dnes smutkem a hněvem, an vidím, jak málo jest statečné mysli u nás, lásky k národu, a vlasti, nerci-li aby byla ochota k obětem nezištným. Ba věru, není-li, anebo nebylo-li by snad mezi mladší generací více ducha a zmužilosti, tuť by člověk zastyděti se musel hlásiti se k národu, jenž míval tak slavnou minulosť. Jsemť žena slabá, těhotná a nevyměnila bych srdnatosť svou s tou mnohého vlastence".

Rieger odejel 14. června a choť jeho psala mu do Vídně: „Drahoušku nepospíchej teď a zdrž se, pokud to věc žádá, by pořádně byla provedena. Myslím, že to u mne ještě počká . . . Ty pak neměj starosť o mne. Sama se divím své lehkomyslnosti, ta je věru posud u mne nevídaná. Jen hleď, by jsi dobře pořídil a nevynechal, co užitečno a potřebno". A ještě 19. června opětně jej žádala „nepospíchej, hleď bys vše dobře vykonal, budu trpělivě čekat". Také skutečně sečkala.

Tehdy ještě neplatilo ustanovení (kteréž vydáno hned po této události), že hlásící se k audienci musí podrobně oznámiti obsah své žádosti. Rieger a Macháček přijati v audienci velmi milostivě, Rieger pak odůvodnil ústně obsah spisu, jejž císaři podal. Od císaře odebral se Rieger ke Goluchovskému i k jiným ministrům, jimž podané císaři memorandum odůvodnil a rychlostí svých kroků způsobil, že úřadové nižší nedovolili si sáhnouti na svobodu jich osobní.

Zvěsť o slyšení u císaře rychle se roznesla po Čechách a když Rieger 21. června se navracel, byl slavnostně uvítán zástupem lidu na nádraží. Choť svoji nalezl již v bolestech porodních a v několika hodinách na to narodila se dceruška, jíž dáno jméno Libuše.

Rodinné štěstí však kaleno bylo i dále smutnými zvěstmi o matce Palacké, o těžkém transportu jejím

v červenci z Genévy do Basileje, počátkem srpna z Basileje do Heidelbergu, kdež operací bolestnou odňala se jí voda. Ne choroba a slabost vlastní, jen domlouvání lékařovo a nemoc novorozeňátka zdržely dceru od cesty. „Ty má dobrá, milá matičko!“ psala 7. srpna. „Čeho-li ty všeho zakoušíš! Mně se zdá, že cítím s Tebou bolesti tvé, a když tak myslím na to, mnoho-li trpíš, tu bych oči sobě vyplakala. Jak smutné jest to, že osudem jsem na tak dlouho od Tebe odloučena, kdežto já přece nikdy nebyla bez matičky. A teď vidím Tě ustavičně v duchu na tvém bolestném lůžku trpěti jako svatou mučenici, an mi zde ani té potěchy není přáno býti okolo Tebe, zulíbati ti ruce a nožičky . . .“

Lékaři naléhali na další transport nemocné — doma očekáván každé chvíle její návrat, když tu 15. srpna Palacký telegramem volal dceru do Podmoklí.

Bylo nešťastné trpitelce přece dopřáno skonati na české půdě v náručí milované dcery. Zemřela v Podmoklí 18. srpna na večer. Dne 21. srpna pochována v Lobkovicích.

Od smrti své choti žil Palacký s rodinou své dcery v jedné domácnosti a ona obklopovala jej něžnou péčí. Láska jich vzájemná jako by byla vzrostla utrpěnou ztrátou, jeden ve druhém hledali náhrady.

„Prosím Vás, drahý otče“, psala dcera otci 12. září 1860, „neopusťte mne nikdy; dovolte, bychom Vás teď hodně milovali, a mně zvláště, prosím snažně, přenechte v části toho, v čemž nebožka Vaše Vám stávala se milou a užitečnou. Ne slovy, ale věřte, že bych přála sobě skutky i troufala dokázati toho, že nemáte teď duše věrnější, která by více milovala Vás a více dbala o drahé nám živobytí Vaše“.

Palacký odplácel lásku své dcery něžnými ohledy a velkou úzkostlivostí o její zdraví. „Dobrý otec“, psala tato svému choti, „on teď část té péče a starostlivosti, již o matinku míval, obrací ke mně“.

Strasti duševní a smrť matčina byly silně rozrušily zdraví Riegrové, zejména její nervy. Trpívala

zvláště nervovými bolestmi ve tvářích a čelistích, kteréž počínaly křečovitým zíváním a končily často prudkými křečemi, při nichž někdy bolestmi se svíjela ano i vědomí pozbyla.

Pamatuji se, že jsem jako dítě často vídala matku churavět a jakou úzkoslivosť při tom vždy projevoval náš dědeček. Jakmile churavosť její spozoroval, stával se nepokojným, přecházel, někdy pošupoval paruku, aneb bubnoval prsty na stůl a často vytrhoval se z práce, přicházeje se poptati po zdraví dceřinu. Ona pak vidouc jeho úzkosť, ze všech sil před ním se přemáhala, a když se jí přitížilo a přemáhání takové bylo nad její síly, tu nechtívala, abychom dědečka k ní pouštěli. Živě utkvěl mi v paměti zvláště jeden výstup — když já jako malé ještě děvčátko, příliš úzkostlivě poslušna matčina příkazu — postavila se před dvéře bráníc dědečkovi přístup k matce, a on tehdy tak neobyčejně prudce se na mne rozhorlil.

Tato péče otcova často nutila dceru pečlivěji dbáti svého zdraví, jehož ona nedovedla si vážiti sama k vůli sobě, nýbrž jen k vůli jiným.

Bylo něco zvláštního a dojemného v tom, když náš dědeček, ten muž vždy vážný a málomluvný stával se něžným, když tvář jeho změkla láskyplným úsměvem. K dceři své choval se vždy nejen laskavě jako k dceři, ale zároveň i pozorně takměř dvorně jako k paní.

U dcery opět láska k němu byla proniknuta zbožnou posvátnou úctou. Ona nejen milovala v něm otce, ale viděla v něm zároveň strážce a ochránce své vlasti, a to dodávalo chování jejímu velkou až pokornou uctivost, která se nikdy neodvážila k důvěrnému „ty“.

V té zbožné úctě byli jsme také my vychováni. Nejen že jsme věděli, že je dědeček první osobou v domě, že by sebe menší nepozornost k dědečkovi byla tím nejtěžším proviněním, ale on byl pro nás v skutku kýmsi posvátným a nedotknutelným. Ačkoliv laskavě a něžně choval se k nám, my před ním nebyli bychom se odvážili pronésti rozpustilého slova a živějšího žertu. Při obědě obyčejně tiši jsme sedá-

vali naslouchajíce jak dědeček s tatínkem hovoří o politice, vyměňujíce své náhledy o každém čísle novin, každé události života veřejného a národního.

Pokud matka naše pobývala část leta v Semilech, přijíždíval tam ke krátké návštěvě také Palacký. Počínaje rokem 1863 trávíval Palacký vždy letní dobu v rodinném kruhu v Malči.

Byl' Rieger v červenci r. 1862 prodal mlýn Semilský a zakoupil v říjnu téhož roku od hraběte Xavera Auersperga velkostatek Maleč v okresu Chotěbořském. Matka Riegrova těžce strádající dnou přistěhovala se k synovi svému, v jehož rodině žila až do smrti své (14. února 1869.) Snacha její oddaností svou hleděla zpříjemniti mnohé chvíle ubohé trpitelce, po léta poutané na lůžko.

Riegrové nejmilejší byly chvíle, které tráviti mohla v zátiší rodinném. Teprve několik let po zrození nejmladšího dítka vstoupila do spolku paní sv. Ludmily a činnost její spolková se vyvíjela postupně, čím více dítky odrůstaly. V mládí našem mnoho zabývala se nejen vychováním, ale také vyučováním naším. Zvláště pokud jsme nevstoupili do škol a na venkově v době letní sama vyučovala nás jednotlivým předmětům literním. V řeči francouzské neměli jsme nikdy jiného učitele privátního mimo ní.*)

Avšak tichý život věnovaný jen kruhu rodinnému byl minul pro choť Riegrovu již od té chvíle, kdy r. 1861 její muž a otec vstoupili do činnosti politické. Ona vše to, co jim bylo prožíti, prožila s nimi, s tím však rozdílem, že vše, co jich potkávalo, a to zejména trudného a nemilého, mnohem živěji cítila, než oni sami.

Bylať to vlastnosť její povahy, že nic nedovedla přijímati a snášeti lehce, vše co se jí dotklo, cítila mocně a prudce a nedovedouc zapuditi trapných a teskných myšlenek přemítala a trávila je v sobě ke škodě svého zdraví.

---

*) **Roku 1865 zřízena v Malči kaple zámecká, také knihovna pro mládež školní. Riegrová pomýšlela v letech následujících na zřízení dívčí školy pro pletení klobouků slaměných v krajině Malečské, doufajíc získati pro myšlénku tu město Chotěboř, plán a pokus ten nepotkal se s úspěchem.**

V pozdějších letech mnohé zkušenosti životní učinily ji poněkud otrlejší, ale v prvních letech starostlivost její o zájmy veřejné zdála se býti téměř nároužívou.

„Mně politika teď tolik dojímá, že někdy nemohu ani spáti", psala z jara 1861 svému muži, a otci do Vídně píše, že od té doby, kdy je osamělou, nemůže pro přílišné rozčilení a dojmutí ani čísti německých novin a „přece se té politiky nemohu sprostit, je mi jako bych s národními záležitostmi byla jako srostlá, že mne všecko tak dojímá".

Když v létě r. 1861 lékaři z Döblingu u Vídně, kde dlela po blíže svému choti, poslali ji do lázní Svatojanských, stýská si v listech, že dostává pozdě a málo zpráv o tom, co se děje ve světě politickém, že v lázních nevydrží a vydržet nemůže, nastane-li pohnutá doba politická.

Palacký k upokojení jejímu psal ji do lázní: „V politických událostech děláš sobě přílišné a zbytečné starosti. — My trpíme a trpěli jsme od několika století, což pak nedostává se nám síly, abychom trpěli ještě několik let déle? A na věky to předce trvati nebude. Hlavní věc jest jen ta, abychom neuvalovali viny na své svědomí, o ostatek postarej se Pán Bůh sám. Ty bys měla ani novin do rukou nebrati, nemůžeš-li jich čísti s pokojnou chladnou krví, sice stanou se ti jedem, a za to věru všecky ty politické pletky nestojí. Pozůstav vše to nám mužům, však víš, že tlustneme při tom oba, i já i Rieger, a protož neměj starostí o nás".

Dcera odpovídala: „Já se přičiním co možná, abych tak živě na politice nebrala podílu, ale ono to nejde tak lehce". A již v následujícím listě píše otci: „Má pak největší zábava jest přece čítání novin, a prosím Vás, drahý otče, abyste mi to nezazlel. Já za to nemohu, bez toho by se mi příliš stýskalo".

Při všech obratech života veřejného vždy jen tanulo ji především na mysli, aby se ničeho neprom̌eškalo, aby se rozvíjela činnosť všestranná.

Ani tenkrát, kdy z důležitých příčin domácích neb hospodářských přála si příjezdu svého chotě, nechtěla, aby k vůli ní, a k vůli rodině vynechal

jediného sezení: „Myslím, že nemůžeš minout sezení ve Vídni, to že by bylo opovážlivé, třeba abys tam byl jako strážce, ale můžeš-li odejet, že nebude sezení v té době, tedy přijeď".

Vřelo v ní mnoho opoziční krve, vždy žádala si kroků rozhodných a rázných a z jejích listů všude vysvítá zejména odpor a svrchovaná nedůvěra k Vídni. „Tvoje zásada v politice", praví Rieger v jednom listě, „zdá se býti jako Suvorova: bij a stupaj!"

Když pak říšská rada stále překračovala obor své působnosti, ji vždy živěji sužovaly obavy, aby poslanci dalším trváním ve Vídni nezadali ničeho státoprávnímu přesvědčení svému. Z jara 1863 mnozí poslanci rozmrzeni neúspěšností všeho namahání raději soukromě skládali mandáty, než aby se uvolili podepsati nějaké vážnější osvědčení a tu pojalo Riegrovou veliké rozhořčení: „Toto zpěčování se pánů poslanců", psala, „tebe alespoň poučuje (jsouc úpomínkou na petici roku šedesátého podanou), že mnoho srdnatosti není v každém, kdož by rád slul vlastencem horlivým — bez nesnází. Jakou hrál bys ve Vídni roli — vůdcem býti takovýchto hrdin . . . "

Kladu zde výtah jednoho listu jejího, ze dne 17. prosince 1861.

„Denně za Tebe se modlím a Boha prosím, bys bojoval šťastně a zmužile za ubohý národ náš! Jak mnohé bezpráví se nám děje — kéž bys jednou opět stesky naše vykřikl, aby se to rozléhalo po zemích a Evropě — kdo ví, nenastane-li pak opět doba dlouhého mlčení, doba utrpení nového, kdež nebude nám ani popřáno ozvati se, hlásiti se k svému. Dejž Ti Bůh zmužilosti a moudrosti. Celý národ — pravil mi otec právě — a my zde v Praze všichni, s touhou a napnutostí jen čekáme na to, co se díti bude, jen k Vám a k tobě pohlížíme. Protož buď šťasten miláčku — nezadej národu svému ničeho — a čeká-li pak na tebe i pronásledování a trampoty všeliké, najdeš zajisté odměnu ve svědomí svém a poněkud náhradu v tiché opět domácnosti, v upřímné lásce rodinné". Po několika trpkých slovech o Schmerlingovi pokračuje: „Což myslíš, že mne nedojímá myšlénka ta, jak opět nepřátelé se na tebe shrnou a nešle-

chetně zacházeti budou s tím, kdož mi tak milým jest; zdá se mi při té myšlénce chvílemi, jako kdyby někdo drsnou rukou sahal na ránu v srdci otevřenou. Avšak čím lépe se bráníti dovedeme, čím obětavější budeme, tím spíše vzejde snad i národu našemu slovanskému slunce jasné a nastanou nám přece jednou doby utěšené a blahé. Naše věc jest tak spravedlivá, že konečně zvítěziti musí — a nedočkáme-li se této doby — pracujmež ku prospěchu pokolení mladšího“.

Měnivé osudy života politického připravovaly citlivé mysli Riegrové mnoho pohnutí a to častěji bolestných než blahých.

Když při opětném obrození života politického r. 1861 národ v radostném svém nadšení zahrnoval Palackého a Riegra důkazy své lásky, Riegrová dojata projevy těmi vzpomínala s lítostí, že matka Palacká, prožívši jen doby krušné, obratu toho se nedočkala: „Mně se srdce při tom po matce tak roztoužilo“, praví, „že jsem dlouho nemohla přestat plakati“.

Avšak krátce po dojmech radostných následoval rok 1863, kdy počala se objevovati roztržka v národě, kdy všichni, kdož dali se unésti nadšením pro revoluci polskou, příkře odsuzovali střízlivé stanovisko Palackého a Riegra a někteří v nevoli trhali jich podobizny se stěn.

„Ta politika, ta žere jako ten vitriol“, psala mi matka v pozdějších letech. „Poznala jsem to a byla bych se r. 1863 utrápila, teď jsem o mnoho klidnější“.

Jakou myšlénkou hleděla se upokojiti, vyčteme z listu psaného v červnu r. 1863 Palackému, kde mluví o tom, jak velice dojala ji jeho odpověď „Boleslavanu“ na útoky proti němu činěné, a jak rozmíšky povstalé ji velmi rmoutily; že však opět nabyla klidu svého.

„Máme-li přesvědčení“, praví, „že ve všem dle nejlepšího vědomí a svědomí jednáme, o ostatní se nestarejme. Jediné bolestné jest to, že našemu národu slovanskému všude a ve všem nesvornosť jest záhubou. Jak by to mohlo být jiné, kdyby tato všude se nevloudila do velkého i malého kruhu našeho“.

Čím více život politický se rozvíjel a čas i činnosť Riegrovu zaujímal, tím častěji choti jeho tím povstávaly starosti a práce nesnadné.

Tak ve válce r. 1866, když při zpátečním pochodu dvory Malečské zaplaveny vojskem pruským, ona sama snášela všecky svízele vojenského ubytování, starala se o opatření a stravování několika set mužů, sama vyjednávala s důstojníky, a hájila proti přílišným rekvisicím nejen zájmy vlastní, ale někdy i těch, kdož se k ní o pomoc utekli.

Palacký a Rieger dleli té doby ve Vídni na poradách se zástupci Jihoslovanů a Poláků, kteří vypracování společného programu politického vznesli na Riegra. *)

Když Rieger o jednání svém ve Vídni ženě své zprávu podal, odpověděla: „Zprávy tvé mne potěšily tou měrou a vlasteneckou mysl obětivou znova občerstvily, tak že chci opět týden neb deset dní trpělivě se oddati osudu svému a čekati příchod Váš“.

Bývaly však také chvíle největšího rozproudění vášní politických, kdy v mysli Riegrové, snadno nakloněné k teskným představám, budily se obavy o bezpečí a život těch, které milovala. Tak tomu bylo r. 1871, kdy ve Vídni někteří se snažili zmařiti pokroky vyrovnání Hohenwartova hrozíce revolucí, rozdmychujíce vášeň širších vrstev, také r. 1861 při stálých nájezdech tisku proti Riegrovi z listů Riegrové k Palackému se dovídáme, že tehdy přátelé Riegrovi budili v choti jeho obavy o jeho bezpečí.

Tak sledujíce život Riegrové, za každým krokem vidíme, jak mnoho pohnutí citových působil jí život veřejný, ve kterém žili její otec a muž.

Ale vždy platila u ní jako první zásada, podříditi zájmy rodinné zájmům národním. Sama píše ve svých listech, že jejím heslem musí býti „obětuj a zapírej se“ — a jinde opět ujišťuje, že je ochotna ke každé oběti, kteréž by veřejné působení jejího muže od ní vyžadovalo. Ona toužíc sama po tichém žití rodinném, oběti ty přinášela nejen s plným uvědoměním, ale s jakýmsi povznešeným nadšením. „Musím si počínat jako vdova“, psala v jednom listě svému

*) Riegrovo memorandum o potřebě rozhodného obratu v politice rakouské po dovršivší se právě světodějné události a o reorganisaci říše na základě federativním bylo ostatními Slovany schváleno a odevzdáno Goluchovskému, aby je podal císaři.

muži, „můj muž mi odemřel, on žije jen pro vlast a národ a musím si pomáhat jak mohu“. Ona nikdy muže svého nezdržovala, vždy jen pobízela ku pracem a obětem a jistě žilo málo žen, které by tak byly dovedly zapírat přirozený ženě egoismus rodinný a tak ochotny byly bývaly obětovati vše, co jim bylo drahé, zájmům národním.

Dříve však, než další život Riegrové stopovati budeme, obrátíme se k její činnosti veřejné.

III.

Loterie Zdeňky Havlíčkové,

sbírky pro chrám karlínský, vystupování veřejné.

Láska k národu a vroucí zájem, kterým ze zátiší soukromého života vždy sledovala události veřejné, záhy vedl Riegrovou také k činnému účastenství v podnicích národních.

Těžce to nesla vidouc jak málo bylo ještě za let šedesátých v našich kruzích ženských probudilosti národní a obětavosti i porozumění pro zájmy vyšší a obecné.

„Bylo by dobře", psala koncem roku 1859 svému muži, „aby se v ženské mládeži budil trochu smysl vyšší a národní. Takových ženských, jaké u nás bohužel jsou v ohledu tom, nenajde snad nikde jinde".

Riegrová pomýšlela vskutku jednu dobu na zřízení vzdělávací jednoty ženské, jakž viděti z náčrtků stanov, jejž si byla rozvrhla, jakož i z krátkého nástinu „některých prostředků, jimiž by blaho rodinné a tímto lepší a dokonalejší vychovávání dítek docíliti se mohlo". V tomto navrhuje, aby paní a vychovatelky v přátelských poradách o otázkách těch pojednávaly a získaly síly ku přednáškám poučným a sice zejména „o tělesném či fysickém vychování člověka; — o pudech a schopnostech, kterak jich uvésti v harmonický celek, o mravně náboženském vychování co základě a podstatě všeho živobytí našeho. o krásovědě povšechné i upotřebené jak pro jednotlivé individuum tak i pro celou rodinu a celé domácí uspořádání".

Plán tento zůstal neproveden, odbývány jen asi tři přednášky pro dámy v bytě Riegrové; zejména přednášeli Fr. Palacký a prof. Staněk. Nemohu udati příčin, pro kteréž se zůstalo při pouhém počátku, snad tím, že v té době as p. Vojta Náprstek s velkou horlivostí a obětavostí se ujal pořádání přednášek poučných pro dámy.

K prvnímu činnému působení v životě spolkovém přiměla Riegrovu péče o osiřelou dceru Havlíčkovu. Ona znala Havlíčka již ze svého dětství, a tento vždy přátelskou přízní vyznamenával dcerušku Palackého; ji pak neobyčejně milou bývala přímá pravdivosť a drsná jadrnosť jeho povahy. Z listů Riegrové je viděti, jak bolestně a vroucně dojímal ji osud vznešeného vlastence a nebohého jeho sirotka. Pomýšlela jednu dobu v souhlase se svým chotěm na to, vychovati Zdeňku ve své rodině, k čemuž však pro různé okolnosti a překážky rodinných poměrů nedošlo.

Jest známo, že Rieger u vlády učinil první kroky, aby povoleno bylo: „založení sboru pro uctění památky Havlíčkovy.“ Když pak vlastenky české, v jich čele paní Augusta Braunerová, chtěly přispěti k cíli tomu věcnou loterií, tu Riegrová ujala se práce se vší horlivostí a energií své činné povahy. Přejala sama velmi obtížný a ne snadný úkol kasírky. V listopadu r. 1861 vydal sbor paní provolání, vyzývající ku příspěvkům na loterii ve prospěch vychování a zaopatření osiřelé Zdeňky.*)

Ježto dárky věcné dle provolání měly býti zasílány paní Braunerové, Riegrové a Fügnerové, dodáván do rukou Riegrové veliký počet beden a zásilek, kteréž ona sama číslovala a pořádala súčastňujíc se horlivě při sestavování seznamů i pořádání výstavy dárků.

Mimo to převzala ještě rozesílání losů po městech českých. V pozůstalosti zachovalo se několik set dopisů a recepisů peněžních ze všech končin Čech, které svědčí, jak neunavně byla činnou na všecky strany se obracejíc ku předním vlastenkám měst českých. Muž její znaje slabosť jejího zdraví, káral jí

*) Na tomto byly poúlepsány: Augusta Braunerová, Marie Riegrová, Karolina Světlá-Mužáková, Kateřina Fügnerová, Marie Bělská, Marie Doubková, Eleonora hrab. Kounicová, Kateřina Petrovič-Jungmanová, Jenny kněžna Taxisová.

v listech pro přílišnou horlivosť: „Mám ti za zlé, že tak mnoho práce na sebe bereš . . . Tvá zkušenosť v komptabilitě bude tobě, dětem i mně špatnou náhradou za obětované zdraví. Vždyť celou tu věc s rozesíláním losů chtěl vzíti na sebe pan F., proč jsi mu to nenechala".

Jak z písemných výkazů patrno, ze všech 124.241 losů, které prodány byly péčí sboru, prodala Riegrová sama více než třetinu (totiž 46.747 losů v ceně 9.349 zl. 40 kr.).

V květnu r. 1862 psala Riegrová otci: „Mám teď plné ruce zaměstnání, ani nevím jak den uchází... Odvedla jsem posud Bělskému za losy osmnáct tisíc a teď to jde pomalu, neboť máme ještě na mnohých místech peníze stát. Nevyprodaných losů jest toliko 25.759 kusů, výnos bez odrážky útrat byl by teda přes 24.000 zl. Bude pak velmi zapotřebí, aby se nadace Havlíčkova sešla za dnů Vašeho pobytu v Praze".

Čistý výnos loterie dle výkazu úřadního byl: 23.887 zl. 57 kr. a v celku odvedl sbor paní mimo některé stříbrné a zlaté mince na hotovosti 25.754 zl. 11 kr.*)

Úspěch, s jakým Riegrová potkávala se ve sbírkách, spůsobil, že pomoc její vyhledávána též z jiných stran, zejména při sbírkách pro chrám ssv. Cyrilla a Methoděje v Karlíně a při vydávání Zlaté knihy dívek českých v Písku.

Pohnutky, které ji přiměly zúčastniti se sbírek pro chrám Karlínský, byly dle vlastních slov jejích „zbožné a vlastenecké zároveň".

Dne 17. února 1863 otištěno v novinách její provolání k paním a dcerám českým, žádající za příspěvky penězi i prací pro chrám sv. Cyrilla a Methoděje.

V jednom z listů soukromých, kterými na různých stranách žádala o příspěvky, píše, jak strana německých dějepisců s p. Höflerem v čele snaží se dokázati, že tisíciletá památka příchodu ssv. apoštolů

*) Dárky nevyzvednuté a nevyhrané připadly Svatoboru a když je Riegrová s paní Fügnerovou odevzdala, psala o tom Palackému: „Dary, které jsme Svatoboru odevzdaly, sestavila a sečtla jsem, jest jich 1056 kusů".

slovanských pro Čechy nemá významu, ano prý vlivem německým způsobeno, že památka ta neslavena v Čechách církevně týmž způsobem jako na Moravě. Nám tedy tím více přísluší projeviti úctu a vděčnosť věrozvěstům našim, uznalost naši k Moravě a hlásiti se společně svoji k svému.

V jiném listě, psaném kněžně Taxisové, taktéž připomíná úzký svazek s Moravou a jak z mnohých stran štván jest bratrský národ proti nám — my však máme usilovati o to, abychom dokázali skutkem, „že nás k Moravě víže bratrská, upřímná, vší pánovitosti prostá láska, kteráž vděčně přijímá a uznává, co jí od této podáno bylo dobrého, která se raduje radostí a želí lítostí upřímnou žalosť bratra svého“. Dále píše, že váhajíc dříve z ohledů zdravotních, přistoupila ke spolku, jenž chce zaopatřiti chrám paramenty a prádlem kostelním, k opětovnému vyzvání hraběnky Schönbornové, když viděla, že hrozí nebezpečí, že by vysvěcení chrámu na jiný rok odročeno býti muselo: „Podporujíc spolek tento jest to mým snažením dodati celku tvar poněkud národnější, zasaditi se o to, aby i se strany duchovní byl brán ohled ke stránce národní. Těžké zajisté postavení toto, a nevím bude-li mi možno vymoci něčeho. Spojovati náboženství s národností bývalo vždy nejmilejší pro mne myšlénkou“.

V komitétu Riegrová všemožně usilovala o to, aby se užilo k výzdobě českých nápisů a také některých nápisů písmem glagolským, pro kteréž vzory sama byla opatřila.

K úspěchu sbírek jejích přispívaly velice i zkušenosti i známosti osobní, jichž byla nabyla při sbírkách loterie. O rozsahu a výsledku sbírky její svědčí nejlépe seznamy darů peněžitých i věcných s podpisem jejím uveřejňované v Národních Listech r. 1863 od 3. března do počátku července ve 13 číslech.

Bylo z počátku v úmyslu jejím žádati pouze příspěvky pro paramenta, ale později připojovala prosbu, aby ti, kdož si přejí, aby příspěvků jich bylo užito pro oltář sv. Václava, zvláště to vytkli.

Scházeloť se pro oltář ten příspěvků tak po skrovnu, že již klesala naděje, aby té doby mohl býti

postaven. Oltář ten zbudován hlavně z příspěvků péčí Riegrové sebraných, zároveň pak Riegrová zvláště si vyžádala a dokázala toho, aby malba malých obrazů na oltáři tom svěřena byla Josefu Manesovi. Byl tento nezapomenutelný a nejnárodnější náš umělec dříve úplně opomenut při výzdobě chrámu Karlínského.

V uznání jejích zásluh o chrám Karlínský zaslána byla Riegrové v říjnu r. 1864 prostřednictvím kardinála Schwarzenberga od Pia IX. kamea s reliefem hlavy sv. Petra.

Při svých sbírkách pro chrám ssv. Cyrilla a Methoděje Riegrová zároveň přimlouvala se u paní českých, aby podporovaly zápis dívek do Zlaté knihy Písecké.

Vlastenci Písečtí byli první, kteří r. 1862 zřídili českou vyšší dívčí školu. Nedostatek vhodné četby pro dívky, tehdy velmi citelný, přiměl je k tomu, že jali se vydávati též Zlatou knihu, kteráž ve Zlatých Klasech a Zlatých lístkách měla poskytovati poučnou i zábavnou četbu pro útlý i dospělejší věk dívčí.

Riegrová byvši zvolena do výboru Zlaté knihy přičinila se o rozšíření její radou i skutkem.

Když však z jara r. 1863 byla žádána, aby veřejným provoláním zároveň s chotí Pražákovou Zlatou knihu odporučila, psala svému muži: „Mně je to vystoupení opětné a veřejné již věru protivné — v nynější době haštěření se o popularnost. Možná, že by některé paní mi to velmi špatně vykládaly — kdežto já nic nežádám — což nemám dosti pohnutí mysle s tím, co ty a otec ve světě provozuješ?“

Slova ta, pro ni velice karakteristická, vysvětlují nám také, proč v oné době národních slavností ona tak skrovného podílu brala na ruchu slavnostním. Ona vždy, pokud jí to vůbec možno bylo, vyhýbala se všemu blýskání se u veřejnosti a všemu, co pozornost obracelo k její osobě.

Přece však nemohla odmítnouti r. 1863 čestné vyzvání, aby přijala úlohu matky praporu zpěváckého spolku „Kolár“ v Poličce a „Doubravan“ v Chotěboři.

Ještě jednou ve svém žití vystoupila později na řečiště slavnostní. Bylo to 14. června 1868, kdy odbývána v den sedmdesátiletých narozenin Palackého

slavnost svěcení praporu „Akademického čtenářského spolku“ v Praze. Riegrová jsouc matkou praporu promluvila krátkou řeč, ve které vybízela mladé rodáky, aby věrni ideám, pro které zahořeli v mládí, bojovali zbraní ducha za národ, jeho národní samobytnost, samosprávu a svobodu, aby hledali svobodu ducha ve vědě a v osvětě, neboť osvětou stali se malí národové velkými a podnes postupuje moc naše a čest národa českého, pokud postoupila naše osvěta. Končila slova svá heslem: „Osvětou k svobodě!“

V pozdějších letech Riegrová vždy více vyhýbala se všem slavnostem veřejným.

Co mysl její nejvíce vábilo byla činnost tichá a plodná, nikoli horování slovy a okamžité rozplamenování citů, které po rychlém vzplanutí nezanechává výsledků trvalých. I nejvzletnější a nejohnivější slova, nebyla-li spojena se skutky, neměla ceny v jejích očích.

Tu tichou činnost dle svého srdce a své tužby nalezla v oboru humanity.

IV.

Přetvoření spolku sv. Ludmily

a zřízení první české průmyslové dívčí školy.

V listech, které Riegrová psávala do Francie, nejednou vyslovila se o tom, že vzpomínka na dobročinné ústavy, které v mládí svém shlédla ve Francii, zrodila v duši její vroucí tužbu, abychom podobných měli také u nás

První potřeba, ke které obrátila svoji pozornost, byla bída dcer a žen chudiny, potřeba vyučiti jich práci výživné.

Vzdělání dívčí bylo u nás té doby zanedbáno způsobem žalostným. Nebylo měšťanských škol pro dívky, jen jediná tak zvaná škola hlavní v Týně. Vyšší dívčí školou městskou (otevřenou r. 1863), k jejímuž zřízení též Palacký a Rieger byli horlivě pobádali, nebylo ovšem postaráno o dívky chudé. Obecné školy pro dívky byly jen třítřídné, teprvé koncem r. 1865 otevřeny čtvrté třídy dívčí u některých škol a o dvě leta později u všech škol obecných.

V Praze nebylo ani jediné ženské školy výrobní a průmyslové a vyučování ženským pracem na školách obecných bylo velmi zanedbané a nedokonalé. V celé Praze existoval jediný spolek ženský, spolek paní sv. Ludmily.

Riegrová, přemýšlejíc o tom, jak podati chudým dívkám pomoc a spásu nejlepší, jak otevříti jim nové zdroje výživy — hledala poučení o zřízeních dobročinných v cizině.

V té době, bylo to v roce 1864, pan Vojta Náprstek sestavoval si materiál ku přednáškám veřejným o dobročinnosti v cizině, zejména v Anglii, a v Americe. Materiál k tomu cíli sebraný s laskavou ochotou zapůjčoval Riegrové, na vzájem pak požádal ji, zda by mu nemohla zaopatřiti zprávy o dobročinných ústavech francouzských a italských. To bylo pro ni novým podnětem vyhledávati zpráv z ciziny.

Nespokojila se tím, aby o zprávy požádala své známé francouzské, nýbrž psala na různé strany do Italie i Francie.

Do Italie zaslala listy (přeložené do italské řeči) syndykům města Turina a Milána, ježto v Italii syndykům bývá svěřen dohled na ústavy dobročinné. Do Francie pak dopsala neznámým jí dámám, kteréž byly v čele nejdůležitějších ústavů dobročinných pro dívky.

Pokud mi známo, dostalo se jí z Italie jen jedné odpovědi, kteráž svou neochotou a překvapující praktičností nápadně se lišila od laskavé ochoty, s jakou z Francie nejprvé baronka Mackau-ová a později více dam odepsalo neznámé cizince. Tím učiněn počátek ke stykům Riegrové s filantropickými kruhy francouzskými, ze kterých ona často hleděla těžiti ku prospěchu ústavů českých.

Nějaký čas byla Riegrová na vahách, má-li za účelem, který tanul jí na mysli, založiti spolek nový anebo přetvořiti stávající spolek sv. Ludmily.

Hlavním účelem spolku sv. Ludmily, jenž založen r. 1851, bylo podporování chudých vdov, které podělovány potravinami, zároveň však měl spolek odpolední školu, ve které třikráte týdně chudé dívky školní vyučovány pletení a šití.

Když Riegrová koncem r 1864 přistoupila ke spolku sv. Ludmily, byla činnosť spolku toho tak ochablá, že počet členů skutečně činných klesl na 7—8 a následkem toho ani vyšetřování vdov o podporu se hlásících nemohlo se konati pravidelně.

To, co Riegrové tanulo na mysli, bylo přetvoření a obrození toho spolku duchem novým, reorganisace návštěvy chudých a především zřízení průmyslové školy dívčí. Doufala tehdy, že rychleji a bezpečněji

dospěje k cíli, když na kmen starý nové rouby vštěpí, než kdyby stromek pěstila ze semene.

V lednu r. 1865 konány u Riegrové porady, kterých zúčastnili se ředitel průmyslové školy Mayer, prof. Mužák, prof. V. Náhlovský, dr. Gabler, p. Skřivan, redaktor Šimáček a Rieger. V poradách těch sestaveny a sepsány základní myšlenky průmyslové dívčí školy, plán školy a přípravky její, jenž byl pak předložen spolku sv. Ludmily.

Taktéž hlavně spolupůsobením Riegrové vypracovány nové stanovy spolku. Ve psaném textu jich nalézají se mnohé opravy nejen rukou Riegrovou ale také některé rukou Palackého.

Zároveň hleděla Riegrová získati myšlence své podporu českých vlastenek, což se jí dařilo dle přání, tak že velký počet českých paní přihlásil se ke spolku.

Tyto však přistoupivše ke spolku, učinily to se zvláštním ohražením, kteréž Riegrová přednesla ve valné hromadě počátkem r. 1865.

Ze zachovaného konceptu vidíme, jakým způsobem své myšlenky před spolkem odůvodňovala a hájila. Pravila nejprve, že před zápisem nových členů je třeba objasniti a vyjednati poměr vzájemný. Dobročinnost jest dvojí, jedna podává almužnu, druhá hledí ji učiniti zbytečnou. První koná spolek podporou chudých vdov, při mládeži pohlaví našeho má však působiti směrem druhým. „Tato myšlenka“, pokračovala Riegrová, „pudila nás zvláště k činu. Myšlenka pomoci způsobem takovým nejchudší třídě mladého pohlaví našeho nás pojala nadšeností“. Odůvodňujíc, proč vstoupily do spolku, pravila dále: „Spolek sv. Ludmily nelíbil se nám pouze jménem svým vlasteneckým, členové jeho tichým po lesku a slávě nebažícím duchem, — ale spatřovaly jsme v něm základy k blahodárné činnosti. Spolek tento jest snad jediný v Praze, kde se paní bezprostředně stýkají s chudinou. Organisovaná návštěva chudých těchto slibovala nám poučení o prostředcích, jak by se tu nejzdárněji skutkové lásky díti měly. Spolek tento má i školu, zvelebování školy této hlavním pak bylo přáním naším. Každá z nás zajisté zná smutný stav ženy a děvčete nevynikajícího zvláštními schopnostmi, spočívá-li výživa jich pouze v jehle.

Co tu bývá často vzdechů, slzí a probdělých nocí, aby mohl býti ukojen hlad osiřelé rodiny. Neb jak smutný jest stav oněch, které zoufajíce nad obtížemi těmito po cestách více lákavých upadají do čím dále větší záhuby mravní i tělesné. Soudíme, že ve chvíli této nejlepším skutkem lásky bude škola dívčí, která by od poměrů těchto osvobodila část pohlaví našeho, by podávajíc jí větší samostatnosti schopnou ji učinila většího blaha duševního i mravního. Plán školy takové byl vám od nás již předložen . . . . Nám nejde o bohení, nám jde o stavbu novou. A jako se myšlenka o zřízení školy té ujala se zápalem v srdcích našich, tak uzavřely jsme neupustiti od ní, doufajíce, že nám Bůh neodepře požehnání . . . Potřebí nám jistoty, že myšlenky naše uskutečnění svého dojdou. Žádáme tedy spolek sv. Ludmily, by uvážil tato naše přání a žádosti, chce-li neb může-li nám vyhověti. Dobrovolnou úmluvou a smlouvou budiž náš poměr ustanoven. Kdyby však názory naše se neshodovaly a shoda v úmyslech docílena nebyla . . : tu nechť rozejdem se v lásce a beze hluku, bychom nový úl si zakládajíce pracovaly každá strana o sobě vždy dle vlastního nejlepšího přesvědčení svého ve skutcích lásky k bližnímu".

Návrh Riegrové na zřízení průmyslové školy byl přijat, usneseno zadati ku potvrzení nové stanovy spolku a Riegrová zvolena jednatelkou spolku, jehož předsedkyní byla již po delší dobu hraběnka Kristina Schönbornova.

Jednou z prvních péčí Riegrové bylo, aby protokoly schůzí výborových, které dříve vedeny byly po německu, psány byly na dále po česku Taktéž vyhradila sobě, aby se ve plánu školy výslovně vytklo, že vyučování musí vždy býti české. Opatrnost ta byla nutnou při onom duchu národně lhostejném tak zvaném utrakvistickém, to jest vlastně německém, který do té doby ve spolku byl vládl.

V nových stanovách, kteréž dosáhly potvrzení teprve koncem listopadu r. 1865 vytčen účel spolku těmito slovy:

„1. pečovati o rodiny chudé potřebující podpory, zejména o takové, kteréž nejsouce k obci Pražské

příslušny, nedostávají podpory jiné a zvláště o vdovy, mající dítky, a odjinud opuštěné.

2. vyučovati chudé dívky způsobem takovým, aby dostávaly netoliko pevný základ zbožnosti a mravnosti, ale aby nabyly také takového vědění a vycvičení, by si mohly opatřiti výživu svou a aby nepotřebovaly více almužny.

3. opatřovati chudé opuštěné ženské počasnou prací až do trvalejšího jich zaopatření."

S jakou vážností Riegrová úkol svůj ve spolku pojímala, o tom svědčí četné dopisy, které psala do Francie, Německa, Holandska a Belgie, hledajíc poučení a rady ze zkušenosti cizí. Šlo jí při tom jednak o vhodné zřízení školy a zároveň o reorganisaci návštěvy chudých.

Opatřila sobě nejen knížky matek chudých ze Sivenkingova ústavu Hamburského, ale obrátila se zvláště s vroucí důvěrou k šlechetnému Holanďanu, známému lidumilu Suringarovi, zakladateli Holandského Mettray, jehož působení a slova promluvená na kongresech dobročinných ji byly hluboce dojaly.*)

Popsavši úkol spolku sv. Ludmily psala Riegrová Suringarovi: „Jde o to, abychom k tomuto podělování připojily návštěvu chudých a zřídily jakýsi způsob ochrany chudých. Chtěly bychom k almužně hmotné připojiti almužnu srdce a ducha. Zdaž se nám to podaří? Nevím — nemáme žádných zkušeností, ale máme dobrou vůli a doufám, že dobrotivý Bůh požehná našemu úmyslu a naší snaze".

---

*) Vil. Hendrik Suringar nar. r. 1790 † r. 1872 byl původcem mnohých dobročinných zřízení, zvláště pak spoluzakladatelem a duševním vůdcem různých zřízení pro mravní povznesení trestanců v Holandsku, zejména též se přičinil o zavedení a zdokonalení samovazby v Amsterodamě a v Utrechtu. Jeho podnětem a působením zřízen r. 1851 blíže Zutphen, dle vzoru francouzského Mettray ústav polepšovací pro hochy protestanské, jenž nazván „Netherland Mettray" a stal se v krátké době jedním z nejblahodárnějších a vzorných dobročinných ústavů Evropy. Suringar působil mnoho osobně mezi chudinou, dojemné a hluboce pravdivé jest jeho pojednání o návštěvě chudých. Orthodoxní strana protestantská vytýkala Suringarovi, že jakkoli kladl váhu na vychování náboženské, byla prý doktrinální jeho basis nedosti určitá, ještě hleděl na náboženství jen jako na věc srdce.

Suringar odeslal ji své spisky některé i podobiznu svou, laskavě ji vybízeje, aby k němu i dále se obrácela s pochybnostmi a otázkami. Ona neopomenula užiti dovolení toho, hledíc zvěděti jeho mínění o tom, jak časté by měly býti návštěvy, jak působiti na mysl chudých a podobně. Ovšem že více než rady cizí poučila ji brzy zkušenost vlastní. Byl to počátek jejího dlouholetého působení mezi chudinou.

Pro matky chudých upraveny dle návrhu Riegrové zvláštní zápisníky. Do těchto měly navštěvovatelky zapisovati nejprvé krátký životopis rodiny, dále při každé návštěvě co byly spozorovaly vzhledem ke zdraví, mravnosti, jaká je čistota, jaké zaměstnání, chodí-li děti do školy aneb proč do školy nechodí, čím se zaměstnávají děti dospělejší aneb proč zahálejí, kterak ve mravnosti postupují, a konečně potřebuje a zasluhuje-li rodina další podpory.

O zavedení nového pořádku a nového spůsobu návštěv přimlouvala se Riegrová ve spolku slovy, které tak význačny jsou pro její smýšlení, že nemohu jich zde pominouti:

„Almužna“, pravila, „nebudiž účelem ale prostředkem — účelem budiž dosažení většího tělesného i duševního blaha. Podporu pouze hmotnou dovedl by snad komisar nějaký rozdati tak dobře, ne-li spravedlivěji, nežli my — spolek paní měl by činiti více nežli kancelář. On nechť i ze srdcí a mysli údů svých těží poklady k účeli svému“.

„Muži starají se o zákony a cestou veřejnou domáhají se blaha obecného. Kde se jim nedaří, tu ať v lásce paní doplní a napraví nedostatky. Každá bída jest nedostatkem takovým, neb před Bohem jsme všichni bratry a sestrami a naše snížení není tedy tak veliké. V jiných zemích konají paní podobná díla lásky v míře u nás nepoznané. Při ústavu chudých u nás vyloučena zcela ruka paní, což ku př. ve Francii nebývá. Myslím, že nemáme v Praze jediného ústavu dobročinného, kdež by paní bezprostředně se stýkaly s chudými ve příbytcích jejich. Tím vzdávají se všeho vlivu na duševní a mravní stav těchto nebohých. Dobře nám povědomo bývá, jak ve vlastním zármutku milé nám bývá slovo útěchy a soustrasti.

Kdo ví, nebude-li slovo takové duchu kleslému právě tím, čím naše podpora hmotná bývá tělu jejich? Radou snad prospějeme mysli ochablé k odvaze a důvěře v sebe i Boha. Ale i domluvou prospějeme a vážnou přísností tam, kde neřest a pokrytectví se uhnízditi míní. Navštěvovati chudé jest umění, kterému se nepřiučíme ani za měsíc ani za dva. Bude-li však snaha a vůle naše dobrá a stálá, dopřeje nám Bůh jistě pokroku a zdaru.“ „Snad se obáváte, že sobě příliš ideálně chudinu představuji? Nikoli, vím ale též, že nic dokonalého na světě není, toť i sami dle sebe posouditi můžeme. Tam však, kde mysl nic vyššího nepoznala, kde nouze staví do popředí starosti hmotné tou měrou, že na prostředky pak hleděno nebývá — tam jest nám souditi se shovívavostí. Což jest lid náš horší nežli bývá v jiných zemích? Toho zajisté nikdo tvrditi nemůže, a protož bude-li jen v srdcích našich dosti lásky a vroucnosti, bude-li vůle naše dosti silná a stálá, tu podaří se nám jistě povznésti ústav náš k oné blahodárnosti, aby hoden byl jména a ochrany patronky milé vlasti naší sv. Ludmily“.

Tato slova byla úvodem k návrhům, jež Riegrová ve příčině návštěv chudých činila. Ješto počet účinkujících údů od vstupu Riegrové a hlavně její péčí se ztrojnásobil, mohla se zavésti pravidelná návštěva chudých. Návštěv vykonáno již v roce 1867 ke třem tisícům. *)

Z listů Riegrové Suringarovi je viděti, že pomýšlela na to, aby spolek zřídil prádelnu a pracovnu pro chudé ženy.

Plán ten se neprovedl, zřízena však šatna pro chudé ženy, ve kteréž se darované obnošené šatstvo pro chudé předělávalo; ale i toto podniknutí neprospívalo dlouho. Průmyslový odbor však rozvíjel horlivou činnosť. Přejímal dodávky prádla pro ústavy městské a nastříhané prádlo dával šíti nejchudším ženám nemajícím práci.

*) Počet podělovaných rodin vzrostl ze 150 r. 1864, do roku 1867 na 376, občasně 388. Příjem spolku r. 1865 byl 3568 zl. dostoupil roku 1867 na 6252 zl. Riegrová sama, jak z pozůstalé knížky vidno, za dobu svého působení ve spolku sebrala pro něj k půl šestu tisíců zlatých.

Hlavní snahou Riegrové bylo zřízení a zvelebení školy průmyslové pro dívky škole odrostlé.

Sbor obecních starších přijal dne 27. března 1865 návrhy městské rady, aby spolku sv. Ludmily ke zřízení školy propůjčeny byly zdarma místnosti ve druhém poschodí staré školy sv.-Haštalské, aby učiteli školy, jejž spolek povinen presentovati radě městké, se udělilo 120 zl. příbytečného a léta počítaly se mu do služby, jakož i aby obec vyhradila si dozor nad školou tou. Škola otevřena dne 9. května 1865.

Plán a myšlénka průmyslové dívčí školy u sv. Ludmily, jak ji Riegrová byla pojala a provésti se snažila, různila se ve mnohém od škol výrobních, jaké později se zřídily na různých stranách a také u nás.

Ve školách výrobních pravidlem žádá se plat školní a promíjí se jen jistému počtu žaček. V celku největší část žaček škol výrobních jest z chudší třídy měšťanské, a škola výrobní, abychom uvedli vlastní slova Riegrové, „více má na zřeteli třídy poněkud zámožnější a vzdělanější, jichžto rodičové na vychování dítek svých přece něco obětovati mohou, aneb na výdělek déle čekati mohou, kdežto spolek náš stará se o to, aby opatřil schopnostmi k výdělku dívky tříd nejchudších a jim pokud možná již po čas vyučování nějaký výdělek vyplácel“.

Spolek vybíral si žačky z rodin nejuznějších a mravně zachovalých. Veškeré žačky nejen přijímány bezplatně, ale též podělovány o vánocích úplným oděvem. Při tom spolek vyhražoval si právo dozoru nad přijatými žačkami až do 18. roku, právo umísťovati je a uzavírati jich jmenem kontrakty služební a pracovní.

O obtížnosti počátků vyslovila se Riegrová v jednom pozdějším zadání k městské radě:

„Tenkráte (1865) byly průmyslové školy v Anglii i Francii teprvé v začátcích svých a nemohly sloužiti poměrům našim za vzor. Škola klestila si tedy samostatně dráhu svou a šla cestou posud nevyšlapanou. Brzo shledala, že jí jest zápasiti s velkými obtížemi. Obtíže všeobecné, kdekoliv jde o to zjednati ženě práci, která obvyklým spůsobem od mužů konána

bývá, obtíže, které přinášelo nedostatečné vzdělání dívek a touha jich po brzkém výdělku, k tomu pak prostředky obmezené a skromné, kterých se škole od spolku dostávalo. Skutečně byl to zápas hrdinský a dokázala-li škola v prvních letech utěšených výsledků, děkovati to bylo neunavné horlivosti a přičinlivosti odboru školního."

Tehdy nebyly ještě zřízeny u obecných škol čtvrté třídy dívčí; a dívky přijaté byly tak opozdilé ve vzdělání svém, že se okázala potřeba opakovati s nimi po čtvrt roku třetí třídu obecnou a teprve od podzima 1865 mohlo se vyučovati dle programu přípravky; dopolední hodiny věnovány učení literním, odpolední šití a kreslení. *) Po roce roztřiďovány dívky dle schopností svých do odboru šicího, neb účetnického, zřízených ve škole samé, aneb umísťovány do učení v různých oborech uměleckého průmyslu.

V době tehdejší, kdy ještě i šití ženských šatů obstarávali z největší části mužští krejčí, byl to krok velmi nesnadný i odvážný chtít otevříti dívkám mimo práce jehlou ještě nové obory, pouštěti se v boj s řadou předsudků i neochotou všeobecnou.

Nesměla Riegrová počítati, mnoho-li proseb, mnoho-li cest bylo jí konati, než podařilo se najíti mezi průmyslníky muže ochotné přijmouti do učení dívky. Docílila toho, že umístěny dívky do následujících závodů, které dotud byly používaly jen mužských sil: z dívek méně dovedných dvě k leštění stříbra, dvě k leštění zlata; z dovednějších ve kreslení dvě do Smíchovské továrny k malbě porcelánu, tři dívky vyučovány litografii u pana Sandtnera, dvě dřevorytectví u p. Řeháčka.

Spolek umisťuje své chovanky uzavíral s jich zaměstnávateli smlouvy, určující dobu jich učenictví i plat, jaký se jim měl postupně dávati.

---

*) Přípravku vedl p. učitel Ronek, náboženství dobrovolně vyučoval vel. p. Královec, pro kreslení získán prof. Roscher z české Jednoty Průmyslové, bílému šití v prvním roce dobrovolně vyučovala pí. Hergesellová; od r. 1866 vedla odbor šicí se zdarem obětová pí. G. Vaňourková. Vyučováno šití prádla a šatů a šití na stroji a byl to zajisté úkol nesnadný pracovati s neumělými začátnicemi za plat pro cizí zákazníky.

Na podzim 1866 byl odbor šicí otevřen a již v únoru 1867 počato se skrovnými výplatami měsíčními, kteréž přiměřeny byly jakosti a mnohosti vykonané práce.*) Od podzima 1867 umísťovány již dívky buď v šicích závodech neb za denní plat v domácnostech. Spolek sám vyjednával podmínky, navštěvoval dívky v dílnách, po případě opatřoval jim místa.

V neděli dopoledne scházely se dívky v různých oborech zaměstnané ke společným službám Božím, ve škole pak zapisována týdenní práce těch, které ve škole pracovaly i výdělek dívek mimo školu zaměstnaných, vyslýchaly se jich prosby a žádosti, některým též část výdělku ukládána do spořitelních knížek. Odpoledne v neděli často pořádány pro chovanky společné zábavy a přednášky poučné.

Byla tedy průmyslová škola dívčí sv. Ludmily spojením školy výrobní s francouzskou institucí „patronage“.

Brzo však dosvědčily trpké zkušenosti obtížnost zápasu podniknutého pro myšlénku, pro kterou v oné době, v létech to šedesátých, nebylo ještě porozumění a půdy v myslích, — boje o rozšíření práce ženské. Ani jedinou z dívek v účetnictví vyučených nebylo možno umístiti v tomto oboru. V závodech továrních projevoval se prudký odpor dělnictva mužského proti počátkům konkurence ženské. V jiných oborech průmyslových opět žákyně nechtěly vytrvati jsouce rychlejšího postupu ve výdělku.

Zkušenosti tyto budily v Riegrové přání, aby dívky vzdělání odborného nabyti mohly ve škole samé a nemusely navštěvovati dílen. Úmysl pozměniti zřízení školy ustálil se v ní, když r. 1867 navštívivši světovou výstavu Pařížskou seznala tam z vlastního názoru průmyslové školy dívčí.

Na místě pokusů v několika oborech přála si soustřediti síly na jediný obor uměleckého průmyslu a dobýti v něm půdu ženské práci, i pokládala za nejpříhodnější k tomu cíli malbu na skle a porce-

*) Výplaty školní v odboru šicím (nehledě k tomu co dívky soukromě vydělaly v domech) obnášely r. 1867 278 zl. 87 kr., r. 1868 317 zl. 50 kr., r. 1873 již 675 zl. 95 kr., r. 1874 701 zl. 50 kr, r. 1875 však výplaty klesly na 446 zl. 20 kr.

láně. „Malba na porceláně“, tak psala o tom, „zdála se poskytovati největší výhody do budoucnosti, jelikož v Čechách budoucnosť této industrie jest zajištěna hojností a výborností materiálu a jelikož práci tu i ženská vdaná v domácnosti konati může, jakož se to děje zhusta u podobných odvětví průmyslu ve Francii“.

Ještě obec byla zřídila čtvrté třídy dívčí, a kurs účetnický se neosvědčil tedy aby dívky rychleji dospěly k výdělku, usnešeno, přijímati dívky jen s vysvědčením 4. třídy a změniti plán přípravky, tak že v ní vyučováno jen mravouce kreslení, písmu a šití.

Vedle oboru šicího zřízena ve škole samé škola malířská, ve které vyučovaly výborné síly. *)

Dívky cvičily se netoliko v malbě na porceláně, ale i na skle, na dřevě, plátně, v illuminování obrazů a karet a zjednaly si dovedností svou objednávky u některých firem pražských. Zvláště malby dívek na porceláně vynikaly jemností provedení, a také při průmyslových výstavách poctěny byly čestnými diplomy.

Hlavní zásluhu o rozkvět školy malířské dobyl sobě místoředitel školy veled. p. Královec, jenž neunavně a horlivě staral se o její zvelebení. Byla ve škole zřízena pec, odbor školní nakupoval materiál, prodával výrobky, platil malířkám od kusu a o všem vedeny podrobné knihy. Největší nesnáze působil prodej vyrobených předmětů, pročež zřizovaly se výstavy maleb porcelánu na radnici staroměstské, první v říjnu 1869, druhá r. 1870, r. 1871 dvě, r. 1872 jedna. Docílilo se toho, že škola malířská stála na svých nohou a nepřijímala od spolku než podporu platu učitelského. Malířkám vyplacenc od podzimu 1868 do dubna r. 1873 — 1983 zl.; tři nejdovednější z nich dostávaly v posledních letech až 180—200 zl. ročně.

Byla to první průmyslová malířská škola dívčí v Rakousku, kvítek příliš záhy rozkvetlý v době,

*) Byli to zejmena p. Kestner z továrny Smíchovské, p. Quast, pod jehož vedením dívky vymalovaly a vypálily skla, která zdobí jedno okno v kostele Týnském nad sakristií, později p. Holub, malíř na porceláně, jenž delší čas v Paříži a v cínině se zaměstnával.

kdy důležitosť školství průmyslového nebyla ještě pochopena v širších kruzích. Bylo tedy škole té zápasiti jednak s nevšímavosti a lhostejností obecenstva, za druhé s nepřízní německého továrnictva a obchodnictva a konečně i s odporem ve spolku samém. Mezi členy spolku byla silná strana, která nepřilnula nikdy do opravdy k myšlénce školy průmyslové a litovala vedeného na ni nákladu, pokládajíc pouhé rozdělování potravin chudým ženám za skutek mnohem záslužnější.

Když Riegrová r 1869 odebrala se s otcem a rodinou na zimu do Nizzy, paní Srbová, (Věnceslava Lužická), která úřad jednatelky za Riegrovou zastávala a později úplně přejala, psala jí do Nizzy o stálých zápasech, jež bylo třeba podnikat pro ochranu školy dodávajíc k tomu: „vzpomeňte si na má slova, že se neudrží při spolku sv. Ludmily a že byť i na čas zkvétala, vezdy květy její mrazivý vítr spálí v krásném rozkvětu".

„U sv. Ludmily", psal Rieger v jednom listě, „je prý úplná deorganisace. Čekají na tebe jako na boží smilování. Je prý opposice proti škole".

Riegrová navrátivší se horlivě ujala se záležitosti školy a nesnáze vyrovnány. Jiné nesnáze povstaly však, když z jedné strany pomýšlelo se na to, aby škola svěřena byla vedení jeptišek, kdežto Riegrová se obávala, že by tím spůsobem nemohl byti dostižen její výrobní a výdělkový úkol.

Dne 16. října 1873 psala Riegrová svému otci: „Navrátila jsem se z Prahy churava a nervosní. Také jsem měla tyto dny mrzutosť a zármutek ve spolku sv. Ludmily. Již v Praze v úterý v sezení; a předevčírem obdržela jsem psaní paní hraběnky, velmi zdvořilé, avšak přece takového obsahu, že jsem se rozhodla vystoupit ze spolku a ze školy, která mi tolik byla přirostla k srdci. Byla to pro mne lítosť".

O tři dny později psala opět: „Já měla tyto dni osobní zármutek se spolkem sv. Ludmily. Paní hraběnka mi oznámila, že míní svěřití vyučování v průmyslové škole naší do rukou sester, totiž jeptišek buď sv. Boromea neb školních sester. Já na to

oznámila panu kanovníkovi svou resignaci, jako školní matka a účinkující úd spolku sv. Ludmily".

Při tomto rozhodném kroku Riegrové sešlo z povolání sester. Avšak odbor malířský, jenž byl r. 1872 utrpěl nenahraditelnou ztrátu odstupem místoředitele školy veled. p. Královce, zrušen na podzim 1873 a škole zůstal jen odbor šicí, jenž potrval až do r. 1885.

Krátce po zrušení školy malířské vzdala se Riegrová činného účastenství ve spolku sv. Ludmily. O příčinách svého odstupu nerada mluvívala. Některé paní spolku postaraly se o to, že vystoupila s bolestí v duši, kdežto jiným zachovala vždy upomínku přátelskou. Osudy školy spolkové sledovala i dále se vřelým účastenstvím, a když spolek sv. Ludmily v červenci r. 1878 opětně žádal radu městskou o zvýšení subvence pro školu, Riegrová vypracovala delší spis, v němž obšírně popsala účel i rozvoj a výsledky průmyslové dívčí školy sv. Ludmily, a jejž zadala k městské radě jakožto doplněk a doklad k žádosti spolkové.

Nemohlo být jinak, nežli že Riegrová želela vší práce, času a úsilí věnovaného na dílo, které nemělo trvání. Rouby štěpené na kmen starý se neujaly a jsem přesvědčena, že stromek ze semene vypěstěný by byl kořeny zapustil a rozkvetl utěšeně. Avšak ti, kdož první pracují pro nové cíle a úkoly, nepracují marně i tehdy, kdy pokus jich je zmařen. Oni budí a šíří poznání vážných důležitostí a potřeb společenských, oni připravují půdu těm, kteří později se šťastným úspěchem ujímají se provedení téže myšlénky.

V.

Studie a články

o lidumilnosti v cizině a zejména ve Francii.

Riegrová odnesla si ze svého působení ve spolku sv. Ludmily řadu neocenitelnych zkušeností. Jsouc matkou chudých i matkou školní zároveň, navštěvovala chudé ženy žádající podpory a vyšetřovala poměry dívek do školy se hlásících, byla ve styku s jich matkami a tak v plné míře dosáhla toho, po čem tak vroucně byla toužila — aby totiž nahlédla do života chudiny, aby z vlastního názoru seznala její potřeby, její bídu a příčiny i zdroje této bídy.

Když jsem v posledních letech chodívala někdy s matkou svoji při vyšetřování ve čtvrti Josefovské, po temných točitých schodech, úzkých chodbách a průchodech, kde bylo nám ve tmě po zdi hmatati; když jsme bloudily po divných zákoutích středověké architektury i špínou páchnoucích dvorečkách; a když jsem se děsila vlhkých, zatuchlých, plesnivých děr, zejména přízemních, ve kterých bydleli lidé, tu říkala mi má matka: což pak kdybys to zde byla viděla před dvaceti lety! A upozorňovala mne, tu na schody, jichž staletá špína byla z nařízení obecního zabílena, tu opět na proražené světlíky a okénečka, jimiž na točité schody do dusné špíny a tmy vnikalo alespoň tolik sporých paprslků, že již nebylo třeba hmatati po zdi. Vše co zde vykonala policie zdravotní není ani obílením živých hrobů. Proto těžko a bolestno bylo uvěřiti tomu, co tvrdívala má matka, že stal se přece jakýsi pokrok, že tma zde byla ještě černější,

přeplněné příbytky ještě plnější, bída i spustlosť ještě hroznější před pětadvaceti lety, kdy ona již obcházela po těchto uličkách a příbytcích.

Jest mnoho těch, kteří odvracejí od bídy tvář, protože nemají srdce dosti kruté, aby při tomto pohledu mohli nerušeně těšiti se svému blahobytu. Riegrová měla odvahu pohlédnouti v tvář i té nejhorší bídě, ona neodvrátila od ní zraku — ale tento pohled do žalostných hlubin bídy lidské dal celému jejímu životu a konání nový směr a nový cíl. Od té doby, kdy na své oči shlédla všecku krutost života, kdy poznala, jak těžký bývá zápas o chléb slabým rukám ženským a jak v zápase tom tisíce dítek v útlém věku hyne mravně i tělesně — od té doby celá její duše naplněna byla touhou aby pomohla a ulevila všecka její mysl otázkou — jaké k tomu hledati cesty?

A tu počal ochabovati v duši její zájem pro mnohé, co dříve ji poutalo. Hudba — kterou jindy ráda pěstovala, vážnější literatura různých oborů, kterých si všímala, styky společenské, které nikdy ji nevábily, ale kterým dříve méně se vyhýbala — to všecko jako by bylo v očích jejich pobledlo a ztratilo důležitost svou před ohromující skutečností lidské bídy. Ano i živý interes její pro události politické, kterého nikdy nepozbyla, zmírnil se tak dalece, že přestal jí působiti bezsenné noci.

Vždy více rostlo a vzmáhalo se v ní to, v čem jiní spatřovali její jednostrannost aneb nedostatek smyslu a nadání společenského — co však bylo přirozeným následkem veliké soustředěnosti mysli k jedinému cíli. S řídkými výminkami nečítala nic jiného, než spisy dotýkající se filantropie, chudinství a školství. Po spisech takových na všech stranách bedlivě pátrala a činila si z nich výtahy.

V jednom z listů psaných do Francie Riegrová praví: „Od té chvíle, kdy vedu ústav sv. Ludmily, měla jsem mnoho příležitosti seznati bídu a neštěstí chudiny v přeplněných čtvrtích města. Toto seznání probudilo ve mně touhu poznati lépe dobrčinnost francouzskou.“

Avšak výkazy tištěné neukojily její touhy; ona přála si vidět a poznat na vlastní oči. Když Palacký

na podzim r. 1865 pojal úmysl zajeti na čas do Nizzy a to přes Paříž, Riegrová psala slečně Laurasové do Paříže, jak nesmírnou cítila radost „ne proto, že bych znovu viděla, co cizinci obyčejně v Paříži vyhledávají, nikoli — hořela jsem netrpělivostí shlédnouti mnohé ústavy dobročinné.“ Ze všech květů lidumilství, které rozvily se na různých stranách Evropy, ji vábila a poutala nejvíce filantropie francouzská, zdáloť se jí, že: „mluví více k srdci než filantropie anglická, více rozumová.“

Touha její seznati z vlastního názoru lidumilství francouzské splnila se teprvé z jara 1867, když s otcem a chotěm svým zajela na světovou výstavu pařížskou. Mezi tím, kdy Palacký a Rieger prohlíželi výstavu a konali návštěvy politické, ona buď putovala po Paříži, aneb na výstavě prohlížela oddělení škol dívčích, zejména průmyslových, a zprávy o filantropii francouzské a světové — soustředěné v oddělení zvláštním. „Tatínek a dědeček“, tak psala mně z Paříže, „mnoho chodí pospolu, já zase sama pro-sebe. Vůbec nestarám se zde než o návštěvu ústavů a škol dívčích.“

Jak působil na její mysl tento pohled na dobročinnost francouzskou, je zjevno z jednoho listu jejího k paní Cornu: „Jsem pevně přesvědčena“, tak píše, „že hlubší studium dobročinnosti francouzské by vůbec blahodárně působilo pro dobro naší země. Bohužel — tato jest u nás takměř neznáma — . . Strávivší nejkrásnější léta své mladosti v krásném ponebí Nizzánském, měla jsem příležitost obdivovati se obětavosti dobročinné lásky. Vzpomínka ta utkvěla mi v srdci. Vždy vrací se mi touha, abych své rodáky s dobročinností tou seznámila; a někdy přišla mi již myšlénka, abych to učinila ve spisech. . . . Na výstavě Pařížské nabyla jsem přesvědčení, že studium dobročinnosti je mnohem těžší, než jsem si představovala. Myslela jsem, že vím mnoho z těch některých knih, jež se mi podařilo si opatřiti. Brzo však byla jsem překvapena rozdílem mezi mrtvou písmenou, a ústavy živými. Nejsem s to, abych Vám Madame, vylíčila své pohnutí, když jsem ve třídě 90. X. oddělení shlédla výstavu velkých svazků; — již při pohledu na nadpisy cítila jsem jak mnoho nám zbývá se učiti o dobročinnosti francouzské.“

Kdož nevycítí z řádků těch, jaká touha to byla, která vtiskla jí péro do ruky a přiměla ji k tomu, že jala se psáti tak říkajíc mimoděk, ba snad mohlo by se říci, že proti své vůli?!

R. 1867 v čís. 23. srpna vyšel ve Světozoru bez šifry a bez podpisu článek její „Průmyslové dívčí školy ve Francii" a v čís. 5 r. 1868 též ve Světozoru článek „Podstatné rozdíly opatroven francouzských a německých." Články těmi chtěla buditi přesvědčení o potřebě a důležitosti těch zřízení, jichž zavedení pokládala za zvláště důležité.

Ve článku o průmyslových školách poukazujíc na poměry skutečné v ženské mládeži a ve třídách chudých vážnými slovy obracela se proti předsudkům, které brání obecnějšímu zavedení výživné a výdělkové práce ženské a rozšíření jejímu i na takové obory, které žena dobře zastávati může, neodcizujíc se rodinnému povolání svému.

Článek o rozdílech opatroven německých a francouzských jasně vyslovuje zásady a myšlénky, za které bojovala v životě zasazujíc se o zřízení opatroven; proto o obsahu jeho na jiném místě se zmíníme. Oba tyto články měly význam časový, byly psány za určitým účelem. Brzy však touha buditi poznání naší opozdilosti ve skutcích lidumilství, vedla Riegrovu k dalším pracem literárním.

Pod šifrou M. P. R. uveřejnila v musejním časopise r. 1868 a 1869 delší pojednání: „Péče o blaho pracující třídy ve Francii a v Paříži zvláště." Článek ten je rozdělen na 3 oddíly. První pojednává o činnosti vlády a rodiny císařské v oboru chudinství a lidumilnosti, druhý o tom, co činí obec pařížská, třetí o dobročinnosti soukromé a asociační.

Pojednání tato doplňuje jaksi řada článků „Veřejná dobročinnost města Paříže", uveřejněných ve Světozoru r. 1868 (Čís. 11, 12, 13, 14, 15, 19) taktéž pod šifrou M. P. R.

Ve článcích těchto použila však Riegrová jen část onoho materiálu, jejž byla sobě sebrala k poučení vlastnímu, jak o tom svědčí množství zápisek psaných v oné době, mezi jiným též přehledné statistické ta-

belly o dobročinných ústavech francouzských, které tuším sama si sestavovala.

Ve věcnosti a důkladnosti pojednání uveřejněných je ovšem viděti, jaký přehled a rozhled v otázkách chudinství vůbec a o poměrech francouzských zejmena sobě osvojila, jak do všech stránek a podrobností vniknouti hleděla; z článků těch též seznáváme, jak úlohu lidumilství pojímala ne s úzkou jednostranností pouze citového stanoviska, ale v celém všelidském významu, poukazujíc tu k národohospodářské a společenské, tu opět k lidské citové a náboženské stránce.

Mnohého čtenáře snad zarazí suchá věcnost, s jakou články ty jsou psány. Ona nedovolila sobě použiti jakéhokoli barvitějšího slova, obrazu a porovnání, aneb neurčité, všeobecně znějící fráze. Pamatuji se dobře, jak mi jednou pravila, že nic takového napsati nemůže, poněvadž ji při každém takovém slově a obratu zarazí obava, zdali by to, co by napsala, bylo doslovně a úplně pravda.

Tato až neuvěřitelná úzkostlivost pravdomluvnosti stěžovala jí každou práci. Ona zastavila se u každé překážky, u každé mezery svého vědění, již netroufala si ani pominouti ani překlenouti nějakým povšechně znějícím aneb neurčitým slovem.

Materiál, jejž sobě sebrala, byl by postačil na veliké dílo a právě tato důkladnost a úzkostlivá svědomitost její práce působily jí namáhání, jakého slabé nervy její snésti nemohly.

Nechtějíc vedle toho ani zanedbati povinností domácích ani ustati v činnosti spolkové, bezohledně přepínala své síly a následky dostavily se ve velké nervositě, závratích, bolestech a křečech nervosních.

Bratrovi svému psala r. 1869 „nesmím již od listopadu ničeho čísti, ani déle přemýšleti, nesmím dělati delších procházek a varovati se každého pohnutí mysli.“

V té době vidouc, že práce duševní namáhá její nervy, rozhodla se k radě lékařské zanechati úplně všech prací literárních.

Zůstaly v její pozůstalosti některé nedokončené koncepty svědčící, že dříve měla v úmyslu pokračovati dále v popisu filantropie francouzské. Také naznamе-

nala si jakýsi plán, řadu myšlének nadepsaných: „Listy o dobročinnosti.“ Zvláště litovati jest, že nedokončila pojednání: „O návštěvě chudých a dělnických rodin“ — tolik dojímavé životní pravdy, neocenitelné, dlouholeté zkušenosti vysloveno je prostými slovy na několika stránkách nedokončeného konceptu, který však, soudě dle rukopisu, pochází z doby pozdější.

Kdyby slabost zdraví a práce jiné nebyly jí ve spisování bránily, jsem jista, že by ještě mnohým článkem byla hleděla šířiti myšlénky pro které byla živa. Ale rovněž jsem jista, že by asi nikdy nebyla se odhodlala podepsati své články. Nebyla to jen nechuť ke všemu vystupování u veřejnosť, byl to celý spůsob jejího smýšlení i nazírání do života, jenž jí v tom bránil.

Tento její názor o spisovatelství jeví se jasně v jednom listě, jejž mi psala r. 1869, když dlela jsem po čtyři měsíce v dívčím ústavě ve Frankfurtě, jejž byl Tempský Palackému odporučil. Vypravuje mi v listě o svých článcích, vycházejících v musejníku a píše dále: „Nevyšlo to však pod mým jménem a já se také mimo rodinu a 2 neb 3 osob nikomu o tom nezmínila . . . Bude ti snad podivno, že tak bedlivě před světem ukrývám svých několik článků a proč se k nim před světem nehlásím, povím ti toho příčinu. K těmto článkům svedla mne pouze láska k některým myšlénkám o dobročinnosti. Ráda bych přispěla k šíření některých pojmů a názorů o dobročinnosti francouzské, protože vím, že se u nás nikdo tím neobírá a také obírati nebude, a protože některé myšlénky považuji za dobré a plodné, že by tu neb tam někoho mohly povzbuditi k lepšímu prozkoumání těchto věcí aneb k lepšímu zavedení toho, co již jest podobného zřízeno u nás. Já pro svou osobu necítím v sobě těsto spisovatelské a znám příliš sama nedostatečnost toho, co napsáno jest, než abych chtěla se vydávati za spisovatelku. Mám také o tom svůj zvláštní názor a povím ti třeba o tom několik slov“ . . . Nyní vážně rozebírá svůj názor o úkolech a povinnostech ženy dodávajíc k tomu: „kdo zanedbává svou povinnost a své povolání, aby udělal něco, dejme tomu i dobrého, co však není jeho povinností, nemá žádné zá-

sluhy.“ Dále rozvažuje o tom, jak žena, která chce vedle povinností svých domácích a bez újmy těchto ještě oddati se spisovatelství, má vážně pojímati úkol svůj, neustále se vzdělávajíc a pracujíc na zdokonalení svém duševním i mravním; jak zakusí tisícerých obtíží, lidskou pomluvu a závist a také sama v sobě najde obtíží, aby se spisování neoddávala více než může, aneb aby nepozbyla skromnosti; proto žádná žena nemá se pouštěti do spisování jen z nahodilého popudu, bez rozvahy, přípravy a povolání. Ona sama uvážívši to vše rozhodla se, že chce sice vysloviti některé myšlénky, které ji těší, a které „za svou kratochvíli a zábavu tu nejmilejší“ považuje, že nechce však „vstoupiti na cestu úzkou, která by snadno mohla porušit mír můj vnitřní a blaho rodinné“.

Avšak i tenkráte, kdy úplně se vzdala úmyslu pracovati literárně, neustávala sbírati sobě data o ústavech dobročinných. Sbírala a čítala bedlivě spisy z oboru paedagogiky a filantropie, zákony školské, i chudinské ano i suchopárnou statistiku.

Vše to probírala s neunavnou vytrvalostí a vždy měla péro v ruce a činila si výpisky. Nevypisovala si krásné myšlénky a skvělá slova, nýbrž positivní data, suchá čísla a paragrafy, ano někdy úplné texty zákonů školských a chudinských v cizině; o ústavech dobročinných pak vše to, co naznačovalo organisaci a spůsob provedení jednotlivých zřízení.

Když jsem psala spis svůj o ochraně chudé mládeže, nebylo mi třeba pracně shledávati materiál, nalezla jsem jej z velké části v knihovně své matky a také v jejich psaných výpiskách. Ona povzbuzovala a mnohdy, kdy jsem byla v pochybnostech, poučovala a radila. Psala jsem spis ten pod vlivem jejím a jak snad smím doufat i v jejím duchu, a proto mohla jsem plným právem věnovati jí, co jí patřilo.

Když však po její smrti prohlédla jsem ohromné bohatství jejích výpisek, přesvědčila jsem se, že jen část byla mi známa. Nebyla to jen jedna země ani jednotlivý obor dobročinnosti, který poutal její pozornost, ona všímala sobě všeho, co děje se v různých zemích pro povznešení mládeže i k úlevě trpícím. Nalezla jsem veliké svazky výpisek o dobročinných

zřízeních, roztříděné dle zemí, zejména o Francii, Anglii, Holandsku, Belgii, Německu atd., vedle toho opět celé svazky výpisek o jednotlivých oborech dobročinnosti. Jsou to výpisky o nemocnicích, chudobincích, asylech reconvalescentů, o opatřeních zdravotních, o zřízení trestnictví a vězenství. o různých formách polepšoven, o veřejném chudinství, o kongresech dobročinných, dále o nejrůznějších oborech péče o mládež chudou od zrození až k dospělosti. Nejbohatší ovšem jsou výpisky její v těch oborech, pro které pracovala, totiž o ústavech pro útlý věk a pro vzdělání dívčí.

Proč nepřišlo jí na mysl, aby z toho ohromného bohatství materiálu, sbíraného s neustálou pílí, občas něco uveřejnila? Vždyť ona nesbírala zprávy ty pro svět a veřejnost. jen pro poučení své vlastní, jí netanulo na mysli, co by se mělo psáti. ona hledala příkladů a vzorů toho, co by se mělo konati.

Ona nepokládala žádné zřízení dobročinné za cosi dokonaného, v nehybné formy vlitého, nýbrž za organismy živoucí, které mají růsti, se vyvíjeti a zdokonalovati. Odtud stálá její touha těžiti také ze zkušeností cizích, poznati všecky pokroky a úspěchy děl lidumilných.

Až do své smrti neustala Riegrová ve studiu dobročinných zřízení a výpisky z tohoto oboru byly poslední prací, již konala v Římě, ještě v prvních dnech smrtelné své choroby, pokud úplně neulehla.

Co však zvláštního bylo při jejím způsobu smýšlení, jest, že nejoblíbenějšímu zaměstnání svému, studiu spisů filantropických věnovala vždy jen své chvíle volné, buď večerní, nedělní a sváteční, aneb také doby, kdy churavost jí v jiné práci bránila. Ona nikdy nenazývala studia ta prací, vždy jen svou „nejmilejší zábavou“, proto nechtěla se jim oddati v těch chvílích, které pokládala za určené ku práci. Prací pak bylo v jejích očích jen plnění povinností, v první řadě povinností domácích a rodinných a ve druhé řadě teprve těch, které na se přijala dobrovolně. Jakých praktických výsledků jí přinesly studie její o lidumilnosti v cizích zemích, vysvitne z popisu její působnosti další, při postupném rozvoji těch ústavů městských, kterým ona v létech pozdějších věnovala své síly.

VI.

Zřízení školy mateřské u sv. Jakuba, zavedení ženských pěstounek.

Jaký byl cíl vroucích tužeb Riegrové a dlouholeté její práce? Byla to snaha ochrániti děti chudiny v nejútlejším věku.

Když působíc ve spolku sv. Ludmily, na svých cestách po bytech chudých nahlédla bídě v tvář, když poznala poměry a život mnohých set rodin zápasících o své bytí, tu muselo ji uchvátiti přesvědčení, že ti, kteří v tomto krutém boji bídy nejvíce a nejnevinněji trpívají, jsou ony bytosti nejslabší a nejútlejší, které nemohou odolati zhoubným vlivům svého okolí, které ke svému rozvoji nutně potřebují paprsků světla a lásky, které však postrádati musí péče mateřské, když matka vyjde z domu po práci, aby přinesla jim chleba. Ona viděla, že v nejbližším okolí nás všech tisíce těchto nebohých dětí, stěsnáno ve vlhkých, temných bytech, hyne nedostatkem vzduchu, čistoty a potravy výživné, že buď pomře aneb uchvátí zárodky doživotní choroby a tisíce jiných opět zárodky mravní zkázy a zhouby.

A čím dále na tuto bídu hleděla, tím více pronikalo celou její duši vědomí, že péče o tyto děti nešťastných matek, nemohoucích plniti blahé povinnosti mateřské lásky, je v první řadě povinností ženskou, povinností v pravdě mateřskou.

Společenské postavení její, vliv, jejž požíval její otec a její muž v kruzích národních, podávaly jí příležitost zasaditi se o rozšíření myšlének, které ji byly

zaujaly; příležitost to, které ona velmi horlivě užívala ukrývajíc při tom pokud možno jméno i osobnosť svoji vlastní.

V zastupitelstvě městském bylo mnoho mužů ochotných ujmouti se chudé mládeže; vůle ke skutkům tu byla, jen o cestě, jak pomoci, nebyly ustáleny mysli.

Pan Vojta Náprstek svými přednáškami veřejnými roku 1865 a působením svým osobním obracel pozornost ku potřebě zřízení dobročinných, a upozorňoval zejména na to, jak Anglie svými „ragged school" pečuje o mládež zanedbanou.

Slyšela jsem z úst dra. Klaudyho, o zřízení opatroven zasloužilého, že v rozmluvách a úradách, které předcházejí obyčejně provedení nějaké myšlénky, Riegrová vždy horlivě zastávala se toho, že především je nutno pomýšleti na preventivní ochranu, starati se o to, aby mládež naše nespustla, aby záhy nebyla zanedbána a vydána zhoubě mravní i tělesné a prvním krokem k tomu, že jest péče o mládež nejútlejší, zřizování opatroven.

Že otázka zřízení opatroven u nás delší dobu se přetřásala a to ne bez účastenství Riegrové, je viděti též z listu Riegrové, psaného Suringarovi počátkem r. 1866. S velkou důvěrou vypisuje tomuto své zámysly a snahy ve spolku sv. Ludmily, dále mluví o tom, že město Praha chce zříditi opatrovnu, že se jedná o to, aby spolek sv. Ludmily v díle tom byl městu nápomocen, i táže se: „Zdaž nemineme se účinku, ve všem chtějíce obsáhnouti mnoho najednou? Snad by bylo lépe založiti spolek zvláštní?" I prosí Suringara o bližší zprávy o spolcích ženských, pečujících o opatrovny.

Ve své odpovědi, se kterou za příčinou churavosti prodlel až do května 1866. Suringar praví Riegrové, že list její jej velmi zajímal, ale že musel o něm přemýšleti.

„Znáte mne z mých pojednání, Madame, víte tedy, že má řeč je přímá, ale že jde ze srdce. Proto si dovoluji počíti tím, že Vám pravím, že obdivuji Vaši odvahu, že si vřele vážím Vaší dobré vůle, ale že po mém soudu, chcete-li dobrý zdar věci, podnikáte příliš

mnoho najednou. Aby to vše mohlo se vésti dle Vaší intence, potřebovala byste mnoho osob ... Čím více který spolek čítá členů činných, tím tíže bývá vyhověti všem a sjednotiti jich názory. Podporuje a navštěvuje chudé, třeba býti velmi opatrným; neboť je mezi nimi mnoho citlivých, kteří účastenstvím nepravým způsobem jim projevovaným více budou trpěti, než kdybyste je ponechala jich osudu. Pomáhejte seč jste doživotně neduživým, ale ne těm, kteří mohou ještě vydělati svůj chléb! Má dlouhá zkušenost vždy více a více mne učí, že jest jen jediná cesta, abychom opravdu prospěli chudým: abychom pomáhali právě jen těm, kteří toho zasluhují, abychom je učinili lepšími, abychom je zvolna povznesli v jich vlastních očích, a ta cesta jest: starati se o jejich děti. Ne ve věku, kdy tyto mohou vstoupiti do školy průmyslové — o ne, to je příliš pozdě. Otevřte školky pro dítky — dvě, tři, více, jestli Vaše prostředky to dovolují."

Nyní vypisuje blahodárný účinek školek pro dítky útlého věku a to účinek nejen na děti, nýbrž i mravný vliv na rodiny a rodiče samy a praví: „Žena lidu, která sotva bude naslouchati Vašim radám, přijme je ráda z úst onoho malého stvoření, kteréž zvolna dobude sobě v rodině velkého vlivu. Nejednou se mi stalo, že některá z matek rodiny se mi přiznala, jak dítě změnilo svého otce, který již se více neodváží vysloviti před dítětem ta sprostá slova A matky, které nejvíce se zabývají svými maličkými, neujdou těmto dobrým vlivům, o tom jsem přesvědčen."

Nyní popisuje zřízení spolků ženských při opatrovnách a konečně praví: „Souhrnem všeho jest raditi Vám, abyste více pečovala o mládež. Tím přijdete do styku s matkami a budete moci lépe než kdy jindy sama posouditi, kdo má nejvíce práva k Vaší pomoci a Vaší ochraně." List podepsán „Váš přítel Suringar".

Kdo může říci, jak mocný byl dojem těchto slov na mysl té, které byl psán? Kdož ví, zda v pochybnostech a nejistotě duše zápasící, hledající dobro, slova ta nebyla světlem jasně okazujícím jí cíl, který citem svým dříve jen nejasně byla tušila?

To, k čemu vlastní názor do života s srdce ji pobádalo, k čemu Suringar jí radil, spatřila ve sku-

tečnosti provedené, živé a působící, když z jara 1867 pobyla v Paříži a navštívila také některé opatrovny francouzské.

Francouzské zřízení „salles d'asile" (útulny), hlavně působením slavné paedagogky paní Marie Pape Carpentierovy, oživeno bylo novým duchem a povzneseno na skutečné školy mateřské, kteréž název paní Pape Carpentierova zavésti si přála. Název ten nyní ve Francii vešel v obyčej, kdežto Němci oblíbili sobě pro ústavy své německé Fröblovské methody název „dětských zahrádek".

V Čechách o zřízení prvních opatroven dobyl sobě zásluh poslední nejvyšší purkrabí český, hrabě Karel Chotek z Vojnína. K jeho pobádání zřízena roku 1832 spolupůsobením obce a dobrodinců soukromých vzorná opatrovna čili školka na Hrádku, jíž město propůjčilo místnost a jež nalezala se pod správou ředitelstva, jehož předsedou byl purkmistr Pražský.

Jak z přípisů úřadních vidno, přál sobě Chotek, aby podobné opatrovny zřízeny byly ve všech okresech městských, a vyzval zastupitelstvo městské purkmistrem Spořilem (Sporschil), aby se vyjádřilo, jaké podpory míní opatrovnám uděliti. Město vyslovilo svou ochotu, každé opatrovně přispěti po 200 zl. k m. a poskytnouti jim dle možnosti místnosti v budovách školních. Přece však šlechetné záměry ty nedošly splnění a jako památka po nich zbyl jen malý kapitál, sebraný dobročinnými příspěvky ke zřízení opatrovny na Františku a u sv. Petra; tento ve správě obce pražské se nalezal kolik desítiletí a ovšem značně vzrostl, až konečně mohl býti použit ke svému účelu, ke zřízení opatroven.

Opatrovnu na Hrádku řídil J. Svoboda, u něhož pochopení zásad Komenského spojeno bylo s praktickou zkušeností. Tento nezapomenutelný přítel útlé mládeže, kterému duše dětská byla otevřenou knihou, položil ve svém nestárnoucím díle „Školka" zdravé základy methody vychovávací a vyučovací pro útlý věk dětský.

Divno jest, že působení jeho nedobylo sobě půdy širší a nepobádalo k hojnějšímu zakládání školek; bylyť ještě po třech desítiletích, v létech šedesátých.

opatrovny české skrovné počtem a velmi chudičké ve svém zařízení zevnějším. Ve stísněných, nedostatečných místnostech dítky sedati musely mnoho hodin v lavičkách.

Město zřídilo r. 1862 opatrovnu u sv. Štěpána, již vedl učitel za pomoci chův. — Opatrovna na Hrádku po smrti Svobodově svěřena byla školním sestrám. Opatrovna Hradčanská (pod řízením Strahovského opata) a opatrovna Malostranská založená r. 1836 a otevřena r. 1837, byly dílem spolků a dobrodinců soukromých. Mimo to byla ještě v Praze v Josefově německá opatrovna Israelity zřízená a německá „dětská zahrádka", soukromý podnik p. Josefa Heinricha.

Pro celé Staré město, pro dolní část Nového města, pro české dítky v Josefově, nebylo ani jediné opatrovny, a tak postrádati musela tohoto dobrodiní mládež právě v oněch stranách města, kde chudoba a bída byly největší.

Když roku 1866 jednalo se o nájem místností v kláštěře sv. Jakuba, městská rada navrhovala, aby místností těch užito bylo ke zřízení opatrovny, a sbor obecních starších dne 28. března 1866 návrh ten schválil. Příběhy válečné zasáhly rušivě také do této otázky a teprvé 13. srpna 1867 k návrhu purkmistra dra. Bělského usnesla se rada městská zříditi opatrovnu u sv. Jakuba. Rozpočet a plán předložený radě městské 2. září svědčil o úmyslu upraviti nový ústav dle vzoru dětských zahrádek, žádá se také v referátě, aby školní odbor k Fröblovým zahrádkám přihlížel. Školní odbor zvolil pak menší organisační komitét, ve kterém byli Josef Wenzig, Al. Veit a Fr. Tesař; komitét referentem svým Tesařem podal návrh o vnitřním zařízení opatrovny budoucí.

Referát klade váhu na to, že vždy 50 dítek potřebuje 1 osobu k přirozenému zaměstnání, že je nutno zjednati prostředků k zaměstnání dítek a upustiti od školského učení. Odporučuje se, aby městská rada ustanovila jednoho učitele jednoho podučitele, dvě pomocnice a dvě opatrovnice, jež mají býti pokud možno manželky učitelů; mimo to pak aby se užívalo pomoci placených auskultantů. Dále se uvádí, jakých předmětů třeba zakoupiti ke hrám dítek (pro Fröblovy

hry) a že „nařídíti se musí učitelům té opatrovny, aby ve všech ostatních věcech čtení vyjímajíc, drželi se návodu, položeného v Svobodově knize „Školka.“ Takto zřízená opatrovna měla by býti vzorem pro opatrovny, které by se později zakládaly. Německý Bericht p. městského rady Veita žádal však zřízení opatrovny úplně dle vzoru dětských zahrádek. Školní odbor přijal návrh referenta Tesaře a již mělo se o věci rozhodnouti v radě městské, když působením Riegrové celé jednání vzalo jiný obrat.

Z výše uvedeného je zjevno, že to, co navrhovatelé měli na mysli, nebylo zřízení dobročinné, nýbrž školské, přiměřené sice útlejšímu věku, ale svěřené rukám mužským. Přibraným ku pomoci silám ženským, při kterých vzdělání paedagogické nebylo nutnou podmínkou, měla patrně připadnouti jen úloha chův.

Těmto zámyslům, uskutečnění svému již se blížícím, Riegrová odhodlaně postavila se na odpor a pustila se v zápas za onen ideál opatrovny, jaký se byl vytvořil v její duši seznáním školek českých i ústavů cizozemských ve Francii i v Němcích, jakož i nahlédnutím do poměrů naší chudiny.

To, co ona si přála, nebyla pouze instituce školská, buď si dětská zahrádka neb školka, zaměstnávající dítky několik hodin denně — ona přála si především dobročinné zřízení pro trpící děti chudiny, zdravý útulek, ve kterém by okřály lepším vzduchem a posilnily se výživnou stravou, ve kterém by prospívaly mravně pod láskyplným okem ženy, a to ženy je učící i ženy je ochraňující dobročinnou péčí. Ona chtěla a žádala především, aby se ženě dalo to, co jí patřilo právem: péče o děti a zejména o malé děti.

To, co ji pobádalo ujmouti se této věci, vyslovila nejjasněji v jednom listě k paní Cornu: „Chtěla jsem vyrvati hlavní péči o zřízení opatroven z ruky mužů, aby také naše pohlaví mělo šťastnou příležitost dokázati svou lásku a svou obětavost pro dobro obecné, pro blaho třídy dělnické a to ve věci, jež tak z blízka se dotýká srdce ženy a matky. Ale také leželo mi na srdci, abych se opřela mocné propagandě zřízení Fröblových zahrádek dětských, jichž věrné nápodobení dle mého intimního přesvědčení nemůže prospěti té ne-

šťastné třídě dítek, pro které opatrovny mají býti zřízeny."

Na čem se zakládalo toto přesvědčení její, lze seznati ze článku, jejž uveřejnila ve Světozoru v čís. 5 r. 1868: „Podstatné rozdíly opatroven německých a francouzských", jehož hlavní myšlénky podám zde ve krátkém výtahu. Praví v něm, že odchylka od přirozeného stavu, totiž od vychování dítěte až do let školních v rodině je vždy znamením jakéhosi neduhu společenského, totiž nedostatečnosti rodinného vychování. Proti tomuto neduhu opatrovny mají býti lékem; avšak tentýž lék nehodí se pro různé neduhy různých poměrů. Porovnáme-li Školku Svobodovu, Fröblovu zahrádku dětskou a opatrovny francouzské, shledáváme: „že zakladatelé jich při díle svém byli vedeni též rozličnými myšlénkami, že měli před očima jiné a jiné poměry společenské, jiné potřeby rodin a dítek a tudíž i každý jiný úkol... Jeden z nich viděl úkol opatrovny v přiměřené podpoře hmotného a duševního vývinu dítek, v nenáhlé přípravě jich k řádné návštěvě národní školy. Druhý opět kladl váhu na to, aby u dítek záhy uvedla se v platnosť zásada práce — třetí pak snažil se nalézti jakousi náhradu za rodinné vychování vůbec; měl na zřeteli výhradně blaho chudé mládeže a ochranu její proti nákaze mravní".

Nyní mluví Riegrová o každém z těchto trojích směrů a soustav. Přiznává, že Fröbl vyslovil nejednu zásadu dobrou, blahodárnou, z níž možno bráti poučení a prospěch, vytýkajíc jen, že krajané jeho zbožňují jej „měrou tak překypující, tak výhradnou, jakoby již toliko na základě jeho zásad a nauk dalo se dosáhnouti dokonalého vychování."

Nyní rozebírá dále zřízení dětských zahrádek, kde však dítě přechovává se jen několik hodin, ježto Fröbl nechce odciziti je rodině. Vyvozuje z toho, že zahrádky ty dobře mohou sloužiti dítkám rodin zámožnějších, kde jde jen o to, aby se rodinné vychování doplnilo a kde rodina část úkolu vychovávacího sama přejímá.

Avšak opatrovna francouzská pamatujíc na dítky chudých matek prací zaměstnaných, ujímá se dítek po celý den, přijímá na sebe na ten čas všechny povinnosti rodinné. Opatrovna francouzská má základ

a původ svůj v dobročinnosti; z počátku byly to jen útulny před mravním spustnutím a dbalo se více na stránku tělesnou.

Stránka vychovatelská vyvinula se u nich později a neustává v pokroku svém. Opatrovna tato hledí především k mravnímu vychování dítek, vštěpuje jim lásku k Bohu jako nejpevnější základ všeho dobra, na základě názorného vyučování věku dětskému přiměřeného připravuje je ke škole budoucí, dbá o zdárné vyvinutí těla, dopřává dětem náležité volnosti v pohybování tělesném a hrách pospolitých; komitéty paní pak doplňují dobročinnosť tohoto zřízení, poskytujíce nejchudším dítkám potravy a šatstva. Jakož pak zahrádky dětské svým způsobem zřízení nemohou postačiti potřebám dítek, jichž rodinné vychování je zanedbáno, tak opět rodině zámožnější není třeba ústavu, jakým je opatrovna francouzská; neboť tam, kde tělu dětskému a duši dětské nehrozí záhuba, tam „odcizovati dítě po celý den kruhu rodinnému bylo by hříšné, a bylo by to věru jen důkazem chudoby mravního mateřského citu."

Ze všeho toho vyvozuje Riegrová konečný závěrek, že pokud nedostává se hlavnímu městu našemu dostatečného opatření pro nejnešťastnější část mládeže naší, část chudou, ježto je smutnou skutečností zbavena přirozeného mateřského opatrování, potud je především pilno starati se o zřízení opatroven dle způsobu francouzského a končí slovy: „Zavedení methody této s použitím školky Svobodovy v literních základech osvědčí se bohdá blahodárným chudé mládeži města našeho".

Již ze článku toho je zjevno, jak Riegrová pohlížela na methodu Fröblovu. Ona o této otázce, jež často bývala předmětem sporů, ještě později se vyslovila nejednou písemně i ústně.

Jisto jest, že nikdy nepopírala, nýbrž ochotně uznávala vše, co dobrého a praktického bylo v zásadách Fröblových: mravní účinek toho, když dítě navádí se ku práci, když vyvinuje se záhy dovednosť v pracích ručních, když hrou důmyslnou a zábavnou vede se ku pracovitosti a samostatnějšímu zaměstnání. Ale ona jednak ne vše to, co Němci jedinému Fröblovi

jako vynálezci připisují, pokládala za jeho výlučný majetek a privilegium vědouc, jak to neb ono podobné také na jiných stranách se bylo ujalo. Dále ovšem poznávala, že Fröbl, chtěje pomocí her působiti na mysl dětskou, ve své snaze všechno symbolisovati, mnohdy přeceňuje účinek a význam prostředků, jichž užívá. Zejména nezamlouval se jí onen balast učenosti, filosofie, systematiky a při tom symboliky, kterým se methoda Fröblova odůvodňovala a hájila. „O mnohé myšlénce, která by se dala vysloviti několika prostými slovy, napíší celá dlouhá pojednání a to spůsobem tak učeným, že by se při tom snadno dalo zapomenouti, že se tu jedná o malá stvořeníčka, která by umačkal celou tou hlubokou učeností, kdyby tušení měla o tom, co se při každém dosti nepatrném zaměstnání s nimi děje a zamýšlí."

Ale byly ještě jiné momenty, které působily, že Riegrová vzpírala se poslušnému a otrockému následování methody Fröblovy, odpor ten měl kořeny své v jejím vroucím citu náboženském a národním.

Jakož si přála, aby ústav pro útlý věk byl v každém ohledu ústavem mateřským, tak přála si také, aby v témž duchu a spůsobu, v jakém matka budí první zbožné city v duši dítěte, když učí je spínati ručky a vypravuje mu o Ježíškovi, také zde se působilo. Jak mocně poutají mysl dětskou příběhy biblické dějepravy! Čím nahradí je pouhý rationalismus a filosofický deismus, jakým prodchnut byl Fröbl, když pro toto vypravování tak mocně a sladce působící na duši dítěte nenalezne místa ve svém programu?

V ohledu pak národním neutuchala v její duši stále živá obava, abychom slepým nápodobením vzorů německých nepřijímali do sebe příliš mnoho zárodků ducha německého. Tato stránka, pro ni tak karakteristická, vysvitne jasně z vypravování dalšího.

První kroky, které Riegrová v záležitosti opatroven činila, byly soukromé přímluvy u osob rozhodujících — u starosty Bělského i městského rady J. Wenziga. Vyhledávajíc důkladných zpráv o celém zařízení opatroven a nespokojivši se materiálem, jejž si byla z Francie přivezla, odhodlala se dopsati dámě,

jejíž působnost v oboru děl lidumilných znala z doslechu, totiž paní Cornu.

Hortense Cornu, choť francouzského malíře, byla soukojenkou císaře Napoleona III. a dávnou družkou jeho dětství. Byla to paní ne více mladá, ale bystrého a vynikajícího ducha, jež požívala nejen velkého vlivu, ale i velké vážnosti ve společnosti Pařížské. Říkalo se tehdy v Paříži o paní Cornu, že je první mocí říše: „cest le premier pouvoir de l'empire". Myslím, že Riegrová, když prvně k paní Cornu se obrátila, nevěděla ještě, jaká důležitost připisuje se vlivu této paní ve světě politickém, a že znala ji jen z působnosti její filantropické. Později teprve, zejmena když Rieger z jara 1869 dvakráte zajel do Paříže a seznámil se osobně s paní Cornu — nabyla známost tato také významu politického. Paní Cornu byla nejen členem ústředního komitétu dámského, jenž byl pojítkem a středem všech ženských spolků, o opatrovny pečujících, ale byla též císařem jmenována do oné komise, která měla rozsuzovati o oddělení školském na výstavě světové a tím byla ovšem u pramene všech zpráv o školství a opatrovnictví francouzském. Riegrová psala jí, tuším že v září 1867, dva listy po sobě, ve kterých své prosby o radu a poučení odůvodňuje svojí touhou, aby vlivem vzorů francouzských, „jež obdivuje z celého srdce" zdokonalena byla dobročinná zřízení jejího rodného města i popisuje v listě tom hlavní rozdíly ve zřízení opatroven našich a francouzských: „Veškeré naše opatrovny nezaměstnávají dítky déle než 4—5 hodin denně, napodobujíce obvyklé trvání hodin školních. Veškeré naše opatrovny laické jsou řízeny muži, jsou to muži, kteří vyučují a členové rady městské, kteří dohlížejí. Místnosti jsou velice obmezeny, dítky na poledne vrací se k rodičům a není žádného komitétu dámského připojeného k opatrovnám... Paní svojí povahou a citem bližší jsou duchu a srdci maličkých, než vážná mysl mužů pečujících o blaho veřejné. Zdaž nebyl by to pokrok záslužný, pomoci našemu pohlaví, aby věnovalo svou péči, svou lásku a také vydatnější pomoc hmotnou těm ubohým malým stvořením, které často nedostatkem potravy a šatstva hynou ve příbytcích vlhkých a nezdravých?"

Prosí tedy o zprávy, pokud možno podrobné, o zřízení opatroven a úloze dámských spolků, dále o stanovy těchto spolků, o dekrety ministerské, předpisy a řády úřední, o plány místností a jich popis, o adresy spisů tohoto oboru se dotýkajících. Ve druhém listě Riegrová vysvětlovala paní Cornu potřebu rychlého zakročení, ježto komitét organisační jest již v plné práci, a chce pro novou opatrovnu navrhnouti systém dětských zahrádek Fröblových i dodávala k tomu: „Avšak jednání není ještě ukončeno a starosta města a předseda komise mne povzbudili, abych předložila zásady methody francouzské, dosud neznámé u nás.“

Paní Cornu odeslala Riegrové listiny a doklady žádané a projevila skutkem i slovy vřelé účastenství pro dobročinný podnik. Riegrová obdrževši žádané zprávy, podala nástin zřízení francouzského i s doklady starostovi Bělskému, provázejíc zadání to přípisem ze dne 23. září 1867., jenž nalézá se ve spisech městských. Praví v něm: „Předkládajíc opisy dekretů a nařízení úřadních pro opatrovny fracouzské, platných již po více 12 let, jakož i plán místností a potřeb pro opatrovny, osměluji se obrátiti pozor Váš hlavně na několik zařízení: 1. Přechovávání dítek po celý den. 2. Ustanovení moniteurů a monitrice.*) 3. Poskytnutí polévky o polednách. 4. Ustanovení ženských pěstounek v opatrovně. 5. Zavedení výborů paní, které péči svou opatrovně věnují.“

Nyní odůvodňuje každý z těchto kusů a zejména klade důraz na to, že ku povolání pěstounky, která má zastávati místo matky a vychovatelky dětské, nemůže ženě býti odepřena schopnosť. „Mysl, cit a povaha činí ji k péči o malé dítě způsobilejší nad přísnou i vážnou mysl mužskou. Nebývá každá matka nad otce trpělivější, v péči o dítky své vytrvalejší? Když pak v Paříži svěřeno vyučování dívčí ve všech třídách obecních škol ženským učitelkám, když nepřipuštěno tam k opatrovnám více ani jediného pěstouna, měla by se upříti ženskému pohlaví v naší zemi schopnost k vedení opatrovny?!

*) Moniteurům připadá úloha dohlížeti na lavici, neb čety dítek a opakovati s nimi.

Návrhy, které Riegrová činila, směřovaly k tomu, aby dvě kandidátky k tomu cíli vyvolené nejprve poznaly opatrovny a školky české, pak vyslány byly do normalního kursu Pařížského a na zpáteční cestě prohlédly dětské zahrádky Fröblovské v Němcích.

Jak velice však bylo Riegrové proti mysli pouhé otrocké nápodobení vzorů cizích, jest zřejmo z jiného soukromého listu ze dne 4. října, ve kterém se přimlouvala za vyslání dvou kandidátek do Pařížského kursu normalního, nabízejíc se ochotně, že vyjedná podmínky přijetí. V listě tom praví: „Dovolte mi, ctěný pane, ještě jednu poznámku. Kdyby sl. městská rada dopřála ženskému pohlaví působnosť, která se ve Francii i v Němcích mu již docela přiřknula a kdyby vyslati mínila dvě slečny k lepšímu obeznámení ve věci této, tedy prosím, a by uloženo bylo slečnám těm, aby prve nějaký čas navštěvovaly a studovaly opatrovny naše, aby poznaly dobře to, co se ujalo u nás. Každá národnosť má cosi zvláštního do sebe. Kdyby pak slečny dříve poznaly cizích zařízení nežli domácích, přijaly by snad více živlů cizinských, než by národnosti ku prospěchu sloužiti mohlo. Též by po vykonaných studiích podati mohly referát, dle kterého by komisse, zvláště k tomu cíli složená, rozhodnouti mohla, pokud a až kam by se co upotřebiti a zavésti dalo.“

Ježto pak zdar vyslání kandidátek do Paříže závisel především na ochotě a přízni ředitelky normálního kursu, paní Marie Pape Carpentier-ovy, Riegrová nečekajíc na definitivní vyřízení svých návrhů u městské rady, prosila nejprve paní Cornu, aby otázky a žádosti její doporučila laskavé pozornosti této paní, a později obrátila se sama k paní Pape Carpentierové s upřímnou důvěrou popisujíc jí své snahy o reformu českých opatroven.

Marie Pape Carpentier, slavná paedagogická spisovatelka francouzská, byla nejen ředitelkou normálního kursu pro pěstounky opatroven, ale i generální inspektorkou opatroven francouzských. Působení této neobyčejné ženy mělo pro Francii ve mnohém ohledu význam podobný, jaký měl Pestalozzi pro Německo. Ona svými spisy i působením osobním opravila a povznesla zřízení dřívějších opatroven francouzských;

ona byla pro Francii šiřitelkou a tvůrkyní nové methody vyučovací na základě vyučování názorného.*)

K listu Riegrové odpověděla paní Pape slovy povzbuzujícími: „Jsem přesvědčena, že přemůžete všecky překážky, které se staví v cestu provedení vašich šlechetných myšlének. Ze své strany, Madame, jsem plna ochoty podporovati vás vší mocí svou.“

Návrhy, které Riegrová hájila, jakkoli přirozené a oprávněné, přece v provedení svém potkávaly se s obtížemi. O průběhu celého jednání podávají listy Riegrové, psané paní Cornu a paní Pape, mnohou zajímavou podrobnosť. „Bylo třeba podstoupiti mnohý zápas,“ praví v jednom listě — „někteří professoři měli již plán zcela připravený, učitele pro vedení ústavu takřka ustanovené.“ V jiných listech stěžuje si na nepřízeň a žárlivosť jisté strany — opírající se zavedení ženských učitelek.

Nyní, téměř po čtvrtstoletí, kdy schopnosť ženy k povolání učitelskému je nade všecku pochybnosť skutky dosvědčena, my sotva uvěřiti dovedeme, jak těžko bylo učiniti počátek ve věci té, a s jakou nedůvěrou a nepřízní bylo zápasiti nové myšlénce v době, kdy u nás ještě žádná učitelka laická nepůsobila na opatrovnách městských a školách veřejných. Mnozí ochotně připustiti chtěli na opatrovnu ženské síly výpomocné, ale rozhodně opírali se tomu, že by ženské mohly býti pěstounkami řídícími. Jak velice Riegrové záleželo na tom, aby dobyla toto pole práci ženské, a jaké rozčilení se jí zmocnilo, když se obávala, že dle návrhu referentova zavedeni budou na opatrovnu učitelé, je viděti z listů, jež v té době psala Palackému a Riegrovi, připomínajíc slib Riegrův, že ujme se záležitosti opatrovny. Rieger v skutku hleděl splniti svůj slib a působil k tomu, že rada městská 16. října zvolila nový organisační komitét, a ve schůzi

---

R. 1867, v době světové výstavy pí. Pape vyzvána jsouc ministerstvem vvučování v šesti konferencích na Sorboně přednášela shromážděným učitelům francouzským o věcném učení za tím účelem, aby tato methoda názorného vyučování, užívaná na opatrovnách, zavedena byla také do škol obecných. Hlavní a důležitější spisy Pape Carpentierové (vydala v celku 36 děl) byly korunovány akademií, a v La Flèche vtaděna podobizna její mezi výtečníky.

tohoto odboru dne 21. října sám zastával hlavní zásady zařízení francouzského.

Uvedu zde slova úřadního protokolu Nr. Exh. 92414. Nejprve se v protokole tom citují návrhy užšího komitétu a odboru školního, o kterých již dříve jsem se zmínila, dále se praví: „Avšak rada městská vedle přímluvy pana purkmistra, jenž obdržel soukromým přípisem paní Marie Riegrové úplný nástin opatroven ve Francii zřizovaných veřejných i soukromých, z těchto zde sub lit. B přiložených spisů (6) vzala sobě příčinu záležitosť tuto tak důležitou přikázati zvláštnímu odboru k uvážení a ku sdělání návrhu a jmenováni byli co poradníci městští páni radní Wenzig, Veit a Schwab, obecní páni starší Rieger a Tesař, pak majetník opatrovny (dětské zahrádky) Josef Heinrich.“ Předmětem porady, konané 21. října bylo vnitřní zřízení opatrovny, „hledíc zároveň k té otázce, měl-li by se ústav dle způsobu ve Francii zavedeného odevzdati silám ženským . . .“ „Stala se vedle přímluvy Dra. Riegra jednomyslná nárada, aby z posavadních tří známých soustav, totiž Svobodovy, francouzské a Fröblovy, prostředkem a spůsobem eklektickým se užilo všeho, co v nich jest nejprospěšnější.“

Dále usnešeno, aby úplná správa ústavu svěřena byla ženským, aby se vyslaly kandidátky na cesty do ciziny a zejména do kursu Pařížského, aby se zřídilo dvojí oddělení dle stáří dítek, aby se zavedla francouzská instituce moniteurů, chudé dítky aby byly o polednách stravovány, a péče o to, jakož i dohled nad ústavem aby svěřeny byly komitétu dámskému, jehož předsedou by byl člen obecních starších, znalý věcí školských i vychovatelských. Návrhy tyto předneseny ve schůzi rady městské dne 19. listopadu a také schváleny a přijaty všecky až na jediný — odepřeno totiž vyslání kandidátek do Paříže, a to za příčinou výloh.

Avšak Riegrová tím nedala se odstrašiti a psala paní Cornu: „Mám všecku naději, že se rozhodnutí to dá ještě změniti.“ Obrátila se tedy k městské radě se žádostí, jež podána 23. prosince 1867. Ve spise tom poukazuje ku potřebě a důležitosti řádného vzdělání budoucích pěstounek, vykládá rozdíl ve zřízení

opatroven francouzských a zahrádek německých, které zakládají se pro menší počet dítek a vyžadují většího nákladu a četných učitelských sil. Uvádí dále, že přijetí kandidátek do kursu francouzského, spojeného s internátem, jest již zaručeno a to za podmínek neobyčejně výhodných a že laskavostí paní Pape Carpentierovy má býti slečnám vyslaným dovoleno, aby před početím kursu hospitovaly jeden měsíc v opatrovně vzorné, i prosí, aby městská rada prosbu tu ještě jednou uvážila.

Opětovná tato žádosť, jíž dostalo se ovšem v soukromí závažných přímluvců, nebyla odmítnuta. Dne 23. prosince usnesla se rada městská vyslati dvě kandidátky do Paříže a podati příslušnou žádosť ministru vyučování Viktoru Duruymu. Náměstek purkmistrův Huleš oznamuje to Riegrové, žádal jménem městské rady o další pomoc v této záležitosti, načež Riegrová pomocí paní Cornu a paní Pape postarala se o rychlé provedení všech potřebných kroků.*)

Po návratu slečen do Paříže odeslaných městská rada jmenovala slečnu Barboru Ledvinkovou ředitelkou nové školky. Veled. p. V. Nykles ustanoven paedagogickým dozorcem a rada městská přijavši navrženou osnovu pro školu mateřskou, oznámila místodržitelství, že míní nový ústav otevříti počátkem roku školního.

Ježto podle zákonitých předpisů ústavy pro věk předškolní nepodlehaly zákonům školským, mělo místodržitelství oznámení to prostě „vzíti na vědomí“. Avšak na místě dlouho očekávaného schválení došel konečně městskou radu přípis místodržitelství ze dne 12. listopadu. Praví se v něm, že dle programu přiloženého k zadání ze dne 5. října chce se novému ústavu v oboru vyučování dáti rozsah, který u opatroven není „direktivmässig“ a že dále zamýšleným zkoušením opatrovnic a učitelek a projektovanou k tomu cíli zkušební komissí zasahá se do oboru, jejž až

*) V lednu r. 1868 vypsán konkurs pro kandidátky na místo pěstounek, do komisse zkušební jmenovala rada městská některé odborné znalce a vedle nich také Marii Riegrovou. Zvolené kandidátky, slečna Barb. Ledvinkova a slečna Marie Müllerova, již v polovici února 1868 odebraly se do Paříže ku pětiměsíčnímu pobytu. Po odbytých zkouškách na radnici Pařížské prohlédly na zpáteční cestě některé opatrovny a zahrádky v Německu.

dosud správa státní sobě vyhražovala. Z těchto důvodů není místodržitelství s to, aby přiložený program schválilo, a musí jej odmítnouti „principiálně i speciálně, „a to tím více, ježto v oboru školství národního cestou zákonodárnou a ústavní připravují se podstatné změny, které také zřízení opatroven se budou dotýkati.“

Školský odbor navrhoval rekurs k ministerstvu vyučování a prozatímné změnění programu, pokud rekurs vyřízen nebude; městská rada však dne 1. prosince se usnesla, že podá pouhé představení a zároveň zprávu, že prozatím program ve smyslu výnosu místodržitelského změní a opatrovnu 1. ledna 1869 otevře. Zadán tedy nový, poněkud zúžený program, vypracovaný dozorcem V. Nyklesem, načež teprve místodržitelství výnosem ze dne 18. prosince 1868 zřízení nové opatrovny v mezích prý dle zákona vykázaných — „vzalo na vědomí“.

Riegrová, podávajíc paní Pape Carpentier-ové zprávu o otevření školy mateřské, jež stalo se dne 1. ledna 1869, psala: „Různé příčiny zavinily tento odklad... Pomalé vyřizování v městské radě, rozličné intriky a konečně formální zákaz vlády otevříti opatrovnu. Shledaliť, že obvyklý program opatroven je rozsířen a nechtěli dovoliti, aby tato opatrovna byla vydávána za opatrovnu vzornou. Je snadno nalézti toho příčinu. Odeslání našich dvou kandidátek do Paříže dotklo se strany německé, která v obdivu dětských zahrádek Fröblových jde až do krajnosti a libuje si v tom prohlašovati inferioritu vyučování národního ve Francii. Zdá se tedy, že z této strany bylo působeno na vládu, neboť vláda dala věděti městské radě, že tato větev vyučování národního je právě předmětem studia ve Vídni, a že je třeba vyčkati, co o tom bude usneseno, než by se přikročilo ke zlepšování a k novotám. A považte, Madame, že jde o ústav dobročinný, na který stát nepřispívá ani oboli! Městský úřad byl nucen ustoupiti v některých punktech a program poněkud sůžený znovu zadati ke schválení vlády, kteréž bylo uděleno teprve v prosinci. Abych Vám podala příklad starostlivosti vlády, stačí, sdělím-li Vám, že bylo uznáno za vhodné uděliti našemu sta-

rostovi důtku za to, že poslal kandidátky přímo do Vašeho ústavu a žádost k ministerstvu vyučování, aniž by byl požádal o prostřednictví rakouského vyslanectví. To je Madame ta svoboda, jaké zde požíváme a již Němci tak rádi vychvalují."

Riegrová ještě později podávala někdy paní Pape a paní Cornu zprávy o zdaru nového ústavu a jich písemný styk neobmezil se na pouhé vyřízení záležitosti, která byla ke korrespondenci jejich zavdala první podnět.

Zvláště paní Pape přilnula k Riegrové zvláštní sympathií a velikou úctou, kterou také před jinými projevovala slovy vroucími, jak viděti i z listů kandidátek českých z Paříže, před kterými se vyslovovala, že je Riegrovou okouzlena. Nejednou projevila v listech svých touhu seznati Riegrovou osobně. „Vaše podrobné listy," psala jí 20. března 1868 „vzbuzují ve mně nejživější účastenství. Ony učí mne chápati vaši lásku pro dobro obecné a to ve všech směrech, a horlivosť, s jakou vy a váš choť pracujete k jeho uskutečnění. Budí se tím ve mně velmi veliká touha vás poznati." A v jiném listě z r. 1870: „Jak bych byla bývala šťastna uviděti vás zde při návratu! (z Nizzy). Vy jste z těch řídkých lidí, kteří chtějí dobro obecné pro ně samé a bez zájmu osobního." Paní Pape Carpentier-ová zemřela r. 1878.

VII.

Činnost komitétu dam a rozvoj škol mateřských.

Zdržela jsem se dlouho popisujíc vznik mateřské školy u sv. Jakuba. Nešlo mi při tom snad jen o dějiny této školky; chtěla jsem naznačiti, za jaké myšlénky Riegrová bojovala. Právě při vzniku tohoto ústavu dobyto nové pole ženské práci a to v oboru vychovatelském zavedením ženských pěstounek, i v oboru chudinském, ježto uveden v život nový princip, nová, u nás dosud neobvyklá forma: sdružení soukromé péče ženské s péčí veřejnou, doplnění zřízení veřejného dobrovolnou pomocí žen. Tím položen základ k další rozvětvené činnosti a mnobostranným zřízením pro naši mládež.

Novému ústavu, jenž otevřen 1. ledna 1869 v najatých místnostech kláštera u sv. Jakuba, dáno jméno školy mateřské. Tím měl býti také naznačen jeho cíl a úkol — aby byl, dle slov Riegrové: „surogatem rodinného vychování, náhradou za nedostávající se péči mateřskou.“ Jakkoli název „školy mateřské“ již u Komenského nalezáme, byl, tuším, tento ústav prvním, jenž v Čechách v době naší jména toho užíval. *)

*) Ovšem, že jméno a věc nebývá vždy totožným a ježto název „škola mateřská“ jiný ohlas budí v srdci českém než „dětská zahrada“, stalo se, že později také ústavy dle vzorů německých dětských zahrádek zřízené jmenovány školami mateřskými, a mnozí jali se jednoduše překládati slovo „dětská zahrada“ slovem „škola mateřská“. Tuším, že by proti libovolnosti tohoto překladu nikdo tak horlivě neprotestoval jako Fröbl sám — zakladatel dětských zahrádek.

Všichni, kdož ke zdaru nového ústavu ruku přiložili, činili to s opravdovou láskou. Starosta dr. Klaudy věnoval jeho zřízení všemožnou péči a sestavil první komitét dam. *)

Paedagogickým dozorcem byl od samého počátku veledůst. P. V. Nykles, jenž po všecka léta neustával tiše pracovati o rozšíření a zvelebení škol mateřských. Nové pěstounky, řídící slečna B. Ledvinkova a slečna M. Müllerova ujaly se své úlohy s horlivostí a nadšením upřímným, ke kterému povznáší touha vytvořiti něco nového, opravdu blahodárného.

Staroměstská školka mateřská nebyla snad tak říkajíc pouhým překladem zřízení francouzského, nebyla přeložena, nýbrž přerozena na naší půdě. Dosáhlo se v ní toho, po čem Riegrová byla toužila, že to, co dobrého se bylo vyvinulo u nás vlivem Svobodovým, sloučeno v jeden celek s tím dobrým, jež přijato z ciziny, z Francie i z Německa, a zejména s dobročinnou stránkou zřízení Francouzského. Dítky, které přijímány od 3 do 6 let, rozděleny dle stáří do dvou oddělení. Od školky Svobodovy i od francouzských škol mateřských lišil se ústav tento tím, že nevyučovalo se počátkům čtení. Vyučováním na základě názorném směřovalo se k tomu, aby se budila vnímavosť mysli a ducha, zušlechtilo srdce dítěte. Veliká volnosť u porovnání s opatrovnami staršími dopřávána dítkám v pohybování tělesném, a každému, kdo znal české opatrovny starší, musilo se zdáti, jako by u sv. Jakuba byly jiné, mnohem živější a veselejší děti.

Mnoho z toho dobrého, co ve školce staroměstské se ujalo a mělo svůj původ též v působení paní Pape Carpentierové, srostlo s vývojem našich ústavů městských a působilo vůbec blahodárně na celý rozvoj opatroven českých, ježto mnohá města jala se zakládati opatrovny dle vzoru ústavu staroměstského. Od vydání nových

*) Jména prvních členů jeho byla: J. Bělohradská, Marie Cífková, Anna Engelmayerová, Františka Hulešová, Albertina Janoušková, Kilchesová, Karolina Klaudyová, Žofie Krejčová, sleč. Boh. Machačkova (Vávrová), Kar. Neumannová, Louisa Olivová, Harriete Půhonná, Marie Riegrová, Ant. Šimková, baronka Rosa ze Švarcenfeldu, Anna Tallovicová, Anna Urbánková.

zákonů školských, kterým ovšem i ústavy městské se přizpůsobiti musily, nazývají se nižší oddělení opatrovnami a oddělení pro dítky větší školami mateřskými.

„Denně aneb nejméně ob den chodím do opatrovny," psala Riegrová v dubnu 1869. „to je moje největší radosť." Všichni, kdož ji milovali, radovali se s ní ze zdaru nového ústavu. V jednom listě 31. března 1869 píše o churavosti Palackého a dodává: „Doufám, že za nějaký den vyjde; slíbil, bude-li moci, že první jeho vycházka bude do opatrovny Svatojakubské."

Byla-li školka u sv. Jakuba zřízena právě tak, jak jí pro chudé děti bylo potřeba, to dosvědčoval nejlépe chudý lid svojí stále vzrůstající příchylností k novému ústavu.

V lednu 1869 přijato 154 dítek do dvou oddělení. Nával hlásících se byl však tak veliký, že již v dubnu přijaty 2 učitelky pomocné a počet dětí vzrostl na 313. Při následujících zápisech často sotva polovici dítek se hlásících bylo možno přijmouti. Navštěvovaly opatrovnu tu nejen dítky starého a dolejšího Nového města, ale též i křesťanské dítky z Josefova; ba docházely sem i dítky některé z Vojtěšské čtvrti. „Od sv. Petra, z Františku, ba i z Rejdiště nezdá se ani rodičům, ani dítkám cesta příliš daleká a obtížná," praví se ve výroční zprávě. Ano, některé rodiny přestěhovavše se po přijetí dítěte za bránu na vídeňskou silnici, nepřestávali posílati dítě až k sv. Jakubu. *)

Správa ústavu řídila se pravidlem, že se především přijímati mají dítky, „kterým pobyt ve školce pro poměry rodinné jest nade všecko potřebný a užitečný" — totiž: „dítky rodičů nuzných, kterým se v domácnosti jejich nedostává hlavních podmínek ke zdárnému vývinu těla, za druhé dítky, jichž rodičové po celý den zaměstnáni jsou prací svou tak, že se osobně o dítky a jich vychování starati nemohou." Tím stávala se škola mateřská opravdu tím; čím

*) **Město Praha ustanovilo, aby se vybíral od zámožnějších rodičů měsíční plat školní 20 kr. Avšak čím větší byl nával chudiny, tím více ustupovati musely dívky zámožnější, tak že již ve třetím roce celoroční školné kleslo na 9. zl. 80 kr.**

Riegrová ji míti chtěla, ústavem humanitním a náhradou nedostávavající se péče mateřské.

Počátek stravování učiněn se 30 strávníky, do roka vrostl počet jejich na 106, v létech následujících navštěvovalo opatrovnu průměrně 290 — 300 dítek, z nichž asi 100 někdy i více dostávalo o polednách masitou polévku neb kaši a odpoledne chléb. *) Počet dítek, které ošacovány, stoupal rok od roku, jak vidno z výkazů statistických.

Při výběru strávníků přihlíželo se k chudobě rodiny a vzdálenosti bytu. Přijato za zásadu, že nikomu nemá se udíleti strava bez předchozího osobního vyšetření poměrů; vyšetřování to převzala Riegrová. Ve schůzi 22. března 1869 byla Riegrová jednohlasně zvolena předsedkyní komitétu dam.

Čím chudší byly dítky přijaté, čím těsnější byty, nezdravější okolí, ve kterém dříve doma živořily, tím zřejmější byly účinky dobrodiní jim poskytovaného na zbarvení bledých tvářinek. Riegrová mohla ve zprávách výročních s radostí poukazovati nejen na výhody mravní, zjevné na změněném chování dítek, ale i na účinky tělesné, zvláště u dítek nejchudších: „Známe samy případy“, psala, „kde dítky bledé a přepadlé po 1- a 2letém pobytu v našem ústavu se patrně vzkřísily, zcela jinou barvu a pleť dostaly.“

Kdo dobročinnosť nového ústavu nejlépe oceňoval, byli rodičové dítek: nové zřízení v nejkratší době v pravém smyslu slova se vžilo do lidu, stalo se nejoblíbenějším jeho útočištěm. Rodiče odvádějíce jedno dítko, přiváděli již druhé, mladší, ba mnohdy dvě najednou. Mohlo se v pravdě říci, že pokládali přijetí do školky „za milosť a dobrodiní, které se udílívá jen nejchudším a nejoprávněnějším ku podpoře této.“ S jakou láskou rodiče i děti ke školce lnuli, nejzřejměji se jevilo při výstupu dítek vroucími výrazy vděčnosti rodičů a lítosti dítek.

---

*) Dámy komitétu rozdělily mezi sebe dny v týdnu tak, že každého dne jiná dáma dohlížela na vaření i na podělování dítek. Péči o stříhání šatstva a vedení šatny přejala horlivě činná pí. Karol. Klaudyová, choť starostova. Z počátku ošacovány dítky dvakráte do roka, z jara a na podzim, později upuštěno od ošacování jarního.

„Loučení a nářek rodičů i dítek bývá často až dojemný," praví se ve 4. výroční zprávě.

V lidu se zřízení nové rychle zakořenilo, ale ne tak rychle pronikalo seznání jeho potřebnosti do tříd zámožnějších — vždyť trvalo to plných sedm let, než zřízena byla městem druhá škola mateřská.

Riegrová nikdy neměla důvěry, ba spíše jakousi nechuť ku pomoci hlučné reklamy. Do novin dostávaly se o novém ústavu jen sporé zvěsti v době slavností a podělování, výroční pak zprávy rozdělovány jen nejužšímu kruhu příznivců a dárců. Za to nešetřila Riegrová kroků a práce, aby v soukromí upozorňovala na potřebu zakládati nové opatrovny a totéž činila ve zprávách výročních, které pokládala nejen za veřejné skládání účtů, ale i za místo, kde mohla mluviti k městské radě a přednášeti jí prosby a přání komitétu.

„Má-li výbor paní," psala ve 4. výroční zprávě za rok 1872, „vysloviti se slovem upřímným a pravdivým, tu především utajiti nedovede, co stalo se již přesvědčeností jeho nezvratnou. Popřána výboru příležitost seznámiti se s domácími poměry dítek svěřených, zvláště to části chudší, i opatřiti si znalost fysických potřeb a okolností, ve kterých dítky žijí. Tímto kolikaletým pozorováním a všelikým zkoumáním dobyl sobě výbor té přesvědčenosti, že nejlepším a nejprospěšnějším jest ono dobrodiní, které již v nejútlejším věku dítkám se prokazuje, a že mnohému dítěti jak fysicky tak i duševně a mravně poskytnutá láska může se státi neocenitelnou pro celý další život jeho. Proto má to výbor za svatou povinnost svou, upozorniti slavnou městskou radu z jedné, a dobré lidumilné obecenstvo z druhé strany, že vůči velikým potřebám dobré třetiny celého města, která ústavu tomuto přikázána jest, školka mateřská dostačiti nemůže a nedostačuje . . ." Prosí tedy výbor paní, aby sl. městská rada „věci té předůležité ani na okamžik z mysli nepouštěla."

Ale vedle tohoto čistě humánního a dobročinného účelu byl ještě jeden vážný zřetel, který Riegrové tanul na mysli a k němuž neustávala poukazovati, ne sice ve zprávách a článcích veřejných, ale působením soukromým — to byla národní důležitost opatroven.

Tiše a nenápadně počínal boj, nyní zřejmý a otevřený, boj o české děti. Dříve než Schulverein byl založen, počínali již Němci zakládati v Praze dětské zahrádky. Tak zejména německý spolek jeslí, obdržev r. 1871 Lämlovskou nadaci 8000 zl. ročně, zřídil na Malé straně jesle s dětskou zahrádkou a postoupil ze subvence řečené německému „Deutsch-pädagogischer Verein“ 2000 zl. za tím účelem, aby tento svůj Volkskindergarten, již r. 1870 zřízený v Hurtovské ulici, rozšířil pro 100 dětí. R. 1876 zřídil spolek jeslí též zahrádku dětskou při svých jeslích staroměstských.

Tehdy ještě širší veřejnost česká, ba ani noviny nevěnovaly náležitou pozornost vážnosti této otázky. Málo kdo povšiml sobě toho, jestli se nějaký Volkskindergarten v Praze otevřel. Ale Riegrová všimla sobě každého kroku a každé sáhnutí na malé české dítě ťalo ji do živého Ona, která tak mnoho žila a byla mezi lidem, která z vlastního názoru do života lidu poznávala působnosť opatrovny, ona dříve než jiní jasně pochopila vážnosť hrozícího nebezpečí a první postavila se na stráž, aby obhájila toto místo naší půdy české.

Roku 1870 psala panu N., členu městské rady: „Volkskindergarten v Hurtovské ulici již je otevřen. Berou se tam české děti a učí se německy. Myslím, že by městská rada měla se cítiti znepokojena touto snahou Němců vychovati v Praze mládež německou. Chtějí své práci dopřáti pevného základu — nevinné mládeži, která nic zlého netuší, přisvojiti němčinu a sice hrou a zábavou, aby se ji řeč stala milou. Že se jim tou cestou práce lépe podaří než jakoukoli jinou, neodepře nikdo, kdo o tom přemýšlí, a tato cesta je pro Němce také výhodnější; vždyť tu je v Praze škol dost a dost — za to co se týče opatroven — jaký to nedostatek!“

Právě nedostatek ústavů českých hnal dítky chudé do zahrádek německých. Pamatuji se dobře, jak to matku mou soužívalo, když o otevření některé nové německé zahrádky se dověděla. Neměla pokoje, vždy se k tomu vracela, již přemýšlela a hledala cest, jak by se právě v oné končině nalezla místnost a zařídila opatrovna. Těžko bylo by spočísti, kolik cest

v tichosti konaných stálo ji právě v době těžkých počátků zřízení té neb oné opatrovny. Obtíž získati vhodné místnosti byla v oné době největší překážkou v rozvoji opatroven. Město nemělo tehdy ještě krásných prostranných budov školních, jakými nyní se honosí. Vím, jak matka má někdy všecka zářila radostí, když o vhodné místnosti pro opatrovnu se dověděla. Ale všecky kroky, které v té věci činila, tajila s takovou úzkostlivostí, jako by to bylo vážné tajemství; nikdy nechtívala, aby se něco před časem dostalo na veřejnost, tak se obávala, aby se do toho nedaly noviny a aby se snad tichý pokrok nezastavil aneb nezmařil veřejnou diskusí. Ona byla přesvědčena, že boj národní jest nám bojovati ne slovy, nýbrž skutky, že ne domluvami, ale osvědčením své lásky dobudeme a pohneme srdce těch, kteří těžce zápasí v boji životním. Tak v jednom z těch četných zadání k městské radě, jimiž své prosby odůvodňovala, praví, že ve školách mateřských vidí ústavy dvojího směru: prvně dobročinného a za druhé ústavy pro zachování národnosti české, i dodává: „Ona část obyvatelstva, kteráž v boji o existenci zcela jest pohřížena, aneb těžkou prací těžce chleba si dobývá, velmi přístupnou jest úvaze, že znalost němčiny usnadnila by jí výživu a přeje si, aby tímto směrem dětem svým lehčí pojistila budoucnosť. Domlouvání nebývá mnoho platné, a teprv, když některé dítko své duševnímu zmrzačení byla obětovala, nahlíží, že jen na základě mateřského jazyka daří se vyučování a vychování dítek. Komitét dam vidí v městských školkách hlavně prostředek, bojovati proti takovému odnárodňování a myslí, že právě svým směrem dobročinným působiti může k tomu, aby rodičové i dítky vždy s větší a větší láskou lnuli k ústavům městským.“

O rozvoji opatroven městských může se říci, že se po dlouhá léta pokrok chystal v tichosti, že se pomalu šlapala pěšinka, až pak náhle se prorazila volná dráha.

Dne 5. listopadu 1875 k návrhu veledůst. P. Nyklesa usnesla se rada městská požádati komitét dam pro opatrovnu u sv. Jakuba, aby se ujal dozoru také v nově se zřizující opatrovně v domě Zbraslavském a aby pěstounku pro ústav ten ponavrhl.

„Nemáš mé dítě ponětí, jak velice jsem byla včera zaneprázdněna," psala mi matka dne 9. listopadu 1875. Praví dále, že v neděli bylo ji oznámeno usnesení městské rady, do úterka měla býti podána odpověď, na pondělí svolána schůze komitétu. „Vstala jsem tedy v pondělí po páté hodině ranní a pracovala v neděli již počatý referát, tatínek mi trochu pomohl a s nouzí to do schůze odpolední bylo hotovo. Bylo toho bez mála na 2 arších. Sezení trvalo asi $2^1/_2$ hodiny. Ani to k mému referátu o chudině nepřišlo. Dámy byly zemdleny a litovaly mé plíce, an jsem skoro pořáde mluvila. Dámy přijaly dozor, referát — všechno."

Ve zmíněném přípisu k městské radě Riegrová jménem komitétu vyslovila plnou ochotu uvázati se ve práci, přiznávajíc, že by jmenování nového komitétu a drobení sil u jednoho a téhož účelu nebylo ku prospěchu věci. Na to opatrovna Zbraslavská, jež otevřena počátkem r. 1876, odevzdána péči komitétu.

Již od r. 1872 obstarával komitét také ošacování dítek v opatrovně u sv. Štěpána z výnosu sbírky, jež mu magistrátem odevzdávána byla. Ježto pak město chystalo se otevříti nové opatrovny ve Školské ulici a u sv. Petra a s důvěrou pohlíželo k činnosti komitétu, nastala potřeba přetvořiti komitét tento a dáti mu organisaci širší. Jen rozhodnému vystoupení a vroucím přímluvám Riegrové podařilo se docíliti, že komitét se uvolil pečovati o všecky ústavy městské.

Ve spisu vypracovaném Riegrovou a podepsaném všemi členy komitétu, v březnu 1876 podán radě městské podrobný přehled sedmileté činnosti komitétu, jeho příjmů i výdajů; obraz toho, jak komitét svůj úkol pojímá a plní, též rozpočet, jaký náklad vyžaduje průměrně stravování i ošacení dítka, jež komitét až do té doby pořizoval jen ze příjmů svých. Uvádí se dále, že nastávajícím rozšířením komitét ztrácí povahu výboru místního pro jedinou školku, měl by tedy změniti svou organisaci a také název svůj dosavadní ve všeobecnější. Komitét neleká se práce, která mu vzroste, avšak při tak velikém počtu dítek příjmy jeho sotva postačí k ošacení a tak by bez pomoci města byl nucen vzdáti se stravování

dítek, této nejblahodárnější stránky svého působení. „Zakrní-li dítě v tak útlém věku, nedá se to zajisté odčiniti a napraviti u věku pozdějším nákladem sebe větším a malý náklad v době dětství působí více dobra než ve věku pozdějším . . .“ I prosí tedy komitét, aby městská rada ku prospěchu malých dítek udělila komitétu subvenci na stravování a také místnosti pro šatnu a pro kuchyň centrální, ježto by se takovým zařízením usnadnil dozor a docílily úspory.

O žádosti té rokovalo se v radě městské 13. dubna 1876 i usneseno položiti do rozpočtu 3000 zl, opatřiti komitétu místnost pro centrální kuchyň a šatnu a požádati jej, aby se ujal dozoru u sv. Štěpána, i na dále ve všech opatrovnách městských a aby přijal název „Výbor paní pro městské mateřské školy a opatrovny.“ Subvence na stravování dítek v opatrovnách byla v červnu r. 1877 vyměřena na 2400 zl. Zřízení centrální kuchyně dlouho vázlo pro nesnáze zevní, tak že komitét s novými prosbami obrátil se k městské radě přípisem ze dne 2. ledna 1877, ve kterémž Riegrová praví: „Jen láska k maličkým vede komitét k tomu, aby otcům města u této věci, povahou svou více ženské, poskytoval pomoc svou; nechce sobě při tom osobovati nijaké samostatnosti aniž hledí ukojiti jakých ctižádostí osobních.“

V květnu r. 1877 počalo se vařiti v centrální kuchyni ve Školské ulici, kdež zřízena i šatna. Novými členy doplněný komitét nastoupil vůbec rokem 1877 nové období své činnosti. Počátkem roku 1877 ujal se stravování dítek v opatrovně Štěpánské, v květnu otevřeny dvě veliké, krásné opatrovny ve Školské ulici a u sv. Petra, v prosinci pak opatrovna na Malé straně. Do konce roku bylo již péči komitétu svěřeno 6 ústavů, které navštěvovalo 1286 dětí a počet strávníků vzrostl na 280.

Od r. 1877 a zvláště od r. 1882, kdy dr. Černý stal se starostou měst Pražských, zřízení opatroven a škol mateřských rozvíjelo se rychlým utěšeným pokrokem. Neminulo takřka roku, aby nebyla zřízena nová opatrovna, neb nový ústav pro blaho útlé mládeže. A sotva v některé čtvrti nový ústav se otevřel, již plnily se jeho místnosti, nával rostl, za krátko

prostory nestačovaly. Touto láskou svou k opatrovnám lid náš takřka nutil město k zakládání nových škol mateřských.

Zároveň s pokrokem školství pražského vůbec, se zvětšenou péčí o blaho mládeže pokračovalo i zřizování opatroven, pro které v nových budovách školních snadno bylo nalézti místnosti. Čím více pak vzmáhalo se poznání a přesvědčení o národní důležitosti opatroven, tím obětavější ochotu projevovalo i v této věci zastupitelstvo městské.

Pokrok v rozvoji školek byl hlavní zásluhou těch mužů v zastupitelstvu městském, kteří porozuměli v čas potřebám našeho lidu a mravnímu i národnímu významu ústavů pro útlou mládež. Mělyť opatrovny v radě městské po mnohá léta několik stálých a vroucích přímluvčích, kteří bez hluku a šumu pomáhali klásti kámen za kamenem k budově jich rozšíření. Těmi byli zejména: dozorce školek mateřských vel. P. Nykles, dr. Tomáš Černý a F. Vališ. K těmto utíkala se Riegrová se svými prosbami a vždy s vděčností připomínala si jich horlivou ochotu, jich neunavnou snahu o blaho útlé mládeže. Zvláštním pak bylo štěstím pro rozvoj škol mateřských, že na stolci primátorském zasedali mužové, horlivě pečující o zřizování a zdar ústavů pro útlou mládež.*)

Jaký to byl rychlý pokrok: Od r. 1869 do r. 1876 ochraňoval komitét jednu opatrovnu, roku 1876 dvě, r. 1876 až do r. 1882 již šest, od r. 1882 do r. 1887 povstalo devět opatroven, tak že počet vzrostl na 15, r. 1889 zřízena opatrovna šestnáctá.**) R. 1881 zvý-

---

*) Za úřadování dr. Klaudyho zřízena první, za J. Huleše druhá škola mateřská od r. 1871 do r. 1882 za starosty E. Skramlíka povstaly 4 školky a r. 1882 kdy E. Skramlík skončil a dr. T. Černý započal svoji činnosť 3 školky, za starostenství dr. T. Černého dále nové 3 školky, fond ku podpoře novorozenců, první jesle a první oddělení maličkých, za starosty F. Vališe troje školky a troje oddělení maličkých, za starosty Dr. J. Šolce školka v Maninách a dvojí oddělení maličkých.

**) R. 1880 odstěhovala se školka sv. Jakubská na Rejdiště, a když místnosti nepostačovaly, otevřena r. 1882 opatrovna v Kozí ulici, jež později přesídlila se do nové, krásné školy u sv. Jakuba. Dále zřízena r. 1882 školka na Újezdě a malá školka na Hradčanech, kteráž rozšířila se r. 1885 v krásných místnostech čís. 69-IV. R. 1883 zřízena opatrovna v Opatovické ulici a v budově obecné

šena subvence městská na 3000 zl., r. 1883 na 5000 zl., do r. 1887 vzrostla na 8000 zl. *)

Komitét neměl pevných, úřadně schválených stanov, členové jeho jmenováni radou městskou. Kdežto pak v prvních 8 letech **) komitét jen vlastním nákladem dítky šatil a stravoval, nyní, kdy subvence městská stala se hlavním zdrojem jeho příjmů, konal komitét městu služby tak říkaje výboru výpomocného, kterýž vlastními sbírkami doplňoval a zároveň rozděloval ono dobrodiní, jež město na ústavech svých chudé mládeži poskytovalo.

Avšak již toto upotřebení a rozdílení podpory městské působilo práci velikou. Bylo komitétu dohlížeti na tak veliký počet ústavů, na jich služebnictvo a čistotu všech místností, vyšetřovati poměry dítek o podporu se hlásících. Veliké péče vyžadovala správa centrální kuchyně, obstarávání a šití šatstva. Výkazy statistické o počtu dětí ošacených a stravovaných svědčí nejlépe o rozsahu vykonané práce.

Aby se však posouditi mohlo, mnoho-li dobrého dítkám poskytnuto, bylo by uvážiti, jak mnoho nejen ve kvantitě, ale i ve kvalitě bylo dítkám podáno za náklad poměrně neobyčejně skrovný. Upřímná snaha, prospěti mládeži, nedala dámám pokoje; tak že přemýšlely stále o tom, jak zlepšiti a zdokonaliti šatstvo dítek, střih i jakosť látky. Kdo měl příležitosť si povšimnouti, jak v některých domech, obydlených chudinou, skoro všecky malé děti chodívají v oblecích téhož kroje, jež nosívají někdy rok, ba i déle, mohl by

---

školy sv. Havelské, r. 1884 u sv. Tomáše na Malé straně. R. 1885 přejata do péče městské a odevzdána na podzim komitétu opatrovna Holešovická, jež značně rozšířena, a opatrovna na Hrádku, kteráž přesídlila do krásných místností na Děkance. R. 1887 v dubnu otevřena nová krásná školka v Bubnech a r. 1889 školka v Maninách, r. 1891 přesídlila škola Holešovická do nové krásné budovy.

*) Mimo to odevzdávána komitétu sbírka presidiální kanceláře ve prospěch ošacení chudých dítek na opatrovnách městských a častěji pamatováno naň dary mimořádnými.

**) Po 8 let (od r. 1869 do r. 1877) stravováno ročně ke 100 dítek a ošaceno dohromady 2244 dítek; sebráno komitétem 13629 zl. 11 kr., k čemuž přičísti sluší úroky z uložených jistin. Výdaje činily 10.844 zl. 85 kr. a jmění základní vzrostlo na 3485 zl. 84 kr.

nejlepší svědectví vydati o jakosti použitých látek.*) Strava dítkám podávaná je živná a vydatná. Pětkrát v týdnu vaří se dobrá masitá polévka, v pátek krupičná kaše, o čtvrté hodině dostávají strávníci chleba. Vaří se ve třech kuchyních: z centrální kuchyně, nyní v Hopfenstockově ulici, číslo 1441 rozváží se polévka do všech ústavů na Novém a Starém Městě, na Malé straně a v Josefově; Hradčanská opatrovna s jeslemi má svoji kuchyň vlastní, a z kuchyně při školce v Bubnech opatřují se ústavy sedmé čtvrti.

Jen vhodnou organisací celé režie, nakupováním ve velkém, praktickou znalostí a hospodárností ženskou, stálým dozorem, jakož i vhodným rozdělením úloh mezi jednotlivé dámy mohlo se vše to vykonati. Vždyť ty služby, které se konají z lásky, nedají se nikdy vyvážiti a nahraditi sebe nákladnějším aparátem úřadním.**)

Těžko je naznačiti a přehlédnouti, jakou práci zastávala v komitétu Riegrová. Aby některý podnik opravdu mohl prospívati, jest zapotřebí, aby někdo věnoval se mu celou duší, aby jej neustále měl na

---

*) Dítky dostávají úplný oblek, punčochy a obuv, u nejchudších přidává se druhá košilka; dříve dávaly se jen některým děvčátkům, nyní všem spodní teplé kalhotky, svrchní teplé kabátky; jakož i teplé svrchníky pro nejchudší hochy. Šaty rozdávají se dítkám o slavnostech Mikulášských a vánočních, kde však toho potřeba se okáže dávají se dítkám také mezi rokem. Náklad na šatstvo zmenšil se velice tím, že dámy komitétu nejprve vše, a později hlavní část šatstva ušily samy, a že od r. 1869 do r. 1890 více než šest sest dítek ošaceno obětavostí jednotlivých paní, zejména pí. Olivové, Urbánkové, sl. Grohmanové, pí. Půhonné a pí. Švarcové.

**) Dozorkyní centrální kuchyně od jejího zřízení, jakož i kuchyně dříve v Holešovicích později v Bubnech, jest paní Ant. Vališová, dozorkyní kuchyně Hradčanské paní Pollachová, dozorkyní šatny od odstoupení pí. Klaudyové r. 1879 jest paní Růžena Jelínková-Doubková, dozorkyní nad čistotou všech školek paní Friedrichová. Úřad kasírky zastávalo po sobě více dam (pí. Neumannová, pí. Šimková, slč. Hoffmanová, paní Bož. Augustinová, pí. J. Eiseltová,) taktéž úřad zapisovatelky se střídal (sl. Macháčková, sl. Hoffmannová, pí. Augustinová, pí. Hálková). Přehlížitelkou účtů byla vždy pí. baronka Rosa ze Švarcenfeldu. Dozor nad jednotlivými opatrovnami rozdělily mezi sebe dámy komitétu, jakož i později dozor nad jeslemi. Dozorkyní u podpory novorozenců a obstaravatelkou šatny dětského prádélka jest paní D. Hálková.

mysli a do všech podrobností vnikaje, poznával všecky vady a nalézti mohl cesty ke zdokonalení. A tak Riegrová, která opravdu žila opatrovnám a myšlénkám svým, stávala se tak říkajíc hybným pérem, které neustále pobádalo k činům, které dobré vůli jiných ani chvíli nedopřálo klidu a to dámám komitétu právě tak, jako pěstounkám opatroven aneb i úřadům a hodnostářům městským.

Zvláště šlo-li o to, aby komitét podnikl nové úkoly, tu její slovo a ještě více její příklad rozehříval a pobádal. Když se usilování jejímu podařilo přiměti komitét, aby rozšířil svoji činnost, psala mi: „Chtěla-li jsem to provésti musela jsem se sama zapřáhnout, a teď, když to již je v chodu, teď to dámy těší a všechny mají horlivosti plno.“ V jiném listě píšíc o odbývaných poradách, praví: „To vše mi ukládá starosti, zdali a kde třeba initiativy nějaké k opravě neb zvelebení.“

Ona docházela do všech ústavů a její první snahou bývalo vše poznati a o všem se přesvědčiti. čili jak říkávala „nejdřív se musím orientovat.“

Snad mnohý bál se přísných očí paní Riegrové, onoho zvláštního pohledu, který někdy jako blesk zazářil jí z očí. „Stačí slovo a pohledy nějaké,“ praví v jednom listě, „aby se mnohá věc bedlivěji vykonala. Mám to štěstí i neštěstí, že se mne lidé velice bojí. Již tomu uvykám a vpravuji se do toho — jen ty malé děti, ty se mne nebojí — naopak.“

Teprvé když vše přehlédla, rozsoudila, kde se čeho nedostává, co je třeba opraviti, i pojednávala o tom ve schůzích komitétu i dozorčí rady aneb obracela se s žádostmi svými k dozorci opatroven, aby u rady městské pomoc vymohl.

Město ustanovilo pro vnitřní správu opatroven dozorčí radu, Riegrová, jakožto předsedkyně komitétu, bývala přítomna jejím schůzím a dále též zkouškám hlásících se kandidátek a úradám řídících pěstounek o paedagogickém vedení a učebné osnově. Někdy docházela ku přednáškám v různých ústavech a činila si o tom poznámky.

Riegrová měla ve svých rukou a v přehledu též veškerou statistiku ústavů. Sama přehlížela, přepiso-

vala katalogy dětí, přehlížela výkazy kuchyňské a zanášela do zvláštních seznamů přehledy a podrobná data o jednotlivých odborech činnosti. Takž psány jsou její rukou: zápisník toho, co se uvařilo a rozeslalo do jednotlivých ústavů od r. 1877, podrobné seznamy dětí, které kdy ve kterých opatrovnách ošaceny byly, seznamy strávníků ve všech opatrovnách, seznamy a adresy dětí, chodících do jeslí, zápisky o vydajích za chléb a počtu obědů, rozdaných matkám. Opisování a přehlížení katalogů věnovala Riegrová mnohé zimní večery. Bylo to u ní jako v kanceláři, jen že její úřadní hodiny trvaly od rána do večera. *)

Dámy komitétu rozdělují mezi sebe dozor nad jednotlivými opatrovnami. Riegrová přejímala dozor v těch opatrovnách, kde byl nejobtížnějším, zejména v nejvzdálenějších Maninách. Ona dále před slavnostmi přibravši si vždy ku pomoci dozorkyně jednotlivých opatroven´ vykonávala po všech opatrovnách přehlídku dítek a výběr těch, které mají býti ošaceny, které mají dostati teplé svrchníky. Znajíc velký počet nejchudších rodin, prosívala někdy též, aby se některým přidal kousek prádla neb šatstva, aneb aby se dítko ošatilo mezi rokem.

Při finanční tísni komitétu obracela se se žádostmi o podporu na různé strany k váženým osobnostem, neb k veřejným ústavům, jindy opět vyhledávala přímluvy a pomoci u městské rady.

Výroční zprávy podávají ve mnohém obraz toho, čeho se domáhala a jaké cíle tanuly jí před očima. Vyjma zprávu šestou a jak za to mám též sedmou, kteréž psala slečna Hoffmannova, jsou všecky ostatní zprávy výroční psány Riegrovou.

Hlavní práce však, kterou na se vzala, bylo vyšetřování poměrů dítek, hlásících se o stravu, k tomu později připojilo se vyšetření poměrů dítek, hlásících

*) Aby měla vždy po ruce přehled celku i adresy potřebné, Riegrová pro každý rok vypsala si do zvláštní své příruční knížky podrobné výtahy ze statistiky ústavů, jména a adresy dětí v jeslích, matek, jména strávníků a dětí k ošacení toho roku navržených; knížku tu nosívala chodíc po opatrovnách, zapisovala též do ní své návštěvy u chudých.

se do jeslí a matek, žadajících podporu. V prvních létech vyšetřovala všecky hlásící se strávníky sama. Když pak počet ústavů se rozmnožil, přejal část úlohy té dozorce opatroven, veledůst. P. V. Nykles, a sice převzal Nové město, Podskalí a Vyšehrad; Riegrová měla ostatní části města — totiž Malou stranu a Hradčany, Josefov, Staré město se čtvrtí Svatopetrskou, Holešovice, Bubny a Maniny. Právě v Josefovském městě, na Hradčanech a z části i na Starém městě je chudoba největší; největší počet strávníků připadá na opatrovnu v Josefovské čtvrti a v Bubnech i Holešovicích. Rozvrhne-li se počet strávníků na jednotlivé čtvrti, je viděti, že v době podzimní a zimní Riegrová asi tři čtvrtiny všeho vyšetřování zastávala sama. Počet strávníků dostoupil v posledních letech počtu 900 i 1000; považí-li se, že je to číslo pohyblivé, ježto se dějí změny i mezi rokem, že počet žádajících je větší než počet přijatých, připočte-li se k tomu dále vyšetřování u matek, které se musí někdy opětovati, žádá-li matka o prodlcužení podpory, tu je zjevno, že Riegrová vykonala do roka mnoho set návštěv v bytech chudých rodin.

Ovšem že tento neustálý, mnohaletý styk s třídou pracující a s chudinou, opatřil jí takovou znalosť dělnických a chudinských poměrů, jaké tuším před ní v Praze nikdo ještě neměl.

Ona poznávala jednu generaci chudiny po druhé, setkávala se s dětmi těch, které znala jako děti z doby působení svého ve sv. Ludmile aneb z prvních počátků opatroven r. 1869. Jsou některé domy nejbídnější chudinou obydlené, ve kterých znala každý kout, tak zejména některé domy na Františku, v Hampaské ulici, pak tak zvaná hejtmanka, která své pověstné jméno chce uvésti v zapomenutí nápisem: „u zlatého zvonu“. Ona viděla, jak do týchž bídných, nezdravých příbytků stěhuje se jedna rodina za druhou, jak v ní děti vymírají a nové se rodí, ona stopovala krutý zápas o život, osudy rodin, které postiženy neštěstím zvolna chudnou, prodávajíce jeden kus nábytku po druhém, stěhujíce se z lepších příbytků a lepších čtvrtí vždy do chudších a bídnějších, až dojdou do nejhorších v Josefově. Obdivuhodnou byla paměť, jakou

poznávala osoby, připomínala si jich osudy a návštěvy své dřívější. Byly to sta, ba snad tisíce rodin, jichž životopis by byla mohla napsati.

Při zápisu dítek, ke kterému vždy z venkova přijížděla, při výběru dítek, které se měly ošatiti, její zkušenosti byly nenahraditelny.

Ona znala ceny bytů v různých končinách, poměry podnájemníků a kvartýrských v bytech společných, ona věděla, čím živí se hlavně obyvatelstvo té neb oné čtvrti, které řemeslo dobře jde a které stojí, ona věděla též, jak doby roční působí na výdělku různých zaměstnání. Ona poznávala zejména všecky následky obchodních krisí a finanční tísně, časového nedostatku práce a tu se zvýšenou horlivostí domáhala se pomoci a ve svých výročních zprávách šťastnějším spoluobčanům připomínala bídu trpících.

Stálé patření na utrpení lidské, nesčetné cesty do příbytků nouze budily v duši její onu vroucí, celou duši její pronikající touhu pomoci a uleviti. Tak psala ve zprávě r.1885: „Více než komu jinému dána nám příležitosť nahlédnouti do poměrů sta a sta rodin a možno nám pozorovati změny, jež se v těchto třídách dějí, a se žalem přiznati musíme, jak velice se poměry všeobecné změnily v letech posledních. Nedostává se práce a výdělku mužům pracovitým a práce žádostivým; často jest jim tráviti týdny ba i měsíce v nečinnosti, spokojiti se na mnoze prací jen polovičnou a přeskrovným výdělkem, tak že mnozí za štěstí sobě pokládají, když vydělají polovinu toho, co před několika léty měli za nevyhnutelné pro výživu své rodiny.

I ženám nedostává se práce a výdělku, nadbytek sil mužských, nedostatečná spůsobilosť ku pracem umělejším odkazuje je šmahem na hrubou práci a posluhování. Kde nalézti práce této dostatek pro ženské obyvatelstvo celých domů, ulic, ba skoro celých čtvrtí některých? A přece nalézáme teď časté případy, že muž řemeslník chová děti, kde žena hrubou prací a nošením vody chrániti hledí dítky před hladem úplným.

„Co nám zvláště na srdci leží a co bychom také jiným rády na srdce vložily, jest starosť o tuto chudou mládež. Více než kdy vidíme, kterak nynější doby záhubně působí na zdravotní stav rodičů i dětí.

Když rodina upadne konečně do nemocí těžkých neb nevyhojitelných, do bídy zoufalé, tu ovšem ujímají se jí ústavy veřejné zdravotní a chudinské. Ovšem že časem taková péče veřejná přivádí mimovolně aspoň některé k tomu, že uvyknou spoléhati na tuto pomoc, nestarají se dost úsilovně sami o sebe, čímž pozbývají důstojnosti občanské a nadužíváním dobroty jiných činí se břemenem obecenstva. Avšak než některá rodina dojde k těmto koncům, kolik tu dítek zakrní, stane se neduživými, k práci neschopnými! Kolik tu nových čekatelů na opatření společenstva, ač nepostará-li se dříve o ně smrt. Jeť sice známo pravidlo, že rodiny chudé mívají mnoho dětí, avšak zdá se nám, jak by v jistých částech města bída dostupovala již toho stupně, že je tu méně rodin obdařených četnými malými dítkami, a kdo měl příležitosť navštíviti v cizině a městech jiných ústavy mládeže, tomu zajisté neujde, kterak dítky u nás jsou nápadně bledé a chudokrevné, patrně následkem špatné výživy ... Komu není dopřáno polepšiti trudné nynější poměry společenské, nechť aspoň přispěje nám ve snaze, by v útulcích městských dařilo se té milé ubohé mládeži naší co možná nejlépe, aby nezakrněla na těle i na duchu a poněkud zapomněla na trudné poměry rodiny své, aby se ulehčilo ubohým rodičům, již by dvojnásob trpěli nedostatkem dítek svých!"

Když Riegrová domáhala se úsilovně zřízení opatroven nových, tu měla před očima cíl, aby zřízen byl „alespoň takový počet ústavů, aby pojmouti mohly dítky třídy dělnické a třídy chudobné."

V následujících zprávách výročních stýskajíc si, že tíseň v lidu trvá dále, Riegrová dodává: *„Život přináší mnoho bojů a útrap, když jich nemůžeme odvrátiti ode všech lidí dospělých, hleďme, abychom aspoň mládeži útlé uspořili trpkosti a dopřáli jí vzpomínky radostnější. Obklopme ji záhy láskou, aby v útlém srdci zakořenilo se přesvědčení po celý život trvající, že také u tříd bezstarostnéji žijících biji pro ně srdce soucitná!"*

Zde krátce vysloven cíl jejích životních snah: alespoň těm maličkým pomozme!

VIII.

Podpora chudých matek a jich novorozenců.

Ve výročních zprávách, Riegrovou sepsaných, opětuje se myšlénka, že nejúspěšnějším jest dobrodiní prokázané ve věku nejútlejším, kdy nejmenším nákladem nejvíce dobrého se docílí, a co v té době zmeškáno, nikdy více nahraditi se nedá.

Ale brzy pohled do života Riegrovou poučil, že ve chvíli, kdy opatrovna tříleté dítě přijímá, bývá pro mnohé z nich již pozdě — útlé ty bylinky již dříve ovanul mráz bídy, tak že zakrněly a uchvátily zárodky neduživosti. Chceme-li je zachrániti, musíme se jich ujmouti při samém vstupu do života, kdy jsou nejslabší a nejcitlivější, kdy strádání nejzhoubněji na ně působí. Musíme posíliti matku, která dítě má u prsu, musíme pro ty nejnešťastnější dítky, jichž matky nemohou plniti své povinnosti mateřské, otevříti jesle.

Toto poznání vedlo Riegrovou k novým oborům dobročinnosti. Tak splnila se slova, která jí napsal Suringar, když radil jí, aby pečovala o útlou mládež: „tím přijdete do styku s matkami a budete moci lépe než kdy sama posouditi, kdo má nejvíce práva k vaši pomoci a vaší ochraně.“

A ona poznala a přesvědčila se, že ten, kdo nejvíce trpí, kdo má právo největší k naší pomoci a naší lásce, jsou chudé rodičky a jich nebohá nemluvňátka. Na nikoho tak krutě nenalehá zápas o život, jako na slabou ženu, která v té chvíli, kdy příroda jí ukládá vážné povinnosti a těžká utrpení, musí zápasiti s bídou a s hladem. Matky neprovdané vědí, kde hledati útočiště, je o ně postaráno s velikou péčí a snadno

mohou též setřásti se sebe břímě povinností mateřských. Ale kdo se stará o ženu řádnou a poctivou, která se obětuje pro své dítky, která podléhá pod břemenem povinností mateřských? V rodinách šťastných a zámožných jakých bývá příprav před zrozením dítka! A chudá matka, která pracuje do poslední chvíle a často nemůže si ani pořídit prádélko pro své nemluvně, s jakou úzkostí pohlíží ke chvíli, kdy slehnouc nebude moci starati se o výživu starších dítek!

Jsou někdy poměry tak hrozné, že neuvěří jim, kdo jich neuviděl. A Riegrová viděla to vše na své oči, viděla ty bledé ženy, sesláblé, předčasně povstávající z lože, pracující těžce a kojící své nemluvně při nedostatku potravy, viděla, jak za odměnu své oběti umírají souchotinami i se svými dětmi. Její největší oddanosť, její obdiv a láska obracela se především k těmto tichým, zapomenutým, velkým hrdinkám mateřské lásky.

R. 1882 k návrhu dozorce opatroven P. V. Nyklesa městská rada udělila komitétu dam 500 zl. ku podpoře šestinedělek a chudých matek. Krok ten byl k radostnému překvapení dam komitétu napřed připraven a s p. dozorcem městským umluven v tichosti a matka má, podávajíc mi o něm zprávu, doďávala: „Dámy komitétu o tom posud nevědí. To jen, aby některé matky o hladu nekojily, nebo aspoň o velkém hladu.“

Ve výroční zprávě pak odůvodnila takto potřebu této podpory: „Při dozírání k tělesným potřebám dítek nejchudších, v opatrovnách městských zapsaných, poznáváme příležitě poměry tak mnohých rodin dělnických a chudšího obyvatelstva pražského vůbec. Nalézáme tu ovšem též mnohé šestinedělky, které mají velmi četnou rodinu, nejvíce samých malých dítek. Takovým rodinám výdělek otcův začasté k obživě nedostačuje, i když tento je střídmý a spořivý. Vidíváme tu mnohdy matku, jak netoliko prádlo a všechnu ostatní obsluhu domácí četné rodiny zastává, ale i pro výdělek jinde práci vyhledává. Ještě hůř bývá, když mužové časem na dobu buď kratší buď delší práce postrádají, tu pak stává se nezřídka, že na ten čas

o obsluhu domácí dělí se muž se ženou a že pak výdělek její, nejvíce z práce hrubé a nejtěžší nabytý, bývá jedinou obživou rodiny. Stává se časem, že i v době těhotenství ženina aneb za doby kojení dítěte mužové pro nemoc pracovati nemohou, aneb po delší nemoci umírají, rodinu bez výživy pozůstavujíce. Konečně jsou — bohužel! — i případy dosti časté, že mužové při nastalé velké bídě dohnáni malátností nebo sobectvím, ba i z nevěry opouštějí ubohé ženy i četné dítky své, tak že pak celá starost o obživu rodiny připadá na ženu, žalem a lítostí bez mála utrápenou.

Láska mateřská objevuje se tu v největší své síle a obětavosti. Mnohá ta žena neleká se namáhavé práce, obsluhy rodinné i práce pro výživu zároveň, zapomíná na sebe a pro samou starost, aby všem dětem dostalo se potravy dostatečné, kojí dítko nejmenší, ana při tom trpí sama patrně hlad. Nelze jinak, než že jí při tom stále ubývá zdraví a síly, ba ani ta lítost jí nebývá uspořena, že vidí, kterak při vší její obětavosti kojenec její při nedostatku mléka vždy více chřadne aneb neduživým se stává — a předvídati se dá smutný konec vší té obětavosti šlechetné — souchotiny matky, její smrť a úplná opuštěnost ubohých dítek.“

„Takovýmto hrdinkám ženským věnována byla první podpora, slavnou městskou radou udělená.“ Nyní připomíná Riegrová velkou úmrtnost dětskou v prvním roce, kdežto nelze pochybovati, že by občasnou podporou kojících matek, jichž strádání děcku jest záhubným: „zmírnil se i počet úmrtí dětských, aneb že by se zmenšil aspoň počet dítek bledých a neduživých, jakéž vídáme zvláště v některých ulicích našeho města.“ Dále odůvodňuje Riegrová návrh, jak by se podpora matek bez velkého zvětšení režie spojiti dala se stravováním v opatrovnách, dodávajíc k tomu, že by podpora ta „na tomto místě cit mnohé svéprávné ženy i rodiny poctivé méně urážela, nežli se stává časem při veřejných podporách jinde.“

Píšíc návrh ten Riegrová již pomýšlela na cesty ku provedení jeho.

Jakož vždy bývalo první její snahou poučiti se ze zkušeností cizích, tak i tenkráte obrátila své zraky do Francie, kde toto odvětví dobročinnosti nejdříve a nejúplněji se rozvilo. V květnu r. 1883 dopsala neznámým jí představeným dvou spolků Pařížských, jichž činnost v tom oboru byla nejrozšířenější, totiž: Société de charité maternelle, založ. r. 1787 a Société pour la propagation de l' alaitement maternel. Dostalo se jí z obojí strany laskavé odpovědi, zaslány jí zprávy, pravidla a stanovy, jichž si přála.*)

Riegrové se zdálo, že nadešel příznivý okamžik dobýti něčeho pro naše maličké a jich nebohé matky, když v rodině korunního prince očekávalo se zrození dítka. Obrátila se tedy listem ze dne 1. června 1883 k starostovi města Prahy, dru. Černému a poukazujíc k tomu, že nastává doba, kdy za příčinou narození prince neb princezny obec na nějakou oslavu pomýšleti bude, odůvodňovala návrh, aby se to stalo založením nadace ve prospěch chudých šestinedělek.

Dr. Černý, vždy upřímně zaujatý pro každý podnik humánní a lidumilný, velmi horlivě chopil se věci té. Psal Riegrové 29. června 1883: „Svolal jsem důvěrnou poradu několika členů zastupitelstva obecního, ve které přijat návrh od Vašnosti učiněný. Nechť narodí se on či ona, má navrhnouti se sboru obecních starších, aby obec pražská na oslavu narození zřídila nadaci ku podpoře chudých novorozenců a jich matek a k tomu konci ročně věnovala 2000 zl. Pro nadaci má býti vyžádáno jméno choti kralevičovy." Riegrová tím povzbuzena, podala ve zvláštním přípisu k městskému praesidiu dne 6. července 1883 podrobný obraz toho, jakým způsobem zavedena je podpora matek a novorozenců ve Francii. „V nynější chvíli", tak píše v úvodu, „kdy činnosť naše tak velice se rozšiřuje, budiž nám dovoleno vysloviti některé myšlénky dříve, nežli slavná městská rada při udílení nových subvencí ustanoví formy, ve kterých bude nám kráčeti a pracovati na dále".

*) Zvláště sekretářka spolku charité maternelle, paní Laura Richefeu jevila tak vřelé účastenství, že Riegrová setrvala s ní v korespondenci podávajíc jí i později zprávy o pokroku nového zřízení.

„Máme to přesvědčení, že v oboru dobročinnosti nesmí nastoupiti klidná bezstarostnosť. má-li dar, který šlechtí dárce i neminouti se zamýšleného výsledku u obdarovaného. V postupu časovém pokračuje každá věda. V nynějším století podobá se i dobročinnosť vědě, ježto nechtíc se jeviti slepou almužnou, neustále zkoumá poměry a spůsoby, jakými svého cíle by nejúplněji dosáhla. Ač by měla býti samorostlá, totiž zřízena dle potřeb a okolností místních, může přece čerpati mnohého poučení z činnosti jiných osob, spolků i národů, aby pozorováním takovým domohla se větší dokonalosti při provádění svém.“

Nyní vypisuje Riegrová podrobně vznik a rozvoj spolků, které ve Francii chudých rodiček se ujímají a způsob, jakým podporu jim udílejí.

V červenci 1883 zajela pak Riegrová do Prahy a účastnila se porad komisse drem. Černým svolané, k vybídnutí komisse vypracovala pak návrh stanov pro fond ku podpoře novorozenců. Dr. Černý přijal tento návrh, doplniv jej některými opravami, zejména rozdělil jej na dvě části, jak vidno z listu jeho dne 30. července: „Skládám Vám, m. paní oddané díky za návrh stanov pro fond ve prospěch novorozenců. Jsem s ním úplně srozuměn, jen bych návrh tento rozdělil ve dvě osnovy. První osnova by byly stanovy fondu a končila by tím, že výbor fondu, ustanově rozpočet, odevzdá částku rozpočtem určenou radě městské, aby tato ji obrátila k účeli naznačenému. Druhá osnova by obsahovala pravidla, jimiž se spravuje odbor komitétu pro podělování novorozenců zřízený. Jen první z těchto osnov musela by se předložiti ke schválení místodržitelství.“ Druhou část navržených stanov chtěl dr. Černý zůstaviti radě městské jakožto věc vnitřní správy.

Z odpovědi Riegrové dne 1. srpna je viděti, že pokládala to též za žádoucí, aby komitét ve své činnosti závisel jen od městské rady. I dodává ve svém listě: „Čím později se pravidla ustanoviti dají spůsobem definitivním, tím lépe, aby na základě zkušeností sestaveny býti mohly a nemusely býti slepými napodobitelkami jiných stanov a pravidel i zakládaly se hlavně na lokální potřebě.“

Rada městská dne 24. srpna usnesla se předložiti navržené stanovy sboru obecních starších.

Oběžním listem ze dne 23. července byl dr. Černý vyzval obecní starší, aby se sešli k mimořádné schůzi, jakmile rány z děla zrození dítka ohlásí. V této mimořádné schůzi, konané dne 2. září, přednesl starosta dr. Černý návrh městské rady, aby radostná událost oslavena byla zřízením fondu pro podporu novorozenců a jich matek, a aby město k tomu cíli věnovalo ročně částku 2000 zl. Sbor přijal tento návrh a schválil předložené stanovy fondu, načež 3. září nalepeno na rohy veřejné provolání, sepsané drem. Černým, ve kterém se oznamuje usnesení sboru obecních starších a vyzývá se ku příspěvkům pro toto odvětví lidumilné činnosti, u nás posud nepovšimnuté.

Dne 23. září místodržitel Kraus oznámil starostovi svolení korunní princezny Štefanie, aby fond směl nésti její jméno; avšak stanovy, zadané 6. září, vrátilo místodržitelství teprve dne 7. prosince 1883 a sice s tím vyřízením, že „státní správa může ve svou ochranu pojati toliko nadání taková, a jen takovým nadáním propůjčiti ráz právnické osoby, jichžto hmotné trvání nade vší pochybnost jest postaveno.“ Žádá se tedy nejprvé o sdělení, jakým způsobem míní obec založené nadání pojistiti na věčné časy.

Když byl právnický odbor se vyslovil proti zřízení nadace, starosta dr. Černý přípisem ze dne 2. března 1884 oznámil místodržitelství, že obec nemíní zříditi nadaci, nýbrž pouze fond pro podporu chudých novorozenců a jich matek. Tak se stalo, že stanovy fondu nedošly schválení úřadního, a tím zmařena byla možnost dáti zřízení tomu základ i rozsah širší. Zavedená sbírka vynesla asi 1757 zl, které zůstaly uloženy u města a tak byl komitét při podpoře matek odkázán jen na dotaci městskou 2000 zl. ročně, jež prvně vyplacena komitétu r. 1883.

Podpora matek připojena byla k celé organisaci opatroven a tím odpadly výlohy zvláštní režie, ježto táž strava pro děti jako pro matky současně se vařila a do opatroven rozvážela.

Vyšetřování o podporu se hlásících rozdělili mezi sebe veledůst. P. Nykles a Riegrová, každý v tom

obvodu, ve kterém vyšetřovali poměry strávníků. Ježto ve většině případů žádají o podporu pro své novorozence matky, které pro starší dítky své v opatrovnách prosí o stravu neb o šatstvo, jest spojení obojího vyšetřování v jedněch rukou takřka nutným, aby vyšetřující měl náležitý přehled, jaké podpory kde uděliti a kde odepříti třeba.

Dozor na podporu matek, na rozdílení chleba a obstarávání šatny dětského prádelka přejala paní Hálková. Matkám ku podpoře přijatým dávaly se pro dítě košilky, plénky, kabátek, čepeček a flanely; nyní dostávají 4 pleny, 3 košilky, 2 kabátky, později pak šatečky. Jednou týdně v sobotu dostávají po bochníku chleba, jenž rozdává se v opatrovně v Josefské čtvrti, ve všedních dnech, kdy opatrovny jsou otevřeny, udělují se jim o polednách tři- neb čtyřjezdlíkové porce polévky. Podpora tato vyměřuje se vždy na určitou dobu několika měsíců a někdy se pak prodlužuje po opětném vyšetření poměrů.*)

Riegrová vidouc, že polévka ženám rozdávaná často ukojiti musívá hlad celé rodiny, naléhala na to, aby matky samy do opatroven docházely Píše o tom v jedné výroční zprávě: „Matky v nedostatku svém samy na sebe zapomínají, hledí jen k obživě četných dítek svých, kojíce často nejmenší o hladě neb aspoň při výživě velmi nedostatečné. Přísně jest nám dbáti o to, by matky samy docházely, a teprve, když samyse byly najedly, polévku si odnášely do příbytků svých.“ **)

Jak vzrůstal počet podporovaných matek, je vidno ze statistických výkazů, které na jiném místě podáme. Počalo se r. 1882 podporou 61 matek, a r. 1890 podporováno již průběhem roku 287 matek; v celku podporováno od r. 1882 do r. 1891 1625 matek, jimž roz-

*) „Podpora naše“, psala Riegrová, ve výroční správě, „nemá ustáleného pravidla co do trvání svého a odpadá pravidlem, zemře-li děcko, nebo po roce, aneb po odstavení dítěte. V nejtrudnějších poměrech prodlužuje se i na druhý rok, zvláště u nedužívých dvojčat anebo při zoufalých poměrech rodinných“.

**) Riegrová vždy vzpírala se tomu, aby se při udílení podpory k vůli výkazům jednotlivých rejstříků a snad k vůli účetnické šabloně pomíjely zákony života a potřeby kruté skutečnosti. V jednom dopise k městské radě, kde o činnosti komitétu zprávu podává, praví: „Jest nám za těžko vykázati dobrotivě udělenou subvenci slavné městské rady dopodrobna na odbory jednotlivé.

dáno 179.529 obědů, 37,353 bochníků chleba a 9929 kusů dětského prádla.*)

Čísla uvedená dokazují, že komitét nemohl vystačiti při podpoře matek subvencí 2000 zl., a že přisazoval na toto odvětví ze sbírek svých a ze subvence na školky.

V šestnácté výroční zprávě praví Riegrová: „Daří se nám mnohdy ukojiti hlad tam, kde rodina svéprávná bojuje hrdinsky, aby neupadla do náruče podpory veřejné. Laskavý způsob občasné podpory naší nemá do sebe nic ponižujícího a neumrtvuje samočinnosť a osobní initiativu tou měrou, jak stává se často při podporách hojnějších nebo veřejných.“ Již v 17té výroční zprávě mohla Riegrová s radostí sděliti, jak blahodárné účinky udílené podpory jeví se již na zdravějším vzezření matek i kojenců. A o dva roky později píše: „Kojenci, kterých jsme podporovaly první léta po zavedení této podpory, již teď dorostli a vstupují do opatroven našich. S radostí znamenáme, že dítky jsou zdravější a silnější bratrů a sester svých starších, což přesvědčuje nás o blahodárnosti a užitečnosti této podpory.“

Velikou lítosť působilo Riegrové, když prostředky nepostačovaly, aby pomoc podána byla všude, kde jevila se jí potřeba.

Takž psala v patnácté výroční zprávě: „Vidíme tak mnohý dojemný žal a bol chudých rodin, pozorujeme tak mnohé dítky, matky a celé rodiny, kterak v boji o svou existenci podléhají Vidíme rodiny, kterým podpora naše jest příliš nedostatečnou, kterým se udíleti může jen na krátko, a kterým často odepřena býti musí k srdečné lítosti naší v dobách, kde

---

Musíme říditi se hlavně potřebou, jaká se vyskytuje. Tak vyžadují trudné, za často děsné poměry při městských jeslích a při podpoře novorozenců větší podpory nežli přiměřena byla slavnou městskou radou a jsme přesvědčeny, že ani svědomitě jinak jednati nemůžeme, a že ani samy sobě umíněných pravidel šetřiti nemůžeme, kde někdy objevuje se nám krutý hlad a děsné jeho následky, často v úkrytu před veřejností“.

*) Mezi podporovanými byl velký počet vdov, dále chudých matek majících dvojčata; takž r. 1883 byla 4 dvojčata a jedna trojčata, r. 1884 šest dvojčat, r. 1887 patero dvojčat, r. 1889 i 1890 podporováno též šestero dvojčat.

největší její potřeba posud neminula.“. . . . „Přály bychom sobě, abychom v takových poměrech zdvoji i ztrojnásobiti mohly podporu svou, bychom nemusely vyměřovati ji na malý počet měsíců, neboť ukazuje nám skutečnosť, že kde nouze bývá největší, matky kojívají nejdéle, jakoby se od kojenců svých ani po půldruhém roku odloučiti nemohly. Zapomínajíce sebe samých, bojí se matky jen, aby dítě jich nedostatkem potravy netrpělo, a tak připravuje se o zdraví mnohá matka a zbavuje často i ostatní dítky jediné živitelky. Vídáme v tom ohledu mnohé velmi pohnutlivé případy.“

Právě v posledních letech opětovala Riegrová ve svých zprávách stesky, jak zhoršily se nedostatkem práce a úpadkem řemesel poměry mezi třídou pracující, jak několikaleté strádání a nuzování hubí sílu životní i zdraví rodičů a dítek a připravuje hojnou žeň pro nemoce a epidemie. Vskutku epidemické nemoce sklízely v posledních letech vždy hojnější žeň ve čtvrtech chudinou obydlených.

Jak v nejkrutější chvíli odepříti pomoci prosícím? Počet strávníků i dítek jesle navštěvujících a počet matek podporovaných rozmnožován neustále, a kde příjmy nepostačovaly, sahalo se ke kapitálu.

Na smutnou nutnosť tu stýskala si Riegrová ve zprávě výroční za rok 1890, již psala v posledních dnech před odjezdem svým do Říma. „Přisadily jsme,“ píše, „větší polovici našeho, po 21 let pracně nastřádaného nevelikého kapitálu. Proč dopustily jsme se této velké neopatrnosti? Minulý rok byl krutým pro chudší část obyvatelstva našeho města. Zlé nemoci, mezi nimi influenza, řádily více méně po celou dobu zimních měsíců. Mnozí živitelé rodiny byli nespůsobilými ku práci chorobou svou, jiným nedostávalo se práce a nemoci v rodinách množily vydání a strádání. Horlivá snaha pomáhati, kde se pomáhati dalo, činila nás neopatrnými. Viděly jsme utrpení na matkách a na novorozencích našich, podporovaly jsme více rodin a déle nežli se nám dostávalo prostředků vykázaných.“ A poukazujíc na zhoubné následky, které měla povodeň pro třídu chudší, dodává: „Rády bychom dostály úloze své, ženskému povolání a citu

tak přiměřené, a protož pochopitelno, že na chvíli strhla nás horlivosť z míry potřebné spořivosti.“

Mysl Riegrové byla naplněna úzkostlivou obavou, aby nebylo nutno obmezovati podporu tam, kde viděla potřebu tuto rozšířiti a doplniti. Poslední přímluva, kterou vyslovila ještě v této zprávě, týkala se podpory matek. „Přiznáváme se“, praví, „že toto vše nezdá se nám býti dostatečným. Avšak chováme i všeliká přání, která by doplnila zdárně podporu novorozenců našich. Tak ku příkladu pozorujeme s lítostí srdečnou, jak velice smutný jest začasto stav lože našich kojenců. Koutek na posteli matčině neb na posteli rodičů, někdy koutek na posteli, na které zvláště v dobách epidemií dětských lehá starší dítko, někdy i koutek na posteli otce souchotináře a to začasto ve vzduchu spotřebovaném, smrdutém, ve světnici nečisté, vlhké a temné — kdo může tu doufati ve šťastný tělesný vývin kojence a dítěte? Jak dobré by bylo, kdyby každý kojenec měl své lůžko pro sebe — jak rády bychom podaly těm, kterým se toho nedostává, aspoň ten proutěný košík se slamníčkem neb pokrývkou! Zajisté, že by skrovné toto vydání velmi důležité mělo následky zdravotní, že by mnohým dítkám usnadnilo zápas životní.“

Zda splněno bude toto posledně vyslovené přání zesnulé? Prozatím, bohužel, ještě nelze v to doufati, neboť komitét dam pro vzrůstající deficit viděl se nucena v létě r. 1891 zastaviti úplně podporu matek, na podzim téhož roku uskrovniti ji na pouhé rozdávání polévky, teprve počátkem r. 1892 zavedena opět podpora pravidelná, jen že pro obmezený jen počet matek.

Ti, kdož znali velikou lásku, kterou Riegrová lnula k matkám našeho lidu, zasadili se po její smrti o to, aby na památku zesnulé založen byl fond Marie Riegrové-Palacké*) pro podporu chudých novorozenců a jich matek; úroky fondu odevzdává město komitétu dam k použití pro účel tento. — Jistě že památka zesnulé nemohla lépe býti uctěna skutkem v jejím duchu a dle jejích přání.

*) Příspěvky k fondu tomu přijímají se na radnici staroměstské jakož i v redakcích časopisů.

IX.

Jesle a oddělení maličkých.

Podporou chudých rodiček spomoženo bylo bídě největší a potřebě, kterou Riegrová pokládala za nejnalehavější.

Aby však celé dílo pomoci a ochrany útlému věku prokazované bylo úplné, scházel ještě jeden článek: nebyla vyplněna mezera od prvního roku dítěte, kdy podpora matek přestávala, do roku třetího, kdy dítky do opatrovny vstupují.

V Praze působil od r. 1854 německý spolek: „Centralverein für Errichtung und Erhaltung von Krippen in Prag", kterýž zřídil r. 1854 jesle staroměstské (na Haštalském náměstí) a r. 1857 tak zvané jesle Eliščiny, dříve umístěné ve Václavských lázních, později ve Slupské ulici. R. 1871 dcery a dědičky rytíře z Lämlů, jenž na památku své ženy odkázal pro zřízení jeslí značný kapitál, poskytly spolku jeslí subvenci roční 8000 zl., ze kterých, jak již řečeno bylo, německý paedagogický spolek obdržel 2000 zl. pro rozšíření svého Volkskindergartenu. Ze zbývajících 6000 zl. pak spolek jeslí zřídil a vydržoval od r. 1871 na Malé straně v Újezdské ulici jesle „Žofie Lämlové" a připojenou k nim německou dětskou zahrádku. Od r. 1875 dostával spolek jeslí od dědiček Lämlových subvenci 6000 zl. s tou podmínkou, aby ke staroměstským svým jeslím připojil taktéž Kindergarten, kterýž otevřen 15. května 1876.

Toto připojování dětských zahrádek k jeslím mělo za účel, aby povyrůstající robátka postupovala

hned do zahrádky německé, k čemuž matky nabádány. Tak u samé kolébky počínal již zápas o národnosť dítěte.

Když takto zřejmě vystupovaly germanisatorské snahy obmýšlené při jeslích — a také veřejně vysloveny a projeveny byly, okolnosť ta platně přispěla k tomu, aby městská rada dala se pohnouti ke zřízení jeslí městských, o kteréž Riegrová již delší dobu byla usilovala.

Snahy o zřízení jeslí podaly Riegrové podnět k novým stykům se Francií. Obrátila se r. 1883 k předsedovi centrálního spolku jeslí, Eugenu Marbeauovi, který s velkou ochotou*) zaslal jí nejen časopis spolkem jeslí vydávaný, ale též jiné zprávy a spisy o tomto oboru, jakož i plány a výkresy o zařízení jeslí francouzských. Z podrobných zpráv těchto Riegrová hleděla těžiti při zřízování jeslí městských a z uznalé vděčnosti setrvávala i dále v korespondenci s p. Eugenem Marbeauem, předsedou Pařížského spolku jeslí a synem prvního zakladatele jeslí ve Francii p. Firmina Marbeau-a. V listech svých k Marbeauovi Riegrová častěji dotýkala se našich národních zápasů, jichž ohlas doznívał i na tiché pole lidumilnosti. „Zajisté", praví v jednom listě, „podniky a ústavy lidumilné měly by býti kosmopolitickými. Avšak od několika let Němci počínají užívati dobročinných zřízení pro dětství, aby germanisovali chudé obyvatelstvo české. Německé zahrádky dětské, zřizované ve velikém počtu a připojované i k jeslím, mají vychovávati žáky pro školy německé. Jsme nuceni zdokonalovati dle možnosti ústavy městské, aby matky a děti do nich se hrnuly. Jsou to tedy díla právě tak dobročinná jako národní."

*) Ze zpráv, které Riegrová podávala Marbeauovi o stavu a úspěchu jeslí městských, on některá data uveřejňoval ve francouzském „Bulletin des Crèches".

Riegrová vždy jen vděčně chváliti mohla velikou úslužnosť a laskavou ochotu, s jakou ve Francii se potkávala. Takž pan Grigant de Beaumont, spisovatel většího díla o jeslích, zvěděv v knihkupectví, že neznámá paní z ciziny po jeho díle se poptávala, sám ji dopsal nabízeje se ke službám, kdyby jeho rady v něčem potřebovala. „My patříme oba", psal jí, „k veliké rodině lidumilné, která sleduje týž cíl a má společnou vlasť".

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Ve schůzi městské rady 20. března 1883 usneseno k návrhu městského rady P. Nyklesa, aby komisse dozorčí pro opatrovnu v souhlase s komitétem dam vzala v úvahu zřízení jeslí.

Dne 28. května 1883 odbývala se za předsednictví Riegrové schůze komitétu dam, ve které Riegrová předložila následující osnovy, které sama byla vypracovala: osnovu pravidel městských jeslí, všeobecné správy domácí v městských jeslích, zvláště pak správy jeslí u sv. Ducha, instrukci pro dozorkyně a paní, které dohlížejí v jeslích, a výtah z pravidel, jenž by se pro poučení matkám otiskl na přijímací lístky. Ustanoveno přijímati v jeslích, a to bez rozdílu náboženství a národnosti zdravé dítky matek pracujících mimo dům v létě od 6 hodin ráno do 8 hodin večer, v zimě od 7 do 7.

V instrukci pro dozorkyně jeslí Riegrová kladla váhu na to, aby paní komitétu samy laskavě s dítkami se obíraly, aby poučovaly služebné, jak s dítkami zacházeti a tělesně i mravně je pěstovati, dodávajíc: „Paní, která by se dítek štítila aneb bála se styku s nimi, ať do jeslí nepřichází. Služebnictvo by to brzy spozorovalo, a působilo by to škodlivě pro ústav . . .“

Všecky návrhy Riegrové o pravidlech ve správě jeslí byly komitétem dam schváleny. Městská rada přijala navržené stanovy a program jeslí dne 2. listopadu 1883 a pak prostřednictvím zemské školní rady místodržitelství ke schválení předložila, načež v březnu otevřeny jesle městské v bývalé budově školy Svatodušské.

Novému ústavu zápasiti bylo z počátku s velikou nedůvěrou, která se byla zakořenila mezi matkami proti zřízení jeslí. Přehlédneme-li výroční zprávy německého spolku jeslí, shledáváme tam stále se opětující stesky na ubývání návštěvy v jeslích, kteryžto úkaz připisován buď okolnostem zevním aneb předsudkům, lenosti a nevědomosti matek.

Riegrová byla přesvědčena, že předsudky a nedůvěra matek mohou se přemoci jen velikou láskou, obětavostí opravdu mateřskou bez míry a konce — ona cítila v sobě tuto lásku a svým příkladem předcházela ostatním.

Vědouc, jak příčí se citu matek našich, když se plačící děti na rukou nechovají, nýbrž nechávají ležeti v postýlkách, nalehala na to, aby se dětem chování na rukou odvykalo jen pozvolna. Často přicházela do jeslí, trávila tam celé hodiny, nosila dítky na rukou, uspávala je, smála se na ně a všecka zářila radostí. Když jí bývalo nejsmutněji, utíkala potěšit se do jeslí — a zdálo se, jako by se od těch maličkých nebohých stvoření ani odloučiti nemohla. Snad proto cítila k nim tolik lásky, že byla to stvořeníčka nejubožší mezi dětmi pražskými, bledé, chřadnoucí bylinky z nejtemnějších koutů Josefovského města.

V nejedné zprávě výroční Riegrová opětovala, že jesle u sv. Ducha „přechovávají to, co nejchudšího a nejnešťastnějšího mezi kojenci a malými dítkami v celém městě našem . . .“ V jiné zprávě praví: „Jsou to dítky z rodin, které takřka vesměs spolčují se k obývání sebe tmavších a obmezenějších místností, jsou i takové, které odváděti musí činži svou týdně, nemají-li se náhle octnouti bez přístřeší; rodiny, kterým někdy špinavý slamník nahražuje postel a nábytek. Přinášejí sem dítky své ženy, které mají muže nemocného, neb jsou od něho opuštěny, neb ovdovělé, tak že obživa celé rodiny závisí od práce matky; přinášejí sem dítky z rodin bez práce a výživy, někdy i z nešťastných nemanželských poměrů.“

V listě k Marbeauovi pak praví Riegrová: „Jaké byly první dítky, přijaté do našich jeslí? Byly to ze dvou třetin děti tak říkaje již obětované smrti. Děti velmi slaboučké a chřadnoucí, děti rodičů nemocných, děti souchotinářů, jichž otec umíral aneb byl mrtev, jichž matka musela pracovat, aby uživila celou rodinu, děti žen a děvčat opuštěných, děti rodičů nemajících stálého bydliště. — Také byla úmrtnosť jich v prvním roce veliká. Avšak obětavostí a péčí věnovanou těm nešťastným maličkým matky v sousedství zvolna nabývaly důvěry, ženy dělníků počaly nám přinášeti své maličké a cítily se šťastny vidouce, s jakou radostí děti přicházejí a v jeslích dlí.“

Z popisu těchto smutných poměrů je zjevno, že zde nemají platnosti různé námitky proti zřízení jeslí, jakoby se jimi podkopával rodinný život a otupoval cit mateřský.

Poměry naše ve mnohém nelze též porovnávati s tím, co se vyvinulo v cizích zemích. „Žena vdaná v Praze," tak psala Riegrová Marbeauovi, „mnohem méně pracuje mimo dům než u vás. V továrnách a průmyslových závodech, kde se užívá dělnic, bývají to skoro vesměs děvčata a ženy neprovdané. Ve středu našeho města žena, mající malé děti, pracuje mimo dům jen zřídka, je-li k tomu dohnána velkou nouzí, když muž ztratí práci, stůně neb umře . . ."

Byly tedy jesle u sv. Ducha ne snad ústavem pro pohodlí matek, ale útočištěm nešťastných, sklenníkem pro chřadnoucí bylinky. Pamatuji se, jak má matka s radostí a pýchou vypravovávala, jak to neb ono dítě k nepoznání se změnilo, jak ta ubožátka okřívají na zdravém vzduchu čistotou a péčí jim věnovanou. Ovšem že pokrok ten zadržován, jak na to Riegrová poukazovala: „zhoubně působícími rozdíly mezi dnem a nocí; když dítky trávívají noci v bytech přeplněných, ve vzduchu nezdravém, kde stav slamníků a prádla nápadně se liší od čistoty a pohodlí v jeslích, což druhého dne nutí nás zdvojnásobiti péči a čistotu." Dítky přinesené do jeslí se koupají a převlékají do šatstva komitétu, každé dítě má své číslované prádlo a šatstvo. Zřízeno v jeslích oddělení kojenců a oddělení maličkých pro dítky od 1 do 3 let, všem dává se přiměřená výživná strava. Matky kojenců pak přicházejí o polednách kojiti svá děcka, při čemž někdy některé nejchudší matce uděluje se polévka.

Jesle u sv. Ducha staly se vskutku ústavem v každém ohledu vzorným, vedeným přesně dle lékařských předpisů. „Nedbáme o to," praví ve výroční zprávě Riegrová, „abychom hospodařily lacino, nýbrž abychom co možná platné služby prokázaly mládeži na mnoze velmi zubožené a chudokrevné." Ovšem že náklad na jesle, převyšující subvenci městskou, přispíval v posledních letech značně k deficitu komitétu. Nejlepším svědectvím pro jesle městské bylo, že jakkoli z počátku velmi málo navštěvovány za krátko nemohly postačiti návalu; i matky ze čtvrtí vzdálených prosívají o přijetí dítek. Dítky pak malé, jak psala Riegrová Marbeauovi „cítí se tam tak šťastny, že často nutívají své rodiče, aby je pravidelně do-

nášeli do jeslí. Stává se, že dříve než umí mluviti, již projevují, že chtějí být odnešeny, jakož i spokojenosť svou v jeslích.“

Velikým prospěchem pro jesle bylo, že svěřeny vedení ředitelky paedagogicky vzdělané. Láskyplný, opravdu vychovatelský způsob, jakým dítky vedeny, jevil účinky obdivuhodné a každého, kdo měl příležitosť porovnati ústav tento s ústavy jinými, překvapí chování i probudilosť dítek, které záhy učí se správně vyslovovati, předměty rozeznávati, ke zpěvu notovati. Vím, jak matka má vracejíc se z jeslí, říkávala všecka rozradostněna: „Takové děti, jako v našich jeslích, nenajde na celém světě.“

Zdar jeslí u sv. Ducha vedl k zakládání nových ústavů pro útlou mládež a to zejména oddělení pro dítky od 1 do 3 let, které jsou méně nákladny než oddělení pro kojence a jimiž prokazuje se chudým matkám veliké dobrodiní. Když r. 1885 německý spolek jeslí, jesle své na Újezdě přeložil na Smíchov, tu matky, přinášely do školy dítky malé a prosily, by se jich někdo ujal. Co bylo činiti jiného, než prositi o pomoc městskou radu? A Riegrová neustávala prositi za maličké. Roku 1885 zřízeno oddělení maličkých pro dítky od 1 do 3 let na Újezdě, v dubnu r. 1886 založeno oddělení maličkých na Hradčanech a v dubnu 1887 v Holešovicích a u sv. Petra.

Ještě však postrádati musily dobrodiní toho některé okresy a proto Riegrová r. 1889 obrátila se k městské radě se žádostí, ve kteréž, popisujíc poměry dělnického obyvatelstva v Bubnech stísněného právě v té době nedostatkem práce, odůvodňuje potřebu, aby zřídilo se také v Bubnech oddělení maličkých pro dítky od 1 do 3 let. Prosba ta nebyla oslyšána a r. 1889 zřízeno oddělení maličkých v Bubnech a na Maninách. Konečně r. 1890 připojilo se oddělení kojenců k jeslím Hradčanským a na místě zrušeného oddělení maličkých u sv. Petra otevřeno podobné na Vyšehradě.

Tím dovršen byl počet oněch ústavů pro útlou mládež, o jichž zřízení Riegrova tak neunavně byla pracovala.

X.

Význam a výsledky ústavů pro útlý věk dětský.

Koncem roku 1890 bylo již svěřeno péči komitétu dam 16 škol mateřských a opatroven, 2 jesle úplné s oddělením pro kojence i pro odkojence, 5 jeslí pro dítky od 1 do 3 let, mimo to pak podpora matek kojících a jich novorozenců v různých čtvrtech města.

Tak doplněno a rozvětveno bylo veliké dílo, jehož cílem byla ochrana dítek nejútlejších od zrození až do let školních. O rozsahu práce vykonané svědčí výkazy statistické, které pod čárou podáváme.

V celku v opatrovnách a školkách od r. 1869 do konce r. 1890 ošaceno péčí komitétu 18.782 dítek stravováno 8767 dítek a rozdáno (dle výkazů počínajících od r. 1877) 2,628.539 porcí polévky a kaše, 42.335 bochníků chleba.

V jeslích městských, kde až na řídké výminky stravují se všecky dítky, byl úhrnný počet denních návštěv od r. 1884 do r. 1890 — 141.584 a ošaceno 661 dítek.

Chudých matek podporováno od roku 1882 do roku 1890 — 1625, jim rozdáno bylo 179.529 obědů, 37.353 bochníků chleba, 9929 kusů dětského prádla.

Vydáno celkem 166.273 zl. 69 kr., k tomu přispěla obec Pražská od r. 1877, 88.561 zl. 98 kr., komitét dam ze svých příjmů 77.711 zl. 71 kr. *)

---

*) V čísle tom však nejsou obsaženy četné dary na viktuáliích, šatstvě atd. jakož i náklad na úplný oblek asi 630 dítek, kteréž pořídily jednotlivé dámy. Jmění komitétu dam, nastřádané odkazy, kteréž r. 1888 dostoupilo 5.898 zl., kleslo velkými výdaji r. 1889 a 1890 na 3.024 zl.

Ošacení a stravování dítek v opatrovnách a školách mateřských.

Rok	Počet dětí		Uvařeno	Snědeno	Vydání	
	ošacených	stravovaných	porcí polévky	bochníků chleba	zl.	kr.
1869	244	102			894	86
1870	246	100			1.126	62
1871	269	105		524	1 439	89
1872	272	105		605	1.525	79
1873	268	102		574	1.367	49
1874	288	88	od	568	1.466	47
1875	290	90	23. května	563	1.418	22
1876	397	92		531	1.605	51
1877	604	280	41.865	1.336	3.875	60
1878	630	310	81.463	1.582½	4.836	35½
1879	667	300	81.051	1.558	4.936	18
1880	667	293	82.587	1.707	5 201	38
1881	754	340	88.012	1.862	6.040	29
1882	1.005	415	133.325	2.319½	8.003	78
1883	1.223	491	173.228	2.536	11.252	83½
1884	1.312	512	191.929	2.971	12.513	98
1885	1.587	841	263.754	3.387½	16 388	59
1886	1.562	700	227.910	3.024	14.192	69
1887	1.680	776	298 079	3.715½	16.189	28
1888	1.555	719	292.815	3.943	15.515	14
1889	1.632	892	313.292	4 213½	17.439	40½
1890	1.660	1.114	359.292	4.815	19.269	44½
Úhrnem	18.782	8.767	2,628.537	42.335½	166.543	69

Jesle a oddělení maličkých.

Rok	Počet denních návštěv v jeslích městských:	Ošaceno dítek:
1884	4.081	—
1885	9.956	32
1886	15.516	86
1887	25.206	138
1888	24.331	124
1889	25.362	100
1890	37.032	181
Úhrnem	141.584	661

V celém svém životě Riegrová nikdy nevyhledávala veřejného uznání a byla úplně lhostejna ke všem zevním důkazům cti a chvály lidské. Ale jedna věc byla jí drahou — to byla láska a příchylnosť lidu k ústavům městským.

V této lásce lidu ne k její osobě a k jejímu jménu, ale k dílu jejího života byla jediná její hrdost, její radost a čest osobní. Proto v té stránce také bývala nejcitlivější a kdokoli dobré pověsti a cti ústavů městských se dotkl, ranil ji v nejhlubší duši.

Pamatuji se, jak byla rozčilena, když se dověděla, že někteří lékaři příčinu epidemií dětských a jich se vzmáhání chtěli klásti za vinu městským ústavům. Zvláště proti jednomu lékaři, který šířil mezi matkami pravý postrach a budil v nich domnění, že ústavy ty jsou příčinou onemocnění a smrtí dítek, zahořela prudkým hněvem. Jednou odcházejíc z domu zastavila se na schodech a řekla mi: „Co mám dělat? Mám na něj jít anebo mám mu psát? Kdybych byla mužem, vyzvala bych ho na souboj.“

Všeliká obviňování ústavů městských byla tím nespravedlivější, ježto podléhaly stálému dozoru lékařskému a věnována vždy všem opatřením zdravotním všestranně bedlivá a neobyčejně svědomitá péče, mimo to lékařská inspekce neustále a snad někdy příliš až horlivě dbala toho, aby se jesle i opatrovny ihned uzavřely, sotva že v některé čtvrti města vyskytl se nějaký případ onemocnění dítek nemocí nakažlivou.

Toto uzavírání školek, když šlo o čtvrti obydlené největší chudinou, zejmena o Josefov a Hradčany, působilo Riegrové často upřímnou lítost.

Ona, která tak říkaje neustále žila mezi lidem a poznala život chudých z těch nejrůznějších stránek,

Podpora matek a novorozenců.

Rok	Podporováno matek	Rozdáno		
		Obědů	Bochníků chleba	Kusů dětského prádla
1882	67	4.143	801	—
1883	118	9.908	2.397	626
1884	129	14.274	2.880	766
1885	130	15.402	2.915	1.095
1886	185	21.402	4.326	1.242
1887	211	25.201	5.360	1.475
1888	226	25.086	5.115	1.146
1889	272	30.333	6.524	1.807
1890	287	33.780	7.035	1.772
Uhrnem	1625	179.529	37.353	9.929

myslela především na bídný život těch dítek, které z místností zdravých, vzdušných, vyhánějí se ve jménu opatření zdravotních do místností vlhkých, přeplněných, často nečistých, zbavují se výživné stravy a vydávají se v šanc nejzhoubnějším vlivům svého okolí, kde nejen mohou, ale snad jen tím jistěji musí onemocněti. Ona věděla, že při neustálém styku rodin a dětí v domech chudinou obydlených i zde je příležitostí k nákaze na tisíce, že v rodinách těch nikdo nemyslí na to, chrániti dítě před nákazou; vždyť matky dbají lehčích onemocnění dítek tak málo, že jak skutečně se stalo, někdy děti s neštovicemi běhaly po ulicích. Není tedy divu, že bolestně dojímala její cit ona veliká jednostrannost, jaká se jeví u nás při opatřeních zdravotních.

R. 1887, aby obhájila ústavy městské proti nespravedlivým nařknutím, sepsala zadání k městské radě, ve kterémž popisuje poměry domácí, byty a život chudého obyvatelstva hradčanského, kde vyrážky a nemoci dětské panovaly. Dále pak ve výroční zprávě za r. 1889, vřelými slovy vyslovila lítost svou, že v době největšího nedostatku práce, a největšího strádání chudého obyvatelstva uzavřením všech školek a jeslí zastaveno bylo stravování asi 900 dítek a 160 rodin z nejchudšího obyvatelstva. Mluví ve zprávě té šířeji o útrapách pracující třídy při nedostatku práce, při úpadku různých řemesel a trvající tísni finanční, která nutí mnohé rodiny zastavovati kus za kusem nábytek i šatstvo a stěhovati se do nejbídnějších bytů společných. O těchto píše: „Nalézáme ulice těsné, byty tmavé, přivlhlé, bez světla, bez slunce, bez vzduchu, kde spolčují se rodiny, aby obývaly jeden pokoj, i více rodin má jeden pokoj. Jaká existence v pokoji prvním, kterým prochází tolik rodin do pokojů zadnějších! Vidíme na oknech, jak málo kdy bývají otevírány, a to záviděné místo u okna, jak často zatarasováno dílnou a verpánkem obuvnickým. Nejvíce nachází se tolik postelí co rodin; co do postelí vměstnati se nedá, líhá jen málo kde na rozbitých pohovkách, ale většinou na přístavkách a přivlhlých slámnících. V těchto bytech dlí četné obyvatelstvo netoliko ve dne a v noci, ale tam se též pere a vaří.

Nejsmutnější poměry vidíme u rodin, které posílají dítky své do jeslí u sv. Ducha. Vyskytují se tu často rodiny v podnájmu, na týdenním bytu, někdy na cizí posteli aneb na slamníku tmavošedé barvy. Nedostává se topiva, nedostává se stravy — především jde o sehnání činže, dosti vysoké, aby se předešlo pokoření ze strany přísných kvartýrských a vyhnání z bytu. Máme vylíčiti znenáhlý přechod ve výživě rodin od masité stravy do pouhých bramborů a cichorie? Máme vylíčiti, jak pomalu se dostavují neduhy u rodičů, jak nemoc se uhnízďuje a vzrůstá úmrtnost dítek?

Stůně-li dítko, umírá-li v takových rodinách, jaká děje se tu desinfekce? A proč medle káže se škrábati zdi a bíliti znovu čisté síně školské, kdežto obydlí, postele, slamníky a peřiny chudých, na kterých dítky doma bydlí, stůňou a umírají, a které slouží zdravým i nemocným, dětem zároveň, nepodléhají žádnému čistění a obnovení?“

„Hůře pak než samé uzavírání školek dojímá nás a naplňuje lítostí — když u postrašených rodičů, kterým umírá to, co mají nejdražšího, budí se podezření, že se to děje hlavně vinou školek a jeslí. Zdaž by neposloužilo se chudině lépe, kdyby se pečovalo o lepší větrání a čistotu bytů rodinných, aby se jim poskytlo všelikých potřeb životních? Zajisté, že bez porovnání více dítek hyne nedostatkem, hladem a nouzí — než nákazou, přinesenou ze školek, a neuškodí-li se dítkám, když se jim odnímá podpora, která se jim naším prostřednictvím podává?“

Aby tedy uzavíráním školek v době nemocí dítky nejchoudší nebyly připraveny o výživnou stravu, učinil komitét dle přání Riegrové opatření, aby ve čtvrtech, kde bydlí největší chudina, rozdávala se polévka i tenkráte, když opatrovny jsou uzavřeny. Matky strávníků mohou si docházeti do školy pro polévku, čímž zvláště dítkám nemocným veliké dobrodiní se poskytuje. Věru jen ten, kdo nahlédl do života lidu, může posouditi a poznati jaké dílo se vykonalo láskyplnou ochranou nejútlejšího věku dětského.

Avšak vedle svého prvního a hlavního úkolu dobročinného měly ústavy tyto u nás ještě jiný veliký

význam, měly svou důležitost národní. Tuto stránku Riegrová vždy měla na paměti a s plným vědomím podstupovala tichý boj pro národní ochranu dětí českých.

Zmínili jsme se již, jak záhy ona vycítila nebezpečí, které by národnosti naší povstávalo šířením se německých dětských zahrádek v lidu českém.

Ve svých listech do Francie, kde o našich zápasech národních častěji se zmiňovala, vrací se nejednou k téže myšlence: „je potřeba zdokonalovati naše ústavy, aby lid je miloval.“ To byl neomylný prostředek, jejž ona předpisovala proti propagandě německých zahrádek.

A v jiném listě, mluvíc o germanisatorských snahách dodává: „Co nám zbývá činiti? Prostředky hmotné jim nescházejí, v tom ohledu oni nás předčí, ale co jim schází a čeho je zvláště třeba dětem, to je obětavost, upřímná oddanost dětem. Oni vidí v nich jen čísla, jen těsto ke germanisaci. Doufejme, že v tomto boji jich zbraně budou slabšími našich.“ A v této naději se nezklamala.

Byl to tichý, mnoholetý boj, jejž v Praze školky české vedly s německými, zápas o přízeň lidu. Všude ústavy německé v lidu našem zvolna ztrácely půdu, pozbývajíce žáků.

Když roku 1882 zřízena na Malé straně školka česká, dobyla si v krátkosti takové přízně v lidu, že německý spolek jeslí již r. 1885 pro nedostatek dítek viděl se pohnuta zavříti na Újezdě zahrádku dětskou, spojenou s jeslemi a téhož roku pro konkurenci ústavů českých uzavřel svou zahrádku i na Starém městě.*)

Německý Schulpfennigverein vydržuje nyní tři Volkskindergarten v Praze, z těchto však jen jediný (totiž nejstarší, založený r. 1870 v Hurtovské ulici) může se vykázati větším počtem dítek, u druhých stýskají sobě na slabou návštěvu.

*) Průměrně navštěvovalo denně německou zahrádku staroměstskou r. 1877 — 35 až 36 dítek a r. 1883 již jen 15—16 dítek; zahrádku malostranskou pak r. 1874 průměrně denně: 39—40 dítek, r. 1882 ještě 34—35, avšak po založení české opatrovny na Újezdě klesl průměr denně r. 1884 na 10—11 dítek.

Ve valné hromadě Schulvereinu ve Vídni proneseno veřejně, že Volkskindergärten nemohou se v Praze ujmouti v lidu, poněvadž české ústavy městské jsou tak dobře vedeny. Toto svědectví odpůrců národních jest zajisté nestranným a věrohodným.

V té době, kdy se u nás národní důležitosti opatroven počala věnovati pozornost horlivější a častěji v novinách býti na poplach, byl v Praze hlavní zápas v tichosti již vybojován — nejen tím, že více ústavů již bylo zřízeno, ale hlavně tím, že zakotvily pevné kořeny v lásce lidu. Tak dobylo se tichého vítězství bez pomoci reklamy a bez hluku novin.

Avšak v době, kdy láska lidu dosvědčovala výbornost městských ústavů, již přiznávali i odpůrcové naši, v též době počaly se ozývati proti opatrovnám městským všeliké výtky a útoky z táboru vlastního. Dobročinnou působnost jich nebylo možno popříti, i obracely se výtky ty k paedagogické stránce, jako by v ústavech městských nebylo náležitě šetřeno všech předpisů zákona, jako by bylo zapotřebí lepší a důkladnější inspekce a zejména také toho, aby učitelstvo na školách obecných mělo vliv na ústavy, které mají býti přípravkou pro školu.

Ovšem, že se o té věci nedůvěřivě pronášeli mnozí, kdož nepoznali z vlastního názoru ústavů městských, ba ani nevěděli, mnoho-li opatroven v Praze máme, jak jsou zřízeny a mnoho-li dobrého se v nich prokazuje chudé mládeži.

Již od vydání nových zákonů školních podrobeny jsou školy mateřské dozoru zákonem předepsanému a Riegrová nechtějíc, aby se komitétu dam vytýkalo, že přestupuje svoji právomoc, vždy ve výročních zprávách vyhýbala se tomu, mluviti o paedagogické stránce ve vedení ústavů. Teprve útok na to, co srdci jejímu bylo drahé, vyrušil ji z obvyklé tiché uzavřenosti a přiměl ji k tomu, že r. 1885 napsala delší článek: „Na obranu opatroven a škol mateřských."

Článek ten je ve mnohém ohledu tak význačným pro její názory a smýšlení, že nemohu jej pominouti mlčením.

„Netajíme se," praví, „malou přízní svou pro směr čistě Fröblovský. Byť to muž německé povahy

a německého ducha a máme za to, že má každý národ míti svých mužů, svých vzorů a názorů přiměřených své letoře, svým potřebám. Zdokonalovati může to své zkušenostmi cizími, ale ne převáděti ústavy a duševní názory jejich servilně do duševního života ústavů svých.

Jmenovitě nám Čechům, kteří ploveme v proudu germánství, káže moudrost býti opatrnějšími při zdokonalování našich institucí k názorům německým nežli k cizojazyčným jiných národů, abychom nepřijímali příliš mnoho zárodků ducha německého. Za druhé máme za to, že se methoda Fröblova co základ pro naše ústavy městské nehodí."

Nyní provádí podrobněji důkaz toho, odpovídá též k různým výtkám, jež činěny paedagogické stránce a pěstounkám městským a rozebírá šíře, co jest hlavní úlohou městských škol mateřských: vychování mravní i duševní, vzdělání ducha a srdce — totéž, co je úlohou vychování matčina. Zaměstnání dle Fröbla jest jen přídavkem milým a příjemným pro dítky.

Dále pokračuje: „Že za doby německých ministrů vyučování a centralisace vládní dostalo se nám zákonodárství německého ducha a rázu, je arci pochopitelno. Než posud netvoří školky mateřské povinnou část vyučování obecného, posud jest zařizování jejich zanecháno dobré vůli a uznání obcí, posud možno obcím provésti jistou samosprávu."

„Skutečnost ukazuje, že ústavy městské vyhovují potřebám a poměrům naším. Měniti jich přiváděním větší míry Fröblových názorů aneb úzkostlivým prováděním a vyhledáváním vládních předpisů — bylo by to dílo vlastenecké? Lépe jestiť přihlížeti ku pravým potřebám lidu našeho a k dobru dítek a hájiti to, co se ve směru tom osvědčilo a osvědčuje. Dobře-li činí ti, kteří proti ústavům městským volají na pomoc inspektory vládní, aby pozbaveny byly vší samosprávy a aby uhostil se v nich více a více duch německý?"

„Naše ústavy bojují pro národní existenci mládeže naší, zároveň jsou to ústavy vychovávací, ústavy dobročinné a to v nejširším toho slova smyslu. Lépe-li vésti boj slovy neb skutky? A kde skutky osvědčují blahodárnost, proč hádkami a slovy hanlivými bořiti

pilnou a usedavou práci jiných — či neslouží takové počínání hlavně k radosti odpůrců našich?

Muži zvykli hádkám a velké veřejnosti, nám ženám líbí se více skrytá domácnosť. Pokud zanechána bude péče o útlou mládež pražskou ženám, budiž jim odměnou za namáhavé, obětavé působení a práci jejich, to co platí za úsudek obecný o domácí hospodyni, že „čím lepší, tím méně se o ní mluvívá," jelikož žádné slávy a žádného uznání nevyžaduje. Vědomí její, že koná svou povinnost, jí dostačuje a sílí."

Proč nebyl článek tento uveřejněn? Opět v Riegrové zvítězila její nechuť proti všemu přetřásání otázek těchto u veřejnosti, opět — a to k radě váženého přítele, vrátila se ke své zásadě, že je lépe mlčet a jednat.

Čtouce článek ten porozumíme tomu, jak srostl v její duši odpor proti Fröblově methodě s citem jejím národním, s touhou po zachování naší svéráznosti a individuality vlastní. Tato touha, tento instinkt národní vedl také Riegrovou k tomu, že vyhledávajíc poučení ze vzorů cizích, obracela své zraky raději ke vzdálenější Francii, než k blízkému Německu. Nebylo to u ní jen nahodilou osobní zálibou, ona činila to s plným uvědoměním. O tom svědčí slova listu jejího k paní Cornu: „Ačkoli věřím, Madame, na obživující a přetvořující vliv studií o zřízeních vzorných v zemích cizích, věřím přece též, že každá národnosť má právo své individuality, kteráž tvoří její vlastní život, a že jest to v jejím prospěchu, aby vzory oprav vyhledávala spíše u národa generosního, jenž nemá příčiny býti jí nepřátelským, než aby přispívala ke zvětšování nadvlády intelektuální národa nepřátelského a národa sil s našimi nerovných, kteráž nadvláda by délkou doby nutně měla následky osudné i pro samu jeho existenci".

Tak rozuměla ona tomu, co jest nám činiti, abychom ubránili se nebezpečí, které bytí našemu národnímu povstává z moci a síly obklopující nás civilisace německé. My všichni nebezpečí to cítíme, a proto někteří ve zrušení svého citu se domnívají, že neučení se cizí řeči nás zachrání, jako by něco tak neplodného, negativního mohlo nás spasiti v

boji duševním, kde třeba síly positivní, myšlének a práce. Není to zvuk slova, je to duch, který působí a který zavřeme-li dvéře, pronikne k nám i skulinou. Nechceme-li klesnouti v jeho područí, musíme se naučiti porovnáváním rozeznávati podstatu vlastního i cizího: — ne zavírati oči, ale hleděti ještě dál, než jsou země sousední, — to nám pomůže.

K tomu hleděla Riegrová působiti, po celý život v tom oboru, kterému věnovala své síly.

Přehlédneme-li celé to dílo ochrany útlého věku, vidíme, že je to dílo celistvé a soustavné, úzce sloučené. A přece sledujeme-li jeho rozvoj, zdá se nám, že se vyvíjelo bez soustavy, bez pravidel, na zdař bůh náhodě.

A dílo to vskutku nebylo formováno dle vymyšlené soustavy a předepsaných pravidel, nýbrž vyvinovalo se dle skutečných potřeb života, ono nebylo tvořeno uměle, nýbrž rostlo samo, jako organismus živoucí.

Riegrová v celé své působnosti dobročinné nikdy neřídila se theorií, neměla jakýchkoli předsevzatých zámyslů. Její plány rodily se vždy jen z pozorování života, poměrů a potřeb lidu. Ona neměla jiného systému, než poslouchati prostě příkazů svého srdce: nejprve poznati — a pak pomáhati.

Komitét dam neměl předepsaných stanov a jednacího řádu, nebylo tu žádných pravidel a paragrafů určujících a také obmezujících jeho činnost. „Tento nedostatek vší reglementace“ praví Riegrová v jednom listě do Francie „je snad právě příčinou našeho prospívání, ježto nám podává možnosť přispůsobovati se lépe potřebám dětského pokolení“.

Pozoruhodno jest, že kdykoli se jednalo o nový ústav a nové zřízení, vždy Riegrová ohražovala se proti tomu, aby se již při samém počátku stanovila pravidla definitivní, vždy žádala, aby se ponechala volnosť upraviti vše teprve dle nabytých zkušeností: chtěla míti jistou dobu na zkušenou. Teprve v posledních letech počínala se v ní buditi touha dáti celému dílu pevný tvar a tím i větší ustálenost pro budoucnost.

Komitét postrádaje schválených stanov a jsa jen výborem výpomocným, jehož členové jmenováni městskou radou — neměl žádné svéprávnosti a neměl také záruk svého trvání. Právě tak, jako shoda s městskou radou a obecním zastupitelstvem byla zdrojem jeho úspěchů, tak mohlo celé dílo se zvrátiti, kdyby v městské radě a zastupitelstvě obecním zavládlo smýšlení méně příznivé komitétu dam.

Tyto úvahy přiměly Riegrovou k tomu, že jala se pomýšleti na vypracování stanov. Mohla to učiniti tím spíše, ježto mnoholetou činností byly již získány ony zkušenosti praktické, kteréž pokládala za nezbytné, aby se stanoviti mohla pravidla definitivní.

Zdaž měla snad tušení svého brzkého a náhlého konce, když v létě r. 1890 počala usilovati o to, o co dříve nikdy nebyla dbala, aby sepsána byla pevná pravidla a stanovy pro působnosť komitétu?

Ujistivši se nejprve souhlasem dozorce opatroven vypracovala ve dvojí způsobě stanovy komitétu, jakož i návrh pravidel, jimiž se má komitét spravovati ve svém působení. Návrhy své předložila dru. Černému, kterýž osnovy ty některými ustanoveními doplnil, zároveň pak radil, aby komitét zůstal i nadále jen pomocným odborem rady městské a aby se stanovám jeho dal titul a ráz jednacího řádu, jenž by se předložil ke schválení radě městské neb sboru obecních starších.

Při tom zůstalo i předložen tedy městské radě „Jednací řád“ a „Instrukce“ pro komitét dam pro městské opatrovny, školy mateřské a jesle. V Instrukci té se určují práva a povinnosti komitétu vzhledem k dozoru na školy mateřské i jesle a při podpoře novorozenců. V jednacím řádě stanoven poměr komitétu k radě městské, která členy jeho jmenuje vždy na dobu 3 let a schvaluje volby nových členů i hodnostářek komitétem vykonané.

Obojí tyto osnovy schváleny radou městskou dne 2. prosince 1890. Přijatými stanovami bylo hlavní životní dílo Riegrové ustáleno v pevné formy.

. Pravidla, kteráž vypracovala na základě mnoholetých zkušeností jsou odkazem jejím, jsou oporou i pomocí zanechanou těm, kdož chtěli se ujmouti pozůstalého dědictví: péče o útlé, nebohé děti.

Avšak stanovy tyto nejsou jedinou památkou, jež pozůstala po ní družkám, kteréž po léta věrně a horlivě pracovaly s ní. Více ceny než mrtvá forma a suchý paragraf stanov — má ono živé dědictví, onen duch lásky a shody a vroucí oddanost pro dobro věci, jež ujaly se v komitétu dam jejím příkladem a vlivem.

V jedné své zprávě výroční praví Riegrová: „Čemu přičísti máme zdar ten utěšený, než samé moci té dobré věci, které sloužiti se snažíme?“ Dílo ochrany útlé mládeže se dařilo, protože se o něm pracovalo s láskou. Všichni, kdož ke zdaru jeho přispívali, činili to z lásky, nemysleli na ukojení ctižádosti osobní.

Pěstounky škol mateřských věnovaly se krásné a těžké úloze své s obětavostí upřímnou; neodměřovaly práci svou dle hodin, ale dle potřeby dítek a horlivosť mnohých byla tak veliká, že i zdraví a síly své životní v obět přinášely.

Duch vroucího soucitu s maličkými spojoval dámy komitétu ke svornému spolupůsobení v láskyplné sesterské shodě. Riegrová sama ve své působnosti jako předsedkyně vždy vyhýbala se dle možnosti všem úlohám čestným a representančním. V očích jejich byl ovšem všechen lesk zevní, čest representace i chvála veřejná něčím tak malicherným a dětinským, že ji spíše odpuzovaly než vábily.

Již v první výroční zprávě komitétu neobjevila se žádná zmínka o tom, které dámy byly zvoleny za hodnostářky a jména dam podepsána dle abecedy. „Uvykly jsme z pocitu sesterského“, praví Riegrová v jedné zprávě, „podepisovati se pod své výroční zprávy pořádkem abecedním“. Devatenácte výročních zpráv vyšlo beze zmínky o tom, má-li spolek předsedkyni a hodnostářky jaké. Teprve ve dvacáté výroční zprávě podány podrobnější zprávy o rozdělení práce i úřadů v komitétu a tu také pisatelka nemohla se vyhnouti zmínce: „Předsednictví obstarávala pí. M. Riegrová.“ Okolnosti tyto samy o sobě nepatrné, jsou přece význačnými pro ducha a směr, jaký v komitétu dám zavládl. Byl to opravdu duch sesterský.

Jsouc teprve po smrti své matky přijata do komitétu, sledovala jsem působnosť jeho jen z dálky a mohu mluviti jako svědek cizí a nepředpodjatý. Slýchala jsem často, jak dámy komitétu jedna druhé s radostí říkaly: „taková shoda jako v našem spolku není v žádném jiném!“

A každý, kdo jen poněkud nahlédl do života tohoto spolku, a kdyby to byl i ten nejpřísnější kritik, musel říci: je to pravda!

V jednom listě svém z r. 1865, tedy ovšem před zřízením opatroven — posteskla si Riegrová svému muži: „Ty ženské, ty ženské — je to hrůza! Což pak je žádná idea nedovede spojit? Samé malichernosti, ani čtrnácte dní to ve svornosti nepotrvá.“

V tomto spolku však podařilo se dokázati, že idea může mysli ženské spojit ke vroucí, ničím nerušené shodě.

Říkává se někdy, že naše století je stoletím reklamy, ve kterém ničeho není možno dokázati bez reklamy a bez novin. Hledíme-li na činnost komitétu dam, musíme se tázati: je to pravda?

Nevím, bylo-li u nás spolku s rozšířenější činností, o kterém by se bylo tak málo psávalo v novinách a jehož působnost by tak málo bývala známa kruhům širší veřejnosti. Zdálo se někdy, jako by Riegrová byla se přímo bála všeho vystupování komitétu u veřejnost, všeho hluku a šumu novin; spatřujíc v něm ne oporu ale jen nebezpečí pro zdar díla. Ano zdálo se, jako by byla spíše si přála postaviti kolem do kola španělskou stěnu anebo dokonce pevné hradby, aby nedoléhal až k tichému tomu přístavu dobročinnému šum rozbouřených vln, ve kterých je plno vášní a rmutu.

Ona byla přesvědčena, že jen na tiché práci spočívá požehnání, že jen idealní cíl dává síly k neúmorné vytrvalosti, a má-li se mysleti na věc, že se musí zapomínati na osoby.

Ničeho se nebála Riegrová tak velice, jako toho, aby láska k tiché práci a duch shody, jenž v komitétu zavládl nebyl porušen okázalou veřejností a tím leskem zevním, jenž vzbuzuje zápas ctižádostí.

Když 1. června r. 1883 psala dr. Černému navrhujíc zřízení nadace pro podporu šestinedělek, do-

dávala ještě tato slova: „Račte mi, prosím, dovoliti jednu prosbu, a to snažnou prosbu. Myslím, že náš komitét paní bude vždy ochoten ke všem službám chudinstvu a mládeži pražské. Račtež však vždy zachovat a chránit jej před velkou veřejností, okázalostí, před tím, aby nedostali se do něho členové, kterými vládne jiný duch a jiný směr, tím možná, že by se ochromila jeho činnost a horlivost.“

Kéž požehnání tiché práce, které spočívalo na skutcích komitétu — i dále při něm potrvá!

XI.

Pro školy městské.

Hlavní cíl, v němž se soustředily životní snahy Riegrové, byla péče o útlé děti chudiny. Ale tento přední účel, pro nějž pracovala, nebyl jediným, jemuž věnovala své síly.

Zřízením komitétu dámského při školce městské u sv. Jakuba uveden byl v život princip nový a důležitý. Poprvé ve správě ústavů městských dopřáno podílu i slova ženám, poprvé užito dobrovolné pomoci ženské při dozoru na školské ústavy městské. Za šťastným počátkem následovaly pokroky další.

R. 1870 rada městská vybídla spolek paní svaté Ludmily, aby podal návrhy, jak by se mělo zlepšiti vyučování prácem ženským na školách obecných. Šest paní, mezi nimi Riegrová, uvolily se k obchůzkám po školách pražských, aby seznaly tehdejší způsob a stav vyučování industriálného. Na základě pozorování i porad společných sepsala paní Srbová referát a návrh, jenž podán radě městské, načež v dubnu r. 1872 rada městská svolala komitét paní pro dozor nad vyučováním ručních prací ženských na školách obecných, za jehož předsedkyni zvolena paní Srbová. Riegrová účastnila se činnosti komitétu toho jen do konce r. 1875, kdy pro churavosť svou a nával jiných prací z něho vystoupila.

Riegrová byla by si přála, aby součinnosť ženská dobyla si půdy ještě v jiném oboru, při péči o sirotky. Když místo ředitele sirotčince městského se bylo uprázdnilo, obrátila se v té věci s listem k choti sta-

rosty dra. Černého, upozorňujíc, jaké změny by se mohly provésti v ústavu ku prospěchu chovanek jeho. Poukazovala k tomu, že sirotčinec poskytuje dívkám hlavně vyučování a vychovávání školní a posílá je do světa ve věku přemladém (14 let), kdy nenabyly dostatečných vědomostí a spůsobilosti k výživě. Navrhovala tedy, aby dívky déle ponechány byly v sirotčinci a jako v ústavech v cizině se děje, samy zastávati musily všecku práci domácí, aby do kuratoria sirotčince povolány byly také některé paní, které by pečovaly o vyučení dívek v prácech výživných a upravily zařízení domácí správy i domácího hospodářství, čímž by mnohá úspora docíliti se dala a které by dále staraly se o umístění vystupujících dívek a o dozor nad těmito.

Dr. Černý svolal pak v červenci 1883 poradu ve příčině praktického vyučení sirotků, kteréž zúčastnila se Riegrová a kladla váhu na to, aby vychování dívek, kterým bude později dobývati sobě chleba, již od maličkosti dělo se hlavně na základě práce, aby déle pobyly v sirotčinci i dalo se jim vzdělání výrobní, aby pro dozor nad chovankami vystouplými se zřídil komitét paní; hoši pak, aby záhy byli posíláni do škol průmyslových a aby vedle učitele paedagogického byl v ústavě též učitel odborně, řemeslně vzdělaný.

Dr. Černý odeslal pak Riegrové k nahlédnutí návrhy kuratoria o dalším vyučování dítek, které pátou třídu byly odbyly, a ona soukromě podala jemu své dobrozdání, ve kterémž z ohledu na velký náklad, jejž by působilo zařízení několika dílen řemeslnických v ústavě samém, odůvodňovala potřebu zavésti pro hochy, u vážených mistrů umístěné a školy průmyslové navštěvující, francouzskou instituci „patronage.“

Nevím z jakých důvodů setkalo se povolání ženských členů do kuratoria sirotčince na některých stranách s odporem rozhodným.

Riegrová pak vidouc, že ve příčině průmyslového vzdělání dívek v sirotčinci nebude možno provésti změn větších a nákladnějších obmezila svá přání

na míru nejmenší, již vyslovila v listě k dru. Černému ze dne 9. října 1883.*)

Kuratorium sirotčince pojednávalo o návrzích Riegrové dne 31. října 1883, a jak z protokolu úřadního vidno, odporučovalo delší pobyt dívek v sirotčinci a zřízení komitétu dámského pro dozor nad chovankami vystouplými, o jiných návrzích Riegrové však se vyslovilo v ten smysl, že již uspořádáním domácích prací dostatečně je postaráno o to, aby dívky jim se přiučiti mohly. Tím bylo jednání v této věci ukončeno, a návrh na zřízení komitétu dámského nebyl proveden.

Riegrová byla započala svou činnost humanitní zřízením dívčí školy průmyslové, péčí o odborné vzdělání dívek. V posledních letech života naskytla se jí příležitost působiti opět pro účel, jemuž věnovány byly její první snahy, mohlať pečovati o vzdělání dívčí a to směrem dvojím: jednak o praktické doplnění všeobecného vzdělání dívek na vyšší dívčí škole a za druhé o vyučení dívek nemajetných v práci výživné na pokračovací dívčí škole městské.

Na podzim r. 1882 zřídila rada městská dozorčí radu pro vyšší dívčí školu a povolala do ní Riegrovou jakožto dozorkyni na vyučování ženským prácem.

Vážně a opravdově brala Riegrová každou práci, každou povinnost, kterou převzala. Ve všem hleděla proniknouti k podstatě věci, získati si přehled o celém předmětu, a nic nebylo tak význačným pro její působení u různých ústavů a zřízení, jako její živá snaha poznati vzory nejlepší, pokračovati s duchem času. Tato stálá žízeň poznání a pokroku ani chvíli nedopřála jí klidu, nedovolila jí oddati se spokojenosti s tím, co bylo dosaženo, pro neustálou touhu stoupati výše.

---

*) Riegrová navrhovala, aby prozatím dívky alespoň o rok déle byly ponechány v sirotčinci, aby ve všech domácích a ženských prácech, při nichž pouhý návod nepostačuje, dána jim byla příležitosť většího cviku, a ježto dívky tak mladé hodí se nejlépe za chůvy, aby v sirotčinci samém i v opatrovně Hradčanské cvičily se v ošetřování i vedení nejmenších dítek, ústav aby jim dával vysvědčení za chůvy do lepších domů, dále pak, aby nad dívkami umístěnými veden byl pečlivý dozor.

Dozor na vyučování ručním prácem na vyšší dívčí škole a účastenství Riegrové při zřízení a rozvoji městské pokračovací školy, otevřevše jí nový obor činnosti vedly ji také k novým studiím, kterým oddala se vší opravdovostí. Snažila se především, aby seznala důkladně stav a pokroky vyučování industriálního v Praze i ve Vídni, navštěvovala za tím účelem dívčí školy měšťanské, kurs industrialný a učitelský, školy výrobné; vídeňské školy průmyslové a odborné, tamní ústavy pro šití šatů a zejmena odbornou školu pro umělecké vyšívání; seznámivši se k tomu cíli s ředitelkou vzorného ústavu toho pí. E. Bachovou. Zároveň s poznáváním praxe obírala se též theorií, opatřila sobě i studovala nejnovější spisy literatury německé i francouzské o ženských prácech; o různých methodách ve kreslení střihu, vyšívání, šití prádla a šatstva, atd. Ovšem, že její praktická znalost prací ženských usnadnila jí posouzení theorií v tomto oboru.

Při pilných návštěvách svých na vyšší dívčí škole činila sobě podrobné zápisky o všem, co byla spozorovala a na základě toho podávala pak své návrhy ve schůzích učitelek a v dozorčí radě. Předně snažila se o to, aby pro zdar ručních prací získány byly potřebné podmínky zevní a sice všecky potřebné pomůcky, skříně, dvoj- a trojnásobný počet strojů šicích, aby pro některé četněji navštívené třídy jmenovány byly síly výpomocné, a zvláště horlivě se zasazovala o zřízení zvláštních pracoven. Až do jejího příchodu pracovaly dívky ženské práce ve třídách v lavicích, ona dobyla z počátku místnost zvláštní pro šicí stroje, později jednu pracovnu a konečně i druhou; získání i uhájení pracoven těch stálo ji mnoho namáhání a práce.

Její snaha dále nesla se k tomu, aby do vyučování, které v jednotlivých třídách různilo se dle učitelek, se přivedla větší jednotnost a pevnější systém, aby se zavedly střihy obligátní pro všecky třídy stejné, aby se odbývaly pravidelné porady učitelek a ustanovila pevná pravidla pro spůsob a methodu vyučování. Riegrová žádala a provedla dále, aby v každé třídě vedla učitelka zápisky o prácech žakyň, aby též žákyně měly svůj zápisník o práci, aby se zřídila

sbírka prací vzorných, vedle toho sbírka vzorečků, které by si dívky mohly vypůjčovat, taktéž sbírka látek, aby dívky učily se rozeznávati jich jakost. Jejím prostřednictvím získány vzácné vzory uměleckého vyšívání z odborné školy vídeňské, dále pak zřízena malá knihovna spisů odborných o ženských prácech, ke kteréž sama mnohé knihy darovala.

Ve společných poradách učitelek pod vedením Riegrové sdělána pro dívčí školu nová osnova vyučování ženským prácem, kteráž byla schválena městskou radou, zároveň se „Všeobecnými pravidly“ o vyučování tom, jež byla Riegrová vypracovala. Z těchto pravidel, jakož i ze zápisků jejích privátních je viděti, že Riegrová především usilovala o to, aby vyučování vedeno bylo směrem praktickým, aby se upustilo od háčkování, pletení vzorků, vyšívání vlnou a všelikých titěrných a zbytečných prací; a aby pozornost se obracela raději ke kreslení střihů, přistřihování i šití prádla a šatstva. Při tom neustále poukazovala k tomu, že jest třeba pokračovati s časem: „co nového v oboru vyučování ženských prací se vyskytne, budiž předmětem společné úvahy a pozorování.“ Ona přála si především, aby učitelky v žačkách budily lásku ku práci a podávaly návod k samostatné práci, proto žádala, aby nezabývaly se pouze ukazováním aneb pomáháním vlastnoručním, nýbrž aby povzbuzovaly ku přemýšlení a zabývaly se rozumovým návodem a ústním výkladem pro všecky žákyně společným a výkresy na tabuli názorněným, tedy aby hleděly se dle možnosti přiblížiti zásadám hromadného vyučování, jehož úplné zavedení na vyšší dívčí škole však pokládala za nemožné při velice nestejné pokročilosti žaček nepravidelně přistupujících.

Jakkoliv Riegrová nechtěla v dozorčí radě přestupovati úkol sobě vykázaný a obmezovala se na odbor ženských prací, přece sledujíc s upřímnou láskou rozvoj celé školy neopominula příležitosti přimluviti se za rozšíření a zvelebení ústavu toho, sama pak stále vyhledávala poučení a zpráv o různých školách v cizině podávajících dívkám vyšší vzdělání.

Za zvláště potřebné a prospěšné pokládala přednášky a pokračovací kursy pro vystoupivší žákyně,

připomínajíc si krásné přednášky a zajímavé zřízení francouzského „Enseignement secondaire des filles", jež byla z vlastního názoru poznala. Vrchní dozorce školy, bývalý ministr Jos. Jireček vždy důvěrně pojednával s Riegrovou o různých otázkách vzdělání dívčího, a když o zřízení pokračovacích kursů se jednalo, ona dne 25. dubna 1883 zaslala jemu návrh programu a pravidel zimních kursů ve dvou ročnících, ke kterým by měly přístupu mimo žačky školy také jiné vzdělané paní a slečny. Přála sobě zejména přednášky o dějinách kulturních, dějinách umění, o aesthetice, o dějinách českých, o psychologii a paedagogice, o francouzském jazyku a literatuře, dále o dějinách jiných literatur se zvláštním zřetelem na literatury slovanské. Proto píše: „V druhém ročníku jevil by se trochu více ráz slovanský a to myslím, že by se díti mělo. Obživí to trochu vlastenecké smýšlení, které se na mnoze postrádá. Plaveme v moři myšlének německých a vzdělanosti kosmopolitické, postupem generací utonula by v ní všechna slovanská mysl naše."

Ministr Jireček s některými změnami v provedení schvaloval v hlavních rysech podaný jemu návrh a psal Riegrové 27. dubna: „Návrh pravidel o pokračovacích kursech se mně líbí, rovněž i s programem přednášek jsem srozuměn." Když pak program a zřízení pokračovacích kursů ujednány se sborem profesorským, a na přímluvu Jirečkovu schváleny v městké radě, tento podávaje 23. června 1883 Riegrové o tom zprávu dodával: „Račtež z mé strany přijmouti díky za rozhodné účastenství, ježto jste v tomto díle obnovy míti ráčily."

Školním rokem 1883—1884 započal na dívčí škole ročník pokračovací s pěti kursy přednášek. *)

R. 1885 konaly se v dozorčí radě porady o tom, aby na místě pokračovacích kursů rozšířila se dívčí

*) Byly to kursy o české literatuře, německé řeči a literatuře, francouzské řeči a literatuře, dějinách kulturních, psychologii a paedagogice, k tomu připojeny r. 1884 ještě kursy o českých dějinách a o domácím hospodářství, za kterýž předmět Riegrová vřele se přimlouvala. V dubnu r. 1884 žádala Riegrová za zřízení pokračovacího kursu v šití šatů, návrh ten schválen městskou radou, avšak provádění jeho vázlo pro mnohé obtíže, se kterými se plán ten setkával, a též pro nesnáz získati vhodnou místnost.

škola, o dva vyšší ročníky a aby provedly se změny k tomu cíli potřebné v osnově vyučovací.

Osnova ručních prací přepracována za účastenství Riegrové. Cíl vyučovací v této osnově naznačen slovy: „Budiž dán rozumný a praktický návod k samostatnému zhotovení všeho prádla a šatstva v rodině potřebného.“

Při jednání o této osnově a vůbec od počátku, kdy jmenována dozorkyní ženských prací, Riegrová vždy horlivě hájila obligátnost ženských prací a potřebný počet hodin pro předmět ten. Nebyl to v jejích očích snad pouhý formální spor, ale vážná otázka zásadní, vycházející z názorů jejích o životě a povinnostech ženy; proto dotknu se věci té poněkud šířeji.

Tanuly ji na mysli dva vážné ohledy: praktické potřeby života a zvláště pak mravní důležitost práce. Z její knížky zápisní, jakož i z listů jejích je viděti, jakými důvody své mínění hájila. Ona poukazovala k tomu, že práce podává útěchu v zármutku, je ochranou a dobrodiním v nehodách života, ano že práce je zdravá ženám a chrání je před nervositou. Uváděla dále, že jest těžko, aby dívka v pozdějším věku přilnula ku práci, když k ní nebyla vedena v mládí. Také z národního ohledu není lhostejno, zdali ženská polovice kruhů našich pracuje aneb zahálí. V praktickém ohledu připomínala Riegrová veliké úspory v domácnosti, které zavésti může žena, když důkladně rozumí přistřihování, též šití a předělavání šatstva; v mravním ohledu pak spatřovala vážné nebezpečí v tom, když by dívky zvykly si pokládati práci za něco nižšího a sprostšího než učení literní, předmět ručních prací za podřízený a nedůležitý; — když by tak práce v jejich očích byla jen povrženou popelkou.

„Mám za to“, tak hájila obligátnost ženských prací, „že práce mimo to, že je užitečná, je i důležitá pro mravní vychování. Pracovitost a obětavost chodí tak ráda do páru, jako zahálka a egoismus. Je nebezpečno, když se uvádí práce v opovržení u dívek, po výstupu ze školy se pak vzmáhá román a paráda; kdežto myslím, že seriosní učení a práce dají se dobře spojiti“.

R. 1885, když jednalo se o osud nově navržené osnovy, Riegrová žádala obligátnost ženských prací ve všech třídách vyjímaje šestou a vyslovila své názory o vyučovaní ženským prácem v delší úvaze, již podala dne 26. června 1886 dozorčí radě prostřednictvím p. magistrátního rady Císaře.

„S postupem vzdělanosti“, tak psala Riegrová, „objevuje se u každého národa též potřeba stoupajícího vzdělání dívek, aby v dalším životě svém úkolu svému dostáti mohly.

Úkol ženy spatřujeme v tom, by rozuměla a sledovala i v citu pojímala myšlénkový svět doby a národa svého a dovedla býti podporou muže svého v zápasu jeho o zájmy veřejné i soukromé; — zvláště tím, aby se mu stala platnou podporou při starostech o rodinu a vychování dítek.

Přizná-li se ženám úkol podobný, nedá se upříti, že mimo osvícený rozum jest jim též zapotřebí ušlechtění srdce, a zároveň brzkého návodu k obětavosti a ku práci. Dívka učiti se má již záhy obraceti své myšlénky ku potřebám jiných, starati se o ně a radost míti z toho, dovede-li státi se užitečnou a nápomocnou v kruhu domácím.“

Dále píše Riegrová, že mnoholetým vyučováním ve škole odcizuje se dívka zcela domácnosti a jejím pracím; ježto k vyučování školnímu přistupuje ještě vyučování privátní, v různých předmětech, „tak že by plnění všech těchto úkolů bylo nemálo na úkor tělesnému vývinu dívek našich, kdyby častější prázdniny zlo to poněkud nemírnily,“ i pokračuje: „Rozšíří-li se vyučování až do roku šestnáctého a sedmnáctého, kde dívka již přišla k dospělosti, pak je patrno, že musí škola starati se o to, aby dívce pokud možná podala zároveň to, co bude potřebovati jako žena i matka a co posud dívky uvykly hledati po výstupu z vyšší dívčí školy ve školách odborných, totiž dostatečnou spůsobilost ke všem pracem ručním v domácnosti potřebným.“

P. rada Císař odpověděl Riegrové, že požádal paedagogického dozorce, aby na předloze nepřipustil žádných změn; dne 20. srpna pak oznamoval Riegrové:

„Širší komise uznávajíc podstatnost důvodů Vámi uvedených schválila návrhy Vašnostiny.“*)

Na podzim r. 1885 otevřena pátá třída vyšší dívčí školy a r. 1886 třída šestá.**) R. 1888 ku přímluvě Riegrové doplněno vyučování tím, že zavedeno při ženských pracech v páté a šesté třídě též zdobení klobouků.

Riegrová při dozoru na ruční práce pamatovala především na stránku praktickou, ale přála si, aby také aesthetická nebyla zanedbávána a hleděla působiti ku pokroku při vyšívání, zejména opatřením vzorů nejlepších. Poznavši odborné školy v cizině a navštěvujíc školy a výstavy ručních prací ve Vídni, pociťovala s žalostí, jak v oboru vyšívání jsme byli zastíněni cizinou.

Pro pokrok všeobecný v té věci a vytříbení krasochuti pokládala za zvláště žádoucí zřízení odborné školy státní pro umělecké vyšívání a zúčastnila se agitace, aby taková zřízena byla v Praze, jak o to usiloval též německý průmyslový spolek ženský.

Počátkem prosince r. 1884, když pí. E. Bachová měla v Praze přednášku, psala mně matka (7. pros.): „Spolek industriální již zadal žádost, aby se do Prahy dostala odborná škola pro umělé vyšívání. Děly a dějí se teď porady mezi námi, co by se díti mělo, aby se i z naší strany staly kroky k dosažení úplné rovnoprávnosti jazykové na této škole. Dnes byla jsem u pí. Bachové s paní Černou, Zelenou a Náprstkovou a měly jsme tam rozpravu s pí. Ullmanovou (praesidentkou spolku průmyslového). Také jsem ještě zašla k ministru Jirečkovi v té věci.“

Dne 12. prosince psala svému muži do Vídně: „Prosila jsem p. ministra Jirečka stran podání prosbopisu o školu pro vyšívání umělé. P. starosta byl se uvolil, že jej spíše . . . Myslela jsem sice, že bych jej byla mohla sama napsat, ale byla jsem tomu ráda, když on se k tomu uvoloval.“

---

*) Bylo ženským pracem ve IV., V. a v VI. třídě vykázáno po šesti hodinách týdně, ve IV. a V. zůstaly předmětem obligátním.

**) Jako mimořádným předmětům vyučuje se tělocviku a ruskému jazyku, pro projektované hodiny v jazyku polském a anglickém nepřihlásil se dostatečný počet žákyň.

Škola pro umělé vyšívání byla skutečně zřízena na podzim r. 1885 při nové státní škole průmyslové. Z počátku nejevilo se však v kruzích českých dostatečné účastenství. Dne 12. listopadu psala mně matka: „Otevře se nová státní škola pro umělé vyšívání, a to ta, o kterou jsme prosily; a teď se obáváme, aby se nezřídila německy, nebude-li přihlášek českých. Potřeba dělat agitaci nějakou pro to — ale kde nabrat času na to? Něco jsem již spískala.“ Podařilo se vskutku pojistiti zachování rovnoprávnosti na nové škole odborné.

Brzy v české veřejnosti probudilo se porozumění pro důležitost tohoto odboru vzdělání dívčího. V květnu r. 1886 výtvarný odbor Umělecké besedy zvolil výbor dam i umělců výtvarných, do kterého povolány z dam ppí. Černá, Náprstková, Riegrová a Tyršová, jež zúčastnily se jednání o zavedení vzorů vyšívání národního do škol dívčích. V létě sloučil se výbor ten v jedno s komitétem, zvoleným městskou radou, v téže příčině. Na podzim pokračováno v poradách o lepším odborném vzdělání v oboru vyšívání u nás. Riegrová ve srozumění s dámami komise sepsala žádost k radě městské o potřebný náklad i místnost k tomu cíli, aby učitelka odborné státní školy mohla vyučovati učitelky vyšší dívčí i dívčích škol měšťanských v uměleckém vyšívání. Ježto však rozpočet městský byl té doby již vyřízen, přednesla Riegrová k radě dra. Černého návrh ten v dozorčí radě vyšší dívčí školy. „Vyšší dívčí škole“, psal dr. Černý 17. listopadu, „by se tím prospělo a věc by šla přímo pod vaším dozorem.“ Jakkoliv při provádění plánu toho naskytly se některé obtíže, byl přece uskutečněn k opravdovému prospěchu pražských škol dívčích.

Stávalo se někdy, že snahám Riegrové po nových opravách a stálém pokroku, nebylo rozuměno pravým spůsobem a že musela přemáhati mnohé překážky. Zápasy takové dojímaly ji velmi bolestně a budily v ní touhu vzdáti se působení na vyšší dívčí škole. Vyslovovala se o tom též ve svých listech, že by utekla ze svého místa, kdyby to nepokládala za nestatečnost.

Již při reorganisaci vyšší dívčí školy r. 1885. počalo se pomýšleti na to, aby k vyšším třídám školy dívčí připojena byla také přípravka pro dívky mladší, kteráž by sloužila těm rodinám zámožným, které nechtějíce posílati dívek svých v útlém věku do škol obecných, svěřují je raději poněmčujícím ústavům privátním. Riegrová snažně ujímala se myšlénky té a když otevření přípravky pro r. 1887—1888 bylo již v zásadě vydobyto a však pro nedostatečný zápis zmařeno, těžce toužila na netečnost vzdělaných kruhů našich.

V dorozumění s dr. Černým uchopila se Riegrová agitace potřebné, aby kruhy naše povšimly sobě důležitosti přípravky takové i výhod, které by dcerám jejich poskytovala. Dr. Černý 20. dubna 1888 rozeslal rodičům mladých dívek vyzvání ku předběžným přihláškám k zápisu do pětitřídní přípravky, aby se zjistilo, bude-li počet přihlášených dostatečným. Dále pak počátkem května r. 1888 svolána schůze paní ku poradě, jak by se mělo povzbuditi živější účastenství pro novou přípravku, poradě té předsedala Riegrová. Těmito přípravnými kroky stalo se možným otevření přípravky na podzim r. 1888.

Již r. 1887, kdy o zřízení přípravky se pojednávalo, Riegrová chovala ještě jedno přání, které však nedošlo splnění. Přála sobě, aby při dívčí škole, jak tomu bývalo v dřívějších letech, získána byla místnost pro kapli, prostá síň s oltářem. Nechtěla nijak, aby návštěva této kaple byla pro žačky dívčí školy obligátní, nýbrž dobrovolnou; přála si, aby v ní v neděli při službách božích konaly se „krátké poeticko-srdečné promluvy", přiměřené vzdělání i duchu dívek, které by byly způsobilé působiti na mysl mládeže: „aby zbožnost jejich nestala se mrtvou a karikaturou toho, čím by býti měla." „Myslím", tak odůvodňovala své mínění, „že pro naše pohlaví hlavní pákou k obětovnému a šlechetnému životu zůstane přece zbožnost, a sice ta pravá, která nelibuje si jenom v mrtvých formách."

Při různých pracech a přípravách k otevření přípravky a to v otázkách personálních i věcných byla Riegrová horlivě činnou. Zejmena pracovala o

návrhu osnovy ručních prací, přejíc sobě, aby v nižších třídách přípravky bylo zavedeno vyučování hromadné.*)

O osnově, methodě a spůsobu vyučování ručním prácem na přípravce konány pak u přítomnosti Riegrové porady učitelek. Riegrová od otevření přípravky na podzim r. 1888 vykonávala dozor při vyučování ručních prací také na této škole.

Ještě v jiném směru byla Riegrová činnou ku prospěchu dívčí mládeže naší, účastnivši se při zřízení městské dívčí školy pokračovací, denní i večerní.

Kdo viděl působiti Riegrovou při tvoření nových ústavů a zřízení, dozná zajisté, jak mocně byl u ní vyvinut jistý instinkt organisační a vážný duch systematický, spojený s praktickým pochopením potřeb života.

Když zasvitla naděje na zřízení pokračovací školy, Riegrová hleděla rozšířiti a doplniti svou znalost ve všech otázkách odborných, a žádala zejména o rady a návod ze zkušenosti praktické váženého krajana p. Ševčíka, ředitele průmyslové školy pro dívky ve Vídni, kterýž zaslal jí výroční zprávy, stanovy a jiné pomůcky, jež ona opět sdělovala s těmi, kdož o zřízení nového ústavu pracovali.

Dr. Černý svolal ku poradám předběžným komitét, do kterého povoláni členové zastupitelstva obecního pp. Baudiš, Nykles a dr. Rieger, p. inspektor Hryz a tři dámy: paní Černá, Riegrová a Zelená.

První poradu dne 7. dubna 1884 zahájil dr. Černý, poukázav k potřebě a důležitosti škol pokračovacích pro dívky. Riegrová na to předložila a předčítala programy různých škol pokračovacích i výrobních a promluvila o zařízení dívčích škol průmyslových v Rakousku, v Německu a ve Francii. **)

---

*) Dne 6 července 1888 psala z Prahy svému choti, že má býti žádána, aby přijala dozor na ruční práce také na přípravce a aby odůvodnila v dozorčí radě svůj návrh o hromadném vyučování, 7 července pak psala mně: „již dnes více než tři, skoro čtyři hodiny od rána píši a přemýšlím, bude schůze dozorčí rady, mám nějaké referáty na mysli“.

**) Dr. Černý v poradě té se vyslovil, že jest třeba škol pokračovacích pro třídy majetné i nemajetné, dr. Rieger připomenul, že potřebám tříd majetných může se vyhověti rozšířením kursů

Jednalo se dále o programu a všech prácech přípravných ke zřízení večerních kursů literních a denní školy v šití šatů a prádla pro vyučení chudých dívek ve práci výživné. Další porady konány dne 26. května, 10. června, a osnova pro školu denní i večerní, jež vypracována dle zásad v poradách vytčených p. inspektorem Hryzem byla přijata s některými změnami. Riegrová přimlouvala se již tehdy za to, aby se zřídil též odbor pro šití šatů a pracovna pro dívky vyučené a pracující pro výživu.

Návrhy komitétu organisačního byly schváleny městskou radou a dne 10. července 1884 též sborem obecních starších.

Když však zemská školní rada vyžadovala, aby veškeré učitelstvo pokračovací školy denní i večerní prokázalo způsobilost, jaká se žádá pro školy měšťanské, tedy aby z požadavku toho vyňata byla denní škola šicí, mající ráz školy industriálné, usneseno odděliti školu denní od večerní. Denní škola pokračovací pro dívky otevřena 19. října 1884, večerní literní kursy pokračovací na podzim r. 1885.

Riegrová měla horlivé účastenství ve všech prácech přípravných, které působí výběr personálu a vůbec organisace nového ústavu. V prvních letech obstarávaly dozor při škole jen tři paní, totiž: paní Černá, Riegrová a Zelená; později kruh jich se rozšířil v komitét dam, jehož členové jmenováni jsou radou městskou. Těmto přísluší bdíti nad pořádkem a všemi potřebami školy, obstarávati materiál šicí a podávati návrhy radě městské.*)

Později zřídila rada městská pro vnitřní zprávu denní i večerní školy pokračovací dozorčí radu, do kteréž komitét dam vysílá své zástupkyně. Riegrová jsouc od prvního již počátku zvolena předsedkyní komitétu dámského zúčastňovala se porad sboru učitelského, do dozorčí rady však nechtěla se dát voliti.

---

pokračovacích na vyšší dívčí škole též pro práce ženské, a Riegrová vzala na se přednésti tento návrh v dozorčí radě dívčí školy.

*) R. 1886 jmenována do komitétu toho pí. Ant. Vališová, r. 1887 pí. Ant. Friedrichová, Růžena Jelínková-Doubková, pí. Jos, Náprstková a pí. Jindř. Vlčková; po odstupu pí. Černé a Vališové r. 1889 pí. Renata-Tyršová, a pí. Emilie Venzlová. Řídící učitelkou školy je sleč. Ant. Cutíková.

Její působnost v pokračovací škole byla nejhorlivější zejména při organisaci a v prvních letech trvání ústavu, v poslední době však, kdy přetížena byla úkoly jinými, ponechávala hlavní práci při pokračovací škole nově přistoupivším platným silám.

Opravdu překvapující byl rychlý rozkvět a utěšené pokroky školy, kteráž v nejkratší době získala sobě přízeň všeobecnou. *)

Aby plán školy mohl se přispůsobiti dle zkušeností nabytých, zvolena r. 1888 komise, jejíž členy byli: dr. Černý, dr. Hryz, V. Náprstek, V. Nykles, inspektor Pilař, dr. Vlček, pí. Riegrová, Tyršová, Venzlová, Vlčková a Zelená.

V poradách této komise pojednáváno o nových osnovách vyučovacích, o instrukci dozorčího komitétu, instrukci pro sbor učitelský, zakládací listině a programu školním. Veškeré tyto osnovy byly pak předloženy radě městské a zemské školní radě, i došly úřadního potvrzení a schválení, čímž organisace pokračovací dívčí školy byla ustálena v pevné formy.

Přehled činnosti Riegrové pro školy pražské nebyl by úplným, kdybychom se nezmínili o účastenství jejím při útulcích školních. Když r. 1886 k návrhu městského rady p. J. Šauera z Augenburgu počaly se zřizovati útulky pro školní mládež, Riegrová jmenována městskou radou členem komise pro útulky a místní dozorkyní školních útulků hradčanských.

Při poradách komise útulků Riegrová přimlouvala se zejména za to, aby při zaměstnávání dítek v útulcích hledělo se především na stránku praktickou a potřeby životní. Proto radila, aby se upustilo od háčkování a dívky zabývaly se hlavně šitím a správkou prádla; při tom aby se však užívalo materiálu hrubšího a trvalejšího, než se obyčejně na školách

---

*) **Škola pokračovací byla tuším první, kteráž počala roku 1885—86 systematicky pěstovati vzory národního vyšívání. Původní plán školy, postupem času se rozšiřoval, r. 1885—86 připojeno vyučování náboženství, zpěvu, kreslení od ruky a zřízeno oddělení pro šití šatů, r. 1886—87 zavedeno též měřické rysování, a ústav rozšířen o jedno oddělení ručního šití, r. 1889—90 připojena pracovna pro dívky vyučené.**

u nás děje. Z delšího dobrozdání, jež o té věci sepsala, vyjímáme tato slova: „Není-li program pro útulny dívčí již zcela ustálen, přimlouvala bych se velice za to, aby dívky obíraly se hlavně šitím, cvičily se poněkud ve kreslení, pěstovaly zdravé pohyby, však nevěnovaly se titěrným pracem Fröblovým, aby zaměstnání se řídilo dle poměrů našich a dle našich potřeb a my nekráčeli otrocky do šlépějí německví. Snad by se nemusel theoreticky určovat napřed chod celého zaměstnání dívek, aby (na příklad) tělo nevměstnalo se do ušitého kabátu, ale aby se upravil šat podle těla . . .“

Návrhy, které Riegrová činila ve příčině zaměstnání dívek, opatření materiálu i spůsobu, jak se má použíti prací zhotovených, byly v hlavních zásadách přijaty v komisi útulků dne 28. ledna 1887 a pak městskou radou schváleny. Koncem r. 1889 Riegrová vzdala se úřadu dozorkyně a činnosti své při útulcích školních, neboť síly její již slábnoucí nemohly postačiti stále rostoucímu návalu práce při jiných ústavech městských.

Těžko jest věru představiti si, jaký byl život Riegrové od podzima do jara, kdy věnovala všecky své síly školám a ústavům městským. Jí samé zdávalo se někdy, že kdyby někdo cizí pozoroval její život, řekl by „že je to hon a ne živobytí.“

Když činnost její stále se rozvětvovala a rozšiřovala, stávalo se někdy, že jednoho a téhož dne odbývati musela dvojí, ba i trojí schůze v dozorčích radách i komitétech různých. Ona při schůzích těchto nedovedla býti nečinným posluchačem — a tak porady ty bývaly pro ní často namáhavou prací duševní, ke které dříve se připravovala, chystajíc své návrhy i jich odůvodnění. Tak psala mi v jednom listě: „Můžeš posoudit, že pro ženskou hlavu a mysl je tu plno starostí a unavení. Nemám přece tak velkého paedagogického vzdělání, musím spíše jen citem a osobním názorem soudit.“ Ona nezapomínala na žádnou práci a povinnost — jen sama na sebe a na své síly. Sama se přiznávala a psala, že by to s jejím zdravím bylo lepší: „kdybych znala lépe mezí a uměla se mírniti — ale já pak vždy zapomenu na sebe a honím se po

účelu". „Pravda je", psala mně též v jednom psaní, že jsem nebohá osoba, která je živa jako na úkol, která nemá chvíle věnované zahálce a chvíle odpočinku, jen pokud jsou nevyhnutelné." A v jiném listě píše: „Celé dni nebývám doma, proto nepřijímám žádných návštěv a jsem jako exulantka domovní, jen na noc a k jídlu doma" ... „Jsem teď jen pro školy a pro chudinu živa."

Ze všech prací, které konala, bylo nejnamáhavějším vyšetřování chudiny — ale právě tato práce byla jí ze všech nejmilejší; byla často v zármutku její útěchou a radostí. V obrazu její činnosti scházel by rys nejvýznačnější, kdybychom si nepovšimli blíže toho, čím mysl její neustále s láskou se obírala — jejího osobního působení mezi chudinou.

XII.

Mezi chudinou.

Působiti mezi chudinou — bylo pro Riegrovou dávným cílem jejích přání, bylo takřka jejím životním ideálem. Touha přijíti do styku s nebohými vedla ji kdysi do spolku sv. Ludmily. Dvě mocné pružiny v její duši, její zbožnost a její vlastenectví pudily ji na tutéž cestu. Její láska k Bohu jevila se láskou k trpícím, mělať na mysli slova Kristova: „Cokoliv jste jednomu z nejmenších učinili, mně jste učinili.“ Zároveň pak utkvěla v její duši myšlénka: „Láska k vlasti může-li se jeviti lépe, než láskou k nešťastným z rodáků našich? Plesati s veselými, to není zásluhou a láskou“.

Ona v dobročinnosti nespatřovala však pouze rozdílení podpory hmotné, nýbrž chtěla, aby tato doplněna byla darem srdce, stykem člověka s člověkem — dary, tak si přála: „ať se rozumem rozvrhnou a srdcem rozdělí.“ Ona byla přesvědčena, že „dobročinnost v užším kruhu měla by hlavně paním náležeti. Mužové ať se starají o taková politická, průmyslová, národohospodářská zařízení, aby bylo práce a výdělku a aby chudých bylo co možná nejméně . . . Co však mužové rozumem nevyvedou aneb se jim nepodaří, to ať žena srdcem doplní“.

Tyto myšlénky o dobročinnosti poznamenány jsou v době, kdy počala působiti ve spolku sv. Ludmily. Odkazujíc péči o chudé především ženám, vyvracela při tom námitku, že by tím zanedbati musily své povinnosti domácí, vždyť získati mohou času, zanecha-

jí-li „prací bezúčelných, zbytečné známosti a zbytečného hovoru; také zjednodušením oděvu, zařízením praktickým a pilností“ . . . „Co se konečně vytrvalosti dotýká, najde se zajisté i ta, kdekoliv pohnutka činnosti zakotvena je v srdci bídou bratrů dojatém.“ K otázce, jakou máme jeviti lásku k chudému, odpovídá: „Ani sesterskou, ani rozmazlenou, tím natropily bychom někdy mnoho zlého. Dlužno považiti stupeň vzdělání a mravnosti často zanedbané — jinak bychom často vzbudily pokrytectví a přetvářku. Láska naše budiž mateřská a otcovská, přísná a kárající, povzbuzující a napomínající, upřímná — nikdy však kordiální, abychom vždy zachovaly pro sebe jistou úctu a autoritu.“

Když pak v komitétu opatroven od samého počátku ujala se vyšetřování poměrův rodin chudých — tato působnost nebyla v očích jejích snad jen plněním úřadní formality a povinnosti spolkové, ale možnost působiti mezi chudinou, byla jí životním cílem sama v sobě. Kdo nepochopí, jakým spůsobem na vážnou povinnost tu hleděla, nepochopí také, že ony cesty do temných uliček a dusných komůrek, kterých jiní se hrozívají, ona konala ráda, ano že byla vděčnou za to, když je mohla konati. Tak psala svému muži r. 1885: „Považuji svou celou práci v dívčí škole ne za radost, ale za službu, kterou dobré věci prokazuji a kterou se chci odměniti městu za to, že mi dopřává tolik přístupu k chudině“.

Zdaž bylo divu, že opatření prosících pokládala za vážnější a přednější — než povinnosti společenského života? „My ještě nikoho nenavštívily“ , psala mi po příjezdu do Prahy. „Umínila jsem si, že nepůjdu k bohatým lidem, pokud návštěvy chudých nevyřídím“.

Když šla za svým cílem — a zamyšlena s hlavou sklopenou přecházela po ulicích, tu zdálo se, že necítí a nezná žádné únavy. Někdy říkávala také: „Když jdu k chudým, vyjdu lehko třeba do čtvrtého poschodí, ale když mám jíti k bohatým, tu je mně už první poschodí obtížné“.

Jak jsem již na jiném místě vypsala, obstarávala Riegrová od podzima do jara veškeré vyšetřování rodin, hlásících se pro dítě, o stravu, o přijetí do jeslí a o podporu

matek a novorozenců — a to sice na Hradčanech, Malé Straně, v Josefově, na Starém městě, dolejším Novém městě, v Bubnech, Holešovicích a na Maninách. Říkávala vždy, že každá čtvrť má svůj zvláštní ráz, jiné obyvatelstvo a že je třeba bedlivě dbáti a šetřiti těchto rozdílů.

Jsou v městě našem, v zapomenutých uličkách mnohé domy, jichž veškeré obyvatelstvo hlásí se o podporu — kam Riegrové pravidelně bylo docházeti a byla by mohla psáti smutné kroniky obyvatelů těchto domů po celá desetiletí. Nejtěžší a nejtrapnější ovšem jsou cesty po Josefově, kde bydlí nejen, co je nejchudšího — ale vedle toho také vše, co je nejspustlejšího v městě našem. Kdo nepoznal z vlastního názoru domy a schody těchto ulic, nedovede posouditi, jaké odvahy je k tomu třeba, aby paní sama vydala se na pouť do všech těchto temných zákoutí.

Riegrová přicházela na svých cestách i do bytů, kde nečistota plodí hnusné vyrážky, jinde opět, kde leželi nemocní chorobami nakažlivými, neštovicemi a tyfem, ale nic, ani pohled na znetvořenou lidskou podobu neodstrašil jí od těchto cest. Když ji někdo varoval a prosil, aby alespoň v době epidemie neštovičné zanechala svých návštěv, tu se usmála a řekla s takovým přízvukem jistoty, že nepřipouštěl nejmenší pochybnosti: „Mně se nic nestane!“

Hlavní práce s vyšetřováním bývala na podzim při zápisu dítek; v té době Riegrová vždy přijížděla do Prahy a chodila od rána do noci. Avšak také v zimě, kdy dny se krátily, bývalo ještě ob čas mnoho pochůzek, zejména k vůli podpoře matek a Riegrová nechtějíc, aby prosící ženy dlouho čekaly, vycházela, nedbajíc na počasí, často i v dešti, sněhu a větru. K obědu jen z ohledu k domácím vracívala se domu i z dalekých končin, přicházívala ve spěchu, často všecka udýchána a po krátkém odpočinku vydala se na novou pouť, která trvala do tmy. Někdy dopoledne na Pohořelec a Nový svět — odpoledne třeba putovala již do Holešovic a odtud poli a pustou cestou do dalekých Manin. Jak málo obyvatelů pražských zná tuto obtížnou a dalekou cestu do dělnické čtvrti, zvláště neschůdnou, když napadnou sněhy aneb roz-

bředne půda! Riegrová nikdy nebrala si povozu a když někdy za tmy a v nejhorším počasí vrátila se zkřehlá a uštvána, tu vítaly ji výčitky všech domácích. Ona obyčejně neodpovídala, někdy jen se omluvila, když již byla tak daleko, že chtěla všecky návštěvy v té končině odbýti — pak ulehla na pohovku a ležela nějaký čas nepohnutě jako bez vlády. Na dechu jejím a kašli bylo znáti, jak plíce byly unaveny — vždyť vykonala za den dvacet i třicet návštěv — a stoupati musela při tom často do nejvyšších poschodí. Když si odpočala, psala si zápisky o vykonaných návštěvách a psala lístky do opatroven, kterým dítkám má se uděliti strava. O přijetí strávníků rozhodovala sama, o podpoře matek přednášela své návrhy ve schůzích komitétu, ale kde viděla bídu, učinila opatření okamžitě. Ve své svědomitosti chtěla se však často ujistiti napřed souhlasem některé dámy, a tu často po vší celodenní únavě ještě za pozdního večera zimního putovala k místopředsedkyni komitétu, aby jí sdělila, že je potřeba, aby některé ženy hned druhého dne dostaly polévku.

Dlouholetou zkušeností nabyla ovšem takové znalosti poměrů chudiny, různých povah i rodin, že velmi rychle dovedla posouditi — jaké podpory kde největší je potřeba, i rozdělovala ji spůsobem nejrůznějším, někde oblek bez stravy, jinde stravu bez obleku, anebo obojí najednou, buď pro jedno, neb pro dvě i pro tři dítky. Bývaly případy, kdy bez váhání a co nejrychleji udělila vše najednou, kdy dvě děti opatřeny byly v opatrovně, jedno v jeslích a ještě matka dostávala podporu. Nevím kterého roku, v době svého působení při opatrovnách — počala Riegrová psáti pojednání, bohužel nedokončené, jež zde podáme.

O návštěvě chudých a dělnických rodin. Účely návštěv mohou býti rozličné, vždy však platívá pravidlo to, že především konati musíme návštěvu k tomu cíli, abychom poměry poznaly a na základě poznání teprve usoudily, kde by úmysly naše byly na místě nejlepším.

Pravidla krátká tu mnoho neplatí — neb rozmanitost poměrů jest tak veliká, že každé pravidlo může

míti výjimky své a že teprve uvážení všech poměrů — rozumu i srdci sloužiti může k úsudku. Proto nesmějí návštěvy tyto konány býti lehkomyslně — ale se svědomitostí a pílí největší. Musíme varovati se vší roztržitosti, umíniti si spravedlnost tu nejdokonalejší — nedáti rozum ovládati srdcem na slepo, ani rozum pozbaviti citu všeho. Nejlépe připraviti se krátkou modlitbou a dáti na ten čas výhost všem jiným myšlénkám a starostem.

Prvně tedy musíme mít na zřeteli ke komu jdeme — a proč jdeme. Jinaké jest, když jdeme někam, kde se něco žádalo, jinak, kde toliko zkoumati chceme, je-li tu potřeba nějaká. Jinaké jest potřebí opatrnosti, je-li rodina svéprávná, která dosud veřejné podpory nežádala a nežádá; — jinak, kde častěji již se používá dobročinnosti veřejné — jinak, kde vydělávají sobě výživy prací rukou svých — jinak, kde nemoc do počasných tísní rodinu uvádí — jinak, kde choroby trvalé ku práci je činí neschopny — jinak, kde náhoda neb lehkomyslnost uvedla rodinu jako do cechu stabilní chudiny, která všude těžiti chce z ústavů dobromilných a která zahálkou a přetvářkou někdy více těžiti dovede nežli usedavá práce v poměrech těžkých a nešťastných.

Každá návštěva cizí osoby v domácnosti trochu svéprávné bývá nemilá, někde obzvláště těžce se nese — i chceme-li dosíci účelu svého, musíme konati návštěvy opatrně. Musíme v srdci svém vzbuditi jaksi pocity, které nám mimovolně získají důvěru a usnadňují takto vniknouti do poměrů způsobem takovým, aby návštěva nestala se jim nepříjemnou, ale spíše důvěrnou. Bez pravého citu lásky k bližnímu a spojeného rozumu i taktu nelze toho dosáhnouti. U takových rodin nesmíte mnoho mluviti a tázati se, ale přiměti je chováním svým, by ony samy mluvily a předešly otázkám našim.

Jinak jest to, kde samy nedůvěru cítíme — a kde se nám zdá, že úmysl se jeví líčením poměrů snad i přes pravdu dosíci podpory hmotné i ujištění přímluvy. Kdekoliv se chudobné poměry na odiv staví — tu většinou potřeba opatrnosti, a otázkami křížem položenými splésti do odporu, aby tím spů-

sobem někdy vyšlo na jevo, je-li tu skutečně pravdomluvnost, neb výřečnost úmyslná. Častější návštěva a pilné pozorování naučí nás větším dílem při samém vstupu a rozhledu, jakým spůsobem si počínati máme, bychom v době ne příliš dlouhé došly k poznání nám potřebnému.

Čeho nám znáti třeba, řídí se dle toho, proč přicházíme. Jiných známostí jest zapotřebí, jedná-li se tu o dárek jednou pro vždy neb o nějaká další dobrodiní. Jinak, jedná-li se o podporu z veřejných příjmů a sbírek, jinak, kde se může dávati všem — jinak, kde jen jistý počet obdařen býti má, kde se tedy poměrně vyhledávati mají ti nejchudší z těch, kteří se hlásí. Jinak jest, jde-li o podporu dítěte, jinak o podporu osoby ku práci schopné.

Jedná se nám tu o podporu nejnuznějších dítek, musíme pak usouditi, má-li dítko zapotřebí stravy i ošacení aneb jen jednoho neb druhého. Pravidlem bývají všichni žádoucí ošacení, kdežto stravování některým zdá se býti takřka potupou; — jiní opět pro vzdálenost neb rodinné poměry více sobě váží stravy, již k vůli pobytu dítěte přespolednímu. Netřeba plýtvati oběma spůsoby podpory, pokud všem podpory žádoucím vypomoženo býti nemůže. Musíme tedy vyzkoumati poměry rodinné — a to začasto netoliko hmotné ale i mravní, abychom usoudily, v jakých okolnostech dítě žije — a pokud mu další pobyt ve školce je po třebným jak v ohledu hmotném a zdravotním, tak i mravním i duševním.

Poměry rodičů vyzkoumati nelze vždy jednou návštěvou a poměr každý může míti své výjimky. Mnohá na oko výše postavená rodina může potřebovati podporu ještě v míře větší, než rodina nuznější — přijde tu na stupeň příčinlivosti a initiativy, na potřebu mravní a zdravotní. Proto nemůže tu býti pravidla bez výjimky a úmysl můj není souditi — ale upozorniti na to, čeho si všímati máme, jak a po čem se ohlížeti musíme, abychom si utvořili celek potřebných vědomostí.

Poměry rodičů naznačeny jsou ve spůsobu bytu a obývání, ve spůsobu zámožnosti, čistoty a pořádku, hlavně pak, jakou prací se rodiče živí, jaké řemeslo

otec provozuje — a pracuje-li i žena, aneb je-li pouze v domácnosti zaměstnána, je-li rodina svéprávná aneb užívá-li podpory, jak dlouho a mnoho, jaká byla minulost manželů; i potřebno rozvážiti, jak podle všeho souditi by se dalo o budoucnosti jejich. Potřeba dobýti aspoň nějakého ponětí o stupni vzdělání a mravnosti rodin, rodičů i dítek a o zdravotních poměrech jejich.

Byt. Již čtvrť města ulice a číslo domu nám často prozrazuje zámožnost rodiny. V každé čtvrti i nejbohatší, bývají rodiny nuzné roztroušeny, v některých pak ulicích i domech nejvíce soustředěny; kdežto v jiných toliko řídčími jsou úkazy a značí často náhle schudnutí neštěstím, úmrtím aneb zvláštními poměry bývalé neb nynější obživy.

Máme byty dělníků. Nyní jsou byty o pokojících s předpokojíkem aneb pokoj a kuchyň pro sebe již znamením jakési zámožnosti. Pak máme byty o jednom pokoji, aneb byty o dvou neb více pokojích, kde každá rodina obývá svůj pro sebe. Tu jest pokaždé nejzámožnější rodina ta, která prochází pokojem přednějším do pokoje zadního. Dále vídíme byty ve spolku, buď rodiny, které přibírají šlofy, aneb byty, kde jsou dvě rodiny pohromadě; pak opět byty, kde bydlí ještě více rodin pohromadě a každá má svůj kout.

Zámožnost jeví se i ve způsobu placení činže, kdo platí čtvrtletně, aneb ve lhůtách častějších. Kde je více rodin pohromadě, je ten, který platí, domácím pánem, neboť vybírá u ostatních a tito chovají se k němu poddaně, takřka uctivě; některý počíná si k spolubydlícím jako neobmezený pán ke svému poddanému. Uděliti takovému podporu a odepříti onomu byla by velká chyba, byť by i na první návštěvu nezdálo se tu rozdílu v zámožnosti. Tento příkrý rozdíl jeví se nejvíce tam, kde nevybírá se při společném bytě činže čtvrtletně, nýbrž týdně. Takový nájem platící a od druhých vybírající ustavičně dohlíží a korriguje svého podnájemníka, aby jen jistě týdní plat obdržel a o něj se nepřipravil. Jinak podnájemník na týden bývá vyhozen. Těchto pak nemyslím, že by bylo mnoho. Hlavně v některých domech obyvatelstvo takto se sestavuje a tyto dle doslechu poměrně

mnoho vynášejí, někdy pak podléhají i ztrátám, které tyto příjmy opět do rovnováhy přivádějí. Tak zvaných šlofů, kteří nemají ani postele své a platí jen za nocleh, je hojnost, to bývají svobodní tovaryši neb dělníci, tito platí, tuším, nejvíce měsíčně, neb i čtvrtletně. Větší příjem berou rodiny ze študentů, taktéž chudých, ale těmto musívají dopřávati více práva, oni používají bytu i ve dne a ubytují se toliko u poněkud zámožnějších rodin, kde žena v domácnosti pouze zaměstnána jest, jim i pere a jich obsluhuje.

Nejchudší jsou byty podzemní, někdy i sklepy aneb byty na půdě, často jen prkny ohražené. S.... bydlela jeden čas ve sklepě v bytu podzemním, kde spalo i se šlofy 20 lidí, rozložených na slamnících, které kryly celou podlahu. Byla jsem v pokoji, kde na 4 postelích spalo 11 lidí, nebylo mimo postele nic než plotna, a na jedné posteli ležela matka s dospělou dcerou a desítiletou dcerou, jelikož ani na zemi místa nebylo....“

Zde přetržen koncept; ani první odstavec není dopsán. Již z řádků těch bohužel nedokončených vidíme, jak konala Riegrová návštěvy u rodin chudých a jak vnikla do jich života. Přece však chci ještě něčím doplniti její slova vlastní — jsou to mé osobní vzpomínky.

To, že jsem viděla matku svou choditi a působiti mezi chudými, budu vždy čítati k nejdražším upomínkám svého života a budu vždy litovati, že jsem příležitosti choditi s ní užila jen někdy a to jen v posledních letech.

Věru, kdo znal matku mou jen ze společenského života, kde často bývala netečnou a lhostejnou, neznal její oživenou tvář, její zařící oči, její láskyplný úsměv — a ten znaly dobře chudé ženy a jich děti.

Dvě věci byly nejnápadnějšími v jejím jednání: její velká úcta k chudobě a její neohroženost. Ona ničeho se nebála, ničeho se nehrozila.

Bylo to zvláštní, jak dovedla spojiti dvě těžké věci: přiblížiti se k chudému, získati jeho důvěru a při tom zachovati si autoritu. Nikdy nepřicházela jako dávající ku prosícímu, vždy šetrně, vždy velmi

zdvořile, pečlivě zachovávajíc všecky formy společenského obcování, jako rovný k rovnému. Šetrnost její jevila se také v tom, že skoro nikdy nechtěla návštěv konati ve dny sváteční a nedělní, říkajíc, že to rodinám nebývá příjemným.

Zvláště tam, kde viděla rodinu spořádanou, která jen nerada a donucena neštěstím vyhledávala podpory, bylo její jednání plné ohledů a její hlas zněl tak laskavě, že se zdálo, jako by spůsobem chování svého se chtěla omluviti, že je přišla vyrušovat. Když usedla říkala obyčejně: „tak si také u vás sednu, abych vám neodnesla spaní.“ Často počala se vyptávati na děti, aneb mluviti na maličké a oči její zářily tak milým úsměvem, že malé děti smály a třepaly se na ni. Někdy kladla otázky, ale velmi často žena sama dala se do vypravování i odkrývala své osudy životní ač mnohý muž byl-li přítomen někdy nerad to slýchal; zvláště některý stoupenec učení socialistického. Ona při tom nikdy neprojevovala vypravující slovy lítost a soustrast — vůbec žádnou sentimentalitu, ale mluvila o tom, co by žena mohla dělati a dle možnosti dala radu a pomoc.

Když však přišla do bytu, kde zjevna byla spustlost, nepořádek a nečistota, zaviněná nedbalostí, tu tvář její dostala jiný výraz. Přímo a bez ostychu to vytkla — šla, rozbalila špinavé hadry na kolébce, okázala na ně ženě a pokárala ji nejostřejším slovem i pohledem tak přísným, že žena byla všecka zahanbena. Její působení zvláště se jevilo ve trojím směru, v ohledu zdravotním, národním a mravním. Při svých návštěvách bedlivě všímala si poměrů zdravotních, a když ženy vyprávěly o svých strastech a svých nemocech, ona upozorňovala, čeho se mají varovat, zhanila jim všeliké škodlivé prostředky, jichž užívaly, vybízela, aby hledaly pomoci lékařské.

Bedlivě vyptávala se dále matka má nejen na malé ale také na starší dítky, zejmena na to, kam chodí do školy. Zvěděla-li, že rodina česká posílá aneb posílati chce děti do škol německých, kamž byla časem lákána podporami, počala matce dítěte domlouvati opravdově a vážně, vyvracela všecky její pochybnosti a námitky, ano někdy žádala rozhodně

a takořka jako podmínku udělené podpory mladším dětem, aby děti starší dány byly do školy české. Nedá se spočísti, mnoho-li set dětí za všecka léta svého působení takto vybavila ze škol německých. —

Ale nejvážnější byla její tvář a nejrozhodnější její vystupování, když se jednalo o otázky mravní a o nezákonité svazky. Ona neznala se k té relativní morálce a theoriím moderním, kteréž každý skutek lidský, poklesek, ano i zločin nepokládají za nic jiného než jen za přirozenou nutnost, výsledky dědičných náklonností i neodolatelných pudů — a podkopávají tím veškeré základy mravní odpovědnosti. Ona nikomu neprominula tuto odpovědnost z jeho skutků a ani ženě nešťasné, která svým pokleskem nejtíže ji byla trestána, neuspořila výčitky a hledíc jí do očí svým zvláštním pronikavým pohledem řekla přísně: „Jak jste se jen mohla tak zapomenout!“ Její pohled a vážný hlas tak působil, že zarazil každou a i ty ženy, které by snad jinému byly odpověděly, že to není přece tak velký hřích, když je člověk mladý — před ní stály skroušeně.

Tam, kde šlo o stravu pro dítě nemanželské, jehož otec byl matku opustil aneb zemřel, neodepřela podpory a stravy dítěti, napomenuvši jen matku, aby se budoucně dobře držela.

Jinak při podpoře matek, neboť od pravidla, že neudílí se podpora matkám neprovdaným, připustily se výjimky jen v nejřídčejších případech, opravdu zoufalé bídy a úplné osiřelosti. Avšak tam, kde nezákonitý poměr trval dále, Riegrová neudělila stravy dítěti a podpory matce leč s tou podmínkou, aby se rodiče dali oddati, že se jim zaplatí všecky útraty oddavek.

Nikdo, kdo nezná života chudiny, nemůže si představiti, že sta a sta rodičů i s několika dětmi jen proto žije neoddáno, že se živí ze dne na den a nikdy nezbývá jim nějaká zlatka na oddavky; — jindy opět čeká se, až si muž koupí kabát a žena šaty a pěkný šátek, neboť považuje to za pohanu jíti k oltáři před Pána Boha ve starých hadrech. Tak se odkládá z měsíce na měsíc, z roku na rok, děti rostou, — někdy rozváže poměr ten smrt aneb nevěra mužova a děti

zůstanou bez otce a bez jména. Slyšela jsem, jak chudá žena o své sousedce s podivením zvolala: „Ale je to štěstí mít zdarma oddavky!" Vždyť sehnati několik zlatých je skutečně mnohé rodině nesnadnou věcí. A tak mnohá matka při zprávě, že dostane na oddavky, cítí radost, „že se ty děti očistí."

Ale ne vždy jde urovnání poměrů tak hladce — mnohdy úmysly Riegrové narazily na odpor buď u ženy aneb spíše u muže. Tu ona stávala se přísnou, domlouvala ženě, až se rozplakala, pak přišla opětně aby zastihla doma muže, nezalekla se nepřívětivé jeho tváře, se svou přímou odhodlaností a opravdovostí i jemu mluvila do duše, kladla mu na srdce osud dětí a často dovedla zachvěti jeho srdcem. A tak každého roku několik svateb se odbývalo jejím přičiněním a přemnohé dítě děkovalo jí za čestné jméno. Ještě po její smrti mnohá žena vděčně si to připomínala a zaslechla jsem také, jak jedna stará matka vroucně zemřelé žehnajíc vyprávěla: „Kdyby nebylo té paní, co teď umřela, má dcera by neměla muže. On jí to ještě teď říká: „nebýt paní Riegrové, já bych si tě byl nevzal."

Někdy, když vyšly jsme z některého pokojíka ve čtvrti Josefovské, náhle otevřely se dvéře jiných bytů a některá žena vyběhla volajíc: „Naše milostpaní je tu!" A oči její zářily radostí, když matku mou vítala. Jindy opět přihrnuly se prosící. Jedna jala se prosit o podporu pro jinou, vyprávějíc že mají u sebe děvče s dítětem, které ničeho nemá a které z milosrdenství nechávají ležeti na slamníku na zemi; jinde zase žena žádala matku mou, aby k ní vešla se podívat na churavé dítě. Ale také na ulicích, na dvorcích a v průjezdech mnohé ženy hlásily se k matce mé, někdy ona sama ženu některou zastavila a z otázek, které ženám kladla bylo viděti, jak jich osudy a poměry rodinné má v paměti.

Často na cestách těch ve čtvrti Josefovské obdivovala jsem se neohroženosti své matky. Zdálo se, že se ani nezastavila u myšlénky, že by se jí samé mohlo něco státi. Vždy bez váhání šla přímo k cíli, i do nejodpornějších místností vešla a neprojevila sebe menší ošklivosti ani odporu. Jen v Josefově

víděti jest všecku hrůzu bídy spojené se spustlostí. Vcházely jsme do světnic nevětraných, které v noci byly plny noclehářů a kde vzduch byl k zalknutí — do světnic, kde na postelích leželi lidé a my tímto prvním pokojem projíti musily do druhého a třetího. Mně zdálo se někdy, že nemohu tam dýchati, myslela jsem na to, nač stonají asi ti lidé ležící na postelích, ale matka vždy stejně klidna zdržela se dlouho, mluvila s ležícím mužem, dívala se na dítě nemocné, z jehož úst ozýval se sípavý dech. Jinde opět v malém průchodním pokojíčku stará žena hlídala svého syna, blázna, jenž leže neustále mumlal. Mně bylo úzko, když matka má přistoupila k jeho loži, chvíli na něj hleděla, vlídně promluvila, on však nepřestával mumlati. Muž ten byl teprve za nějaký čas později, když počal nožem pícháti, dán do blázince.

Matka má nejen ničeho se nebála, ale také smutných barev bídy fysicky se neštítila a to, myslím, otvíralo jí srdce trpících. Promluvte k ubohému nejkrásnější slova, ale odtáhněte ruku od jeho dítěte, které se k Vám tlačí a v jeho duši nevzbudili jste nic než trpkost, dali jste mu tímto hnutím cítit nechuť, ano propast mezi ním a sebou, kterou cit váš nedovedl překlenout. Ale tohoto citu nebylo v duši mé matky proniknuté soustrastí, láskou a úctou k trpícím, a to bylo zjevno v každém jejím hnutí. Ona vzala do svého náručí plačící dítě a chovala je. To zůstalo v paměti matce dítěte, a tato ještě po smrti Riegrové s radostí vyprávěla, když u ní byla nebožka paní, že jí dítě chovala.

Ještě jedné pro matku mou význačné stránky musím vzpomenouti. Tam, kde nemohla pomoci, kde viděla stopy a stíny nejhorší mravní kleslosti, odvrátila zrak a nechtěla se ani v myšlénkách tesknými těmi obrazy obírati.

Jednou šly jsme spolu uličkou — kde ve třech domech za sebou stály ve průjezdu nápadně ošacené ženštiny — do třetího z těch domů šly jsme k chudé rodině, která bydlela ve vyšším poschodí. Když pak obrátila jsem se k matce své s otázkou o „kavárně“ v přízemí, ona mi odpověděla: „A co se na to ptáš? Není to nic hezkého, tak proč tě to interesuje.“ — A dodala ještě asi toto: „To já přejdu ani si nevši-

mnu.“ Pak mi však vyprávěla, jak před lety z jednoho z těchto domů vysvobodila děvče, — vlastně dítě, jež majitelé tamní byli přijali za schovanku. Stálo ji to mnoho cest a namahání. Nechválila si ochotu těch, kteří by ji byli měli podporovati.*)

Ještě jindy slyšela jsem ji trpce si stýskati na orgány úřadní a na byrokraty, kteří odkazováním na paragraf tlumí hnutí lidskosti, — to bylo, když putovala z kanceláře do kanceláře, od úřadu k úřadu, aby vymohla ochranu děvčátku proti vlastní matce. Psala mi 28. února 1883: „já měla včera náramně mnoho běhání a jaké divné běhání — hádej kde? Na policejním komisariátu, na policejní direkci a naposled až u kriminálu — všecko takřka bez výsledku. Byla jsem tím celá utrmácená. Jednalo se o dítě, které ukrutná matka napolo utrýznila.“ Kratčí řízení soudní provedly ženy v domě, shlukly se a ukrutná matka musela před nimi se spasiti útěkem.

Často styk Riegrové s nebohými připravoval jí takto mnohou práci namáhavou. Někdy, když setkala se s dítkami opuštěnými, osiřelými, a spustlými, vyhledávala pro ně pomoci, neb obrátila se k některému ústavu a spolku dobročinnému, prosíc aby je přijaly ve svou péči. „Já tento týden měla velkou rozmanitost v zaměstnání, psala mi v jednom listě. „Musela jsem se ujímati několika nešťastných, malých dětí, že by se o jejich neštěstí mohlo sepsati mnoho listů. Co se dalo udělati, stalo se.“

Jak mnoho však matka má také sama činila pro chudé, dle své možnosti hmotně je podporujíc v nejhorší bídě, ani jsem dobře nevěděla za jejího života; slyšela jsem to od chudých žen po její smrti. V posledních letech přicházívalo za ní mnoho chudých žen do bytu jejího.

Ale většinou ženy, které navštěvovala, a jimž pomáhala, neznaly jejího jmena, nepátraly po něm, když náhodou je nezvěděly aneb když zvláštní pomoci její hledati nepřišly. Matka sama vyprávěla, že jí říkají „černá paní“ a „šedivá paní“. V poslední

*) Dívka ta byla pak péčí některých paní vychována, stala se učitelkou a později šťastně se provdala.

době říkali obyčejně „chodí tam šedivá paní“ snad pro šedé její vlasy.

Teprve když zemřela, prolétlo její jméno všemi ústy. Já sama slyšela ji jmenovati „naše milostpaní“ a pak „nebožka paní“, „nebožka milostpaní“.

Nemohu popsati dojmutí, když po smrti její přicházela jsem do rodin, kde mne nikdo neznal a kde na chudé stěně visela její podobizna v rámečku. Já ptávala se zúmyslně, kdo k ním dříve chodíval a tu ženám vstoupily slzy do očí, a počaly mluviti o nebožce paní a některá žena naříkala: „Kolik nocí jsem ji oplakala. To jsem ztratila svého největšího dobrodince.“ A jiná opět si povzdechla: „Ta neměla umřít — to chudí lidé plakali.“

A mně se zdálo, že nemůže býti pro nás větší útěchy a pro zemřelou vzácnější a dražší památky — než tyto vzpomínky, které zanechala mezi chudinou.

XIII.

V životě.

Popisujíc veřejnou působnosť své matky pominula jsem mlčením její život soukromý — tichý život ženy, žijící pro povinnosť a práci. A přece zdá se mi, že jen kdo poznal její život a povahu, může dobře rozuměti i jejím skutkům.

Ona neměla ani silných nervů ani železného zdraví, nýbrž právě naopak byla to žena stále churavící a stále bojující se svými rozrušenými nervy. Její síla životní byla v její vůli. Celý život její byl zápas silného ducha s vetchým jeho nástrojem, byl to živý důkaz, co zmůže pouhá síla vůle při slabosti tělesné i při chorobách nervosních.

Kdykoli slabostí nervosní a tělesnou se vzmáhala v ní těžkomyslnosť, veliká citlivosť a lítostivost, ona jsouc sobě vědoma, že jsou to stavy chorobné, rozumem a vůli bojovala proti nim a především hledala léku ve práci. „Práce mám mnoho“, praví v jednom listě, „a jest mi jí zapotřebí, nemám-li se státi trudnomyslnou“. Často však chybovala v tom, že léku práce brala dávky příliš velké, tak že jevily účinek opáčný.

Jak jsem již se zmínila, stupňovaly se její bolesti nervové, někdy až ke hrozným křečem, pak bolesti nervové procházely střídavě všemi údy těla, a pro bolesť páteře musívala leżeti sedíc. Morfium záhy odepřela bráti a pozbyvši víry ke vší pomoci lékařské spoléhala jen v léky nejpřirozenější — klid a slunce.

Ona měla ve stonání takořka svoji zvláštní methodu, a to při nervových i jiných chorobách. Prvním z jejích pravidel bylo, že se nemá člověk každé chorobě poddávati, že se nemá mnoho v myšlénkách svým stavem zdravotním obírati, a že se mnohá choroba takto pouhou vůlí přemůže a přechodí.

Teprve tam, kde stálé sebepřemáhání nevedlo k cíli, přešla ke druhé cestě, oddati se totiž úplnému klidu ducha i těla i šetřila se pak „úkolovitě", aby to stálo za ztrátu času, a trpělivě snášela bolesti, čekajíc, až si příroda sama pomůže. Že si příroda musí pomoci sama, a že lékař velmi mnoho učiní, když přírodě jen nepřekáží, tato zásada utkvěla v ní již v mládí vlivem Hammerníkovým, kterýž sám byl velikým skeptikem v medicině.

Bolesti nervové velmi silně soužily ji r. 1869, ona však při každém zlepšení pracovala tak úsilovně, že, jak viděti z jejích listů, někdy ani hodinu mezi dnem nepobyla ve svém pokoji a sama se přiznávala: „nemohu více dělat nežli dělám". Dříve než tehda z Prahy odejela, zhoršil se její stav nervový v té míře, že pochybovala sama o sobě. Počátkem června psala mi: „Může být, že mne Bůh ještě mnohá léta zachová, ale jen to se mi zdá, že se pak choroba má tak, jak se často ukazuje, bez velké traplivosti života pro mne o mnoho zvýšiti nedá".

Svému otci pak psala z Malče: „Mé zdraví pomalu se spravuje, jen to mne trápí, že musím tak zaháleti a zvláště duševně, že nesmím se nijak zaměstnávati, ani přemýšleti, ani ženskou prací namáhati, a to sice z té příčiny, aby mé zdraví na rodině nevymáhalo žádných obětí a žádné starosti v zimě budoucí".

Když však v té době také Palacký počal trpěti závratěmi hlavy, Riegrová s otcem a dítkami odebrala se na zimu 1869—1870 do Nizzy. Pobyt v Nizze posílil její zdraví a byl ji též drahým tisícerými upomínkami na mládí. Ona tak byla přilnula ke Francii, že ji po vlasti a národu svém milovala nejvíce, takměř jako druhý domov svůj.

Proto velmi bolestně dojímala ji válka r. 1870, jak to slovy vroucími se jeví v listech jejích, otci Palackému psaných.

V té době, r. 1870—1871, kdy Rieger úplně byl zaujat vážným vyjednáváním politickým, choti jeho nastaly mnohé starosti domácí. Vidouc, že v ten čas nepříznivými okolnostmi poměry hospodářství stále se horší, odhodlala se ke krokům pro ni nesnadným. Jala se studovati účty a plány osevní, dohlížeti na polích, ano i sama bez průvodu chodila po lesích. Její vystupování pevné a odhodlané, a její přímý, pronikavý pohled působily tak, že mnohý měl z ní strach, dle slov jejích, „jako z bataillonu Prušáků“. Netušil při tom nikdo, jaké ji to vše stálo přemáhání Takž psala mně r. 1871: „Musím z lásky k vám také něco snášet . . . Musí se člověk všemu učit, co povinnost od něho vymáhá. Bývala jsem zvykla pokojnějšímu životu, než co naplat“. Když pak toho roku i v době podzimní, odeslavši rodinu do Prahy, vytrvala na venkově, psala svému otci: „Jsem jako na poušti živa, odloučena totiž ode všeho obcování s rodinou, obmezena jen k té hroudě přihlížeti“. Teprve, když se jí zdálo, že poměry tak se změnily, že není více třeba dohledu jejího při hospodářství, oddechla si pravíc: „nemusím si již hráti na mužského“.

Velice leželo Riegrové na mysli, aby otec Palacký starostlivost její hospodářskou nevykládal si způsobem nesprávným. Proto psala mu 22. října 1871: „Myslím, že konám věc dobrou, ujímám-li se věci našich věřitelů, aby Rieger věnovati se mohl tím spíše věcem národním. Mne nevede tu žádná touha po bohatství neb lakota, vždyť mnoho nemám potřeb a nežádám sobě žádného přepychu a hojnosti vůbec. — Chci se ohraditi proti tomu, by se mně snad v duchu Vašem neděla křivda, že snad více, než sluší, bažím po hmotných statcích — jsem si v tom vědoma čistého svědomí.“ Palacký ovšem znal příliš dobře povahu své dcery, než aby podobnou domněnkou jí byl křivdil. Byly i chvíle, kdy z lásky k ní, ačkoliv nikdy se nestaral o zájmy praktického života, počal se starostlivě vyptávati po zdaru plodin polních.

Když zmar vyrovnání Hohenwartova zničil naděje české — Riegrová, jakkoli bolestně dojata, brzy dle slov svých „se vpravila do svého pessimismu“. Nemívala nikdy ve zvyku oddávati se radostným nadějím

a obracela na Vídeň slova písně národní: „když má krajíc dáti, stokrát ho obrátí — a pak bude ještě suchý a nenamazaný“. Ona vždy obírala se v mysli nejvíce tesknými stránkami každé události životní a v té chvíli, kdy zdar vyrovnání za Hohenwarta zdál se již jistým, psala: „Já jsem hrozná pessimistka a vidím jen samou starost a lítost, která se na nás valí. Tichý život přestane opět v rodině naší“.

Když pak ke konci života Palackého v národě našem odporem proti politice passivní rozproudily se spory národní a také nezřídka i osoby Palackého se dotýkaly, Riegrová obávala se dojmů, jež poměry veřejné budily ve starém otci jejím; znajíc jeho povahu věděla, že jej všecky spory a útoky mnohem více dojímaly a že mnohem tíže je snášel, než muž její Rieger. V listech svých roku 1875 psaných vroucně prosila Palackého, aby v klidu venkova a kruhu rodinném hleděl zapomenouti na trpké pocity, jež v něm budily útoky časopisecké, aby se nezanášel replikami: „hádati se s nimi, to nemůže býti úkolem vaším, čas vyvrátí jejich řeči bohdá“. Mně pak psala v té době, že veřejné třenice na ni tak působí, že žádných novin již čísti nechce; „naše společné vraždění slouží jen Němcům“. A v jiném listě: „Jak dlouho vydržíme takový zápas? Kam člověk pohlédne, zarmoutí se. Němci kořistí při tom nejvíce.“

Palacký častěji trpíval záduchovým kašlem a zvláště z jara roku 1875 byl kašel tak tvrdošijný, že Palacký seslábl velmi povážlivě a teprve pobytem venkovským se zotavil.

Když v posledních zimách vycházky večerní Palackému škodívaly, dcera ode čtyř hodin, kdy počal soumrak, trávívala s ním celé večery, a to nejvíce v šeru a v polotmě, ježto Palacký šetřil svého zraku. Oni navzájem hlídali jeden druhého, neboť i zdraví Riegrové bylo se opět zhoršilo; ona z jara 1875 mnoho trpěla závratěmi. Matka psala mi na podzim r. 1875: „Dědeček mne kontroluje ustavičně, když mne hodinu neb dvě nevidí, tu je plno otázek: kde jsi byla, cos dělala, a proč atd. Od soumraku do večera skoro pořáde jsme spolu, neboť nevychází nikam a musím čísti, co mi dává.“

Láska Palackého k dceři vždy byla plna něžných ohledů. Když tato r. 1869 po smrti své tchyně, jež pochována u patronátního kostela Modletínského, chtěla kostelu tomuto věnovati monstranci a určila k tomu honorář svých článků z Musejníku, Palacký zvěděv o úmyslu jejím nahradil a doplnil částku scházející a překvapil dceru, odeslav jí monstranci, již si přála. Riegrová psala na to otci svému: „Jakkoliv mi to způsobilo radost nemalou, pohnul mne přece více způsob, kterým jste, předrahý otče, mi tuto radost způsobil, viděla jsem v tom opět důkaz Vašnostiny lásky a přízně, jakéž ani nezasluhuji, neb se obávám, abych sobě nemusela předhazovati, že tolikerých starostlivostí a dobrodiní přijímám. Kdybych jen také věděla, čím bych tatínkovi našemu radost způsobiti mohla?“

Ona ve své duši stále jako by se byla chvěla o neocenitelný poklad otcovy lásky. Tak psala mu v jednom listě: „Jak milý a drahý nám život Váš i láska Vaše; drahý otče, nemohu ani vyjádřiti a ačkoliv nehodnou jsem vší té lásky, kterou mi drahý otče jevíte, tak přála bych si raději zemříti nežli dočkati se, aby odvráceno bylo ode mne srdce Vaše. Prosím Vás, drahý otče, abyste varoval mne v čas, kdybych jakýmkoliv jednáním Vám působiti měla nespokojenost a kdybych ztráceti měla lásku Vaši, která mne tak často srdečnou radostí naplňuje“.

„Já přeji především sobě“, psal Palacký dceři své, „abys Ty mne nepředešla do hrobu i abys trávíti mohla život svůj v úplném zdraví a lepším pohodlí nežli dosavad“. Palacký málo kdy slovy jevil své city a proto tím větší váhy měla slova listu jeho k dceři ze dne 17. dubna 1873: „Zpomínka, že zítra nastává čtyřicátý den Tvého narození, dává mi příčinu, že odvracím se na chvíli od historických svých studií a obracím péro své k Tobě. Nemíním však líčiti svého smýšlení o Tobě: bylo by zle, kdybys o něm ze psaní tohoto dovídati se měla. Však víš, že nemám na světě tomto již nikoho, kterýž by blíže stál k srdci mému, o tom však více skutkové přesvědčiti tebe musejí. Proto tedy ani neřeknu, že zítra se vší láskou na tebe pamatovati budu: to se rozumí

samo sebou a děje se každodenně, netoliko v den Tvého narození".

Poslední léto svého života r. 1875 Palacký, zotaviv se po chorobě jarní, opět pilně pracoval. Na podzim záduchový křečovitý kašel zachvátil jej tak prudce a seslabil tak velice, že matka mi psala: „několik dní podobné churavosti dovedlo by jej k propasti životní". Když síly své opět sebral, dopisoval dějiny své a dokončiv je 28. ledna, říkal žertem, že se nyní dá na tu zahálku a politiku nečinnosti.

Palacký byl někdy říkával: „Přeji si jen tak dlouho býti živ, abych dokončil své dílo".

Všeobecné vřelé účastenství a projevy lásky Palackému prokazované při oslavě dokončení jeho díla tak Palackého dojaly, že pravil po banketu slavnostním: „nebyl bych si z toho nic dělal umříti, ale nyní, když vidím, jak mne mají lidé rádi, tu bych rád ještě živ byl".

Dcera jeho v té době, svěřivši otce péči švakrové pí. Machačkové, byla koncem dubna na zotavenou odejela do Malče. Celou zimu minulou zápasila s chorobou, závratěmi, nespaním, horkostí v páteři, také soužil ji silný kašel a tíseň na prsou.

Sotva však byla několik dní ztrávila v klidu venkova, odvolána z Malče telegrafickou zvěstí o churavosti otce, jež vypukla 7. května. Jevila se ve veliké slabosti, a kašli, ze kterého se vyvinulo zapálení plic. Když zápal tento, jenž zachvátil jen malou část plic, již se poddával a naděje v uzdravení rostla, počaly se objevovati známky marasmu, zejmena otok nohou, jenž stále výše stoupal. Dcera ve dne i v noci dlela u nemocného, nepřipustivši nikoho jiného k obsluze. Nebyla by směla přiznati se otci svému, že v této nemoci jeho počala silně plivati krev. V noci přicházely někdy na nemocného záduchy a záchvaty kašle tak hrozné, že nemocný volal: „zadus mne, prosím tě, Marie, zadus mne". Po krátkém zlepšení, které všecky naplnilo nadějemi, obrat k horšímu v poslední noci byl tak rychlý, že v několika hodinách zmizela všecka naděje. Zdá se, jako by Palacký té noci byl již přestál jeden zápas smrtelný, při němž silný duch bojoval s tělem. Duch jeho zůstával úplně jasným a sebe mocným do

poslední chvíle. Půl hodiny před smrtí dal si předčítati noviny a při zvěsti o vítězství Hercegovců řekl: „Bůh jim žehnej!“ Když Rieger četl o smrti polního maršálka Johna, poznamenal: „Toho muže je škoda“. Pak dal se nadzvednouti a sedě těžce oddychoval, ruce mu stydly. Jen zeť a dcera byli přítomni. Rieger byl odstoupil na okamžik do druhého pokoje, a když opět vešel, jevil Palacký potěšení a pravil přerývaně: „Rieger, pomáhejte zvítězit... jedna strana bojuje..., druhá strana... pomáhejte zvítězit“. Dvě minuty před smrtí řekl: „je zle, velmi zle.“ Matka nespouštějíc z něho očí, náhle zašeptala: „Rieger, zdá se mi, že umírá —“. Umírající se na ně díval a pokynul hlavou, jako by chtěl říci, že je poznává — v tom vzdechl a vypustil ducha. Bylo to ve 3 a půl hod. 26. května 1876.*)

Zármutek hluboký a účastenství neobyčejné jevilo se po celé zemi při slavnostech pohřebních.

Slabé již zdraví dcery Palackého těžkou ranou bylo vážně otřeseno — nejen nervy byly rozrušeny, také plíce byly zasáhnuty pliváním krve a celý organismus seslaben. Ona v té době mnoho obírala se myšlénkami na smrt. O prvním létě uplynuvším v Malči po smrti otcově psala: „prožila jsem tam letos tolik bolestí, že nemělo oko místa, které by nebylo upomínalo na myšlénky a lítosti tam ucítěné.“

Avšak ona z lásky k rodině chtěla se uzdraviti. Pomoci lékařské dle svého obyčeje nevyhledávala, ale vědouc, že zdroj její choroby je v silných hnutích citových, hledala léku duševního, hleděla uniknouti z toho kruhu stále se vracejících bolestných myšlének a citů. Lék, jejž zvolila byl velmi prostý: mysleti na jiné a zapomínati tím na žalost vlastní. Když úzkosti a tísně se jí zmocňovaly, utíkala od teskných vzpo-

*) Tento popis posledních okamžiků Palackého zaznamenala jsem si krátce po jeho smrti dle vypravování matčina i otcova, je tedy správnější, než různé verse, které se tehdy dostaly do novin. Slova „pomáhejte zvítězit“, která Palacký v největším zápase smrtelném dvakráte po sobě Riegrovi opakoval, Rieger vykládal sobě v ten smysl že myšlénky umírajícího v zápase posledním snad již bloudící zalétaly k zprávám o bojích jihoslovanských bratří, které mu chvíli před tím byl předčítal; jest však také možným výklad, že byl to výkřik úzkosti o vlastním smrtelném zápase.

mínek ze svého bytu do bytů chudiny — a zde se duši její vrátil klid. Říkávala, že v zármutku nic tak nedovede utěšiti a upokojiti, jako obíráme-li se neštěstím jiných. S klidem v duši vrátila se jí rovnováha duševní a tím i spaní a síly tělesné.

Psala mi v té době: „Živa jsem, jako bych sama sobě nenáležela.“ „To že myslím mnoho na cizí mi dává trochu více klidu, že zapomínám na minulost a své myšlénky“. „Někdy ale přichází na mne tak živá upomínka na nebožtíka otce, že se to ani popsat nedá“. Koncem r. 1876 psala mi: „Rány, které mne postihly, byly příliš velké a bolestné, tělo s duchem podléhalo — ale teď, když jsem se dovedla opanovati — to zase půjde. Můj lék byl jiný, nežli bych Tobě odporučila. Mne pohled na cizí bídu a neštěstí vzkřísil“.

Od té doby vždy více duchem i srdcem ponořovala se do proudu starostí o chudinu a o ústavy městské, jimž věnovala své síly ještě úplněji, zejména od té chvíle, kdy pro chotě jejího nastala nová činnost politická.

Mým úmyslem není dotýkati se událostí veřejných, musím to učiniti jen potud, pokud chci osvětliti dojem, jejž události ti budily v duši Riegrové.

Když v celém národě vždy mocněji se vzmáhalo i projevovalo přání, aby z oposice passivní přešlo se k „politice činnosti“, Rieger předvídaje, že vstup do sněmu zemského povede ke konsekvencím dalším a k úplné změně politiky na újmu zásad státního práva, nejdéle ze všech se bránil a jsa v klubu podporován již jen asi třemi poslanci, chtěl vzdáti se vší činnosti politické. Když k domluvám nejbližších přátel, že jest jeho povinností podříditi se jednomyslné vůli všech a že by krokem jeho rozbilo se smíření stran, po kterém všude voláno, ustoupil od úmyslu svého, pokládal to za krok nejtěžší, jejž kdy z lásky k národu učinil. Riegrová, která také zaujata byla myšlénkou, že Rieger obětí tou přispěje k urovnání neutěšených poměrů národa, psala mi 26. září 1876: „Bůh dej,aby oběť tato převeliká, kterou národu přináší, větší než kdy dosavade byl učinil, nebyla zcela beze všeho užitku. Otci k vůli včera jednohlasně uzavřeno, nejít v těchto poměrech

do říšské rady". Doufalť Rieger ještě, že nebude ke kroku tomu donucen.

Později pak, kdy veřejné mínění vždy více naléhalo na úplný obrat v politice vstoupením totiž do rady říšské, smýšlení Riegrové jeví se v listě, kde vyslovujíc nedůvěru k Vídni, dodává: „To jediné je dobré, že tím jakýmsi smířením národním oživlo trochu sebevědomí a důvěra". Od těch dob, kdy Rieger velkou část roku trávil ve Vídni, choť jeho nekladla sobě více žádných mezí v činnosti své, míníc: „Teď nikomu neubližuji, když se toulám". Hlavní působnost její humanitní připadá právě na poslední léta jejího života, kdy po ztrátě otce i dospěním dítek zbývalo ji k tomu více času. Zdá se, jako by byla chtěla všecky síly své soustřediti k těmto úkolům, vždy více odvracela mysl svoji od jiných zájmů a styků a také zúmyslně, pokud byla s to, hledělá odvrátiti myšlénky své od starostí politických — vědouc, jak tyto vždy užíraly její síly. Takž psala mi v jednom listě, že nesmí noviny čísti pro rozčilení: „darmo mne to trápí, tedy lépe, když se tomu, pokud možno vyhnu". V jiném listě píše r. 1887: „otec je beránek, který zkouší za vše, co vláda dělá — a lid jako by všechnu vinu jenom svaloval na poslance. Jednou se strašně sklame v názorech svých." R. 1887 psala mi též: „O politiku se teď nestarám. Já věru nemám teď zdraví, abych snesla rozčilení, které vždy bývá s tím spojeno. Jsem příliš citlivá a litostivá".

Obraz jejího žití za posledních let, jak jeví se také v její listech — jest vždy tentýž, zápas silné vůle se slábnoucím tělem, jemuž ona nechtěla dopřáti odpočinku, ba ani práva stonati. Když pak v zimě r. 1881 ztrávila s mladší dcerou několik měsíců v Nizze, psala mi v březnu 1881: „Zdá se mi, že jsem již tak zdravá, že bych se mohla potýkat se životem dále".

Ona opravdu se potýkala se životem. Rok za rokem v listech její, často rychle za sebou střídají se zprávy o namáhavých pracech a bolestných chorobách, neminulo roku bez delšího neb kratšího utrpení. Někdy jako by se sama tomu byla divila, že se jí potýkání se životem tak dobře dařilo. Tak psala

r. 1885 svému muži: „Měla jsem po tři dny s ústavy městskými pravý hon. Pan starosta řekl mi, že je to úžasné, co já zastanu, což mi přece jen lichotilo". R. 1886 stěžujíc si na opětnou churavosť dodává: „Teď se to zase zlepšilo, já nejsem k dotlučení."

Přece však r. 1886 zdálo se jí, že se nějaký obrat státi musí, „nemá-li to rychle jíti s kopce se mnou". Ale ani toto přesvědčení nepřimělo ji, aby vyhledávala pomoci lékařské. „Držíš mi kázaní", odpovídala k mým listům a prosbám, „ale já bez doktora se vykřísala, a to pozorováním a trpělivostí". A v jiném listě: „Toť si děláš zbytečnou starost, mně pomůže čas, slunce a teplo z jedné — a trochu více klidu z druhé strany. Mně se daří dobře, a kdyby ještě mělo na mne ledacos přijít — trpělivost je krásná cnost".

K chorobám nervovým přidružily se v pozdějších letech i mnohé jiné. Ona málo mluvívala o churavostech svých a v listě, odbyla to slovy: „Mám plno neduhů" aneb „Mám všeliká utrpení, ale je v tom jakási rozmanitost". Stávalo se někdy, že ulehla, ležela rozpálená a neřekla ani slova, co jí schází. K našim otázkám odpovídala: „Co budu povídat? Mně by bylo jen od toho povídání špatně". Zmínka o lékaři budila jen její hněv, a někdy, když byl právě povolán k jinému členu rodiny, ona se ukryla, aby o sobě mluviti nemusela. Tak přestála mnohé choroby, aniž by okolí její bylo o nich zvědělo.

Vrozená její náklonnost k těžkomyslnosti stupňovala se vždy při slabosti tělesné, zdálo se vůbec, jako by její smysly bystřeji a jednostraněji byly vyvinuty pro pojímání žalu — než radosti, pro všecku vážnost i krutost života. Ona vždy jen zlé očekávala a tušila, a neptávala se, co je nového, ale: „co se stalo nepříjemného".

Tato vlastnosť její povahy připravovala ji mnoho utrpení bolestných a byla by na její zdraví působila ještě mnohem zhoubněji, kdyby se nebyla ustavičně, takořka duševně zahřívala na jasné vždy stejně klidné a nadějné mysli svého muže. Různé ty povahy působily na sebe na vzájem a kdežto ona stále varovala a upozorňovala na všecka hrozící zklamání a nebezpečí, on naopak světlým vždy doufajícím optimismem

*

mírnil její obavy a učil ji nesnadnému, velkému umění života, umění snášeti i zklamání a žaly s klidnou myslí, odvraceti myšlénky své od představ a dojmů nepříjemných ke stránkám radostným a především nikdy netrápiti se tím, co změniti není v naší moci. Často slýchali jsme ji říkati, že se již v životě mnohému přiučila od tatínka.

Zdálo se někdy, jakoby ani živa býti nemohla bez toho ozařujícího vlivu, jaký nikdo jiný u ní neměl; její melancholie tála a její zdraví okřívalo vždy v jeho přítomnosti. Často také v listech jejích opětují se poznámky: „Otec je pro mne tím nejlepším lékařem, tu se vskutku uzdravuji“.

Jednou, když jsme ji pokoušeli, že nemůže býti bez tatínka, ona upřevši na mluvícího onen zvláštní pohled, při kterém její oči zdály se tak velké, řekla se vší vážností: „A co ty se tomu směješ? Tatínek je mé slunce“.

Čím více mraků kupilo se na obzoru životním, tím více hledala a potřebovala toto své slunce. „Má klidnost již se zvrátila“, praví v listě, „když nemá své slunce, na kterém se ohřívá a živí“. „Počínám se opět trápit“, psala v jiném listě svému muži, „jak ty nejsi u nás. Budu mnohem klidnější, když tady budeš. Když tě vidím zdravého, klidného, tak mi pak na tom ostatním tolik nezáleží“. A r. 1885 2. března psala: „Ty jsi v tom ohledu mým andělem strážným. Když tě vidívám tak spokojeného a klidného, dostávám větší chuť do života, která u mne někdy ochabuje“.

Málo kdy vyskytuje se v životě obraz tak úplného manželského štěstí a vroucího duševního svazku, jak tomu bylo mezi nimi; poutům těm věkem jen přibývalo vroucnosti a pevnosti. Dávným vřelým přáním Riegrové, kteréž někdy ve chvíli pohnutí před přátely vyslovila, bylo, aby předešla svého muže do hrobu. Dále si přála, aby před smrtí dlouho nestonala. Sama o sobě říkala někdy, též, že život její nebude již dlouhý, a v poslední době vždy více ochabovala v ní láska a chuť k životu.

Právě v posledních letech jejího života málo jí bylo dopřáno zažíti chvílí klidných a radostných, ona pak sama sobě nedopřála chvíle odpočinku.

R. 1888 v červnu psala mi: „Mám teď pomalejší tempo, stárnu snad"; v září téhož roku píše: „Zdraví mé není více takové, stárnu snad, neboť namahání mne mnohem více unavuje a nohy nechtějí tak sloužiti jako sloužívaly".

V listopadu roku 1889 mladší dcera po porodu upadla do těžké nemoci. Matka ošetřovala ji ve dne i v noci a nemoc vlekla se mnoho měsíců. Avšak když odešla od lože nemocné, tu na místě odpočinku spěchala do schůzí aneb obcházela byty chudých a ústavy městké, aby nahradila, co byla zmeškala. „Nehněvej se, že Ti nepíšu", omlouvá se ve svých listech. „Já sobě nepatřím a jsem na mysli ochablá". „Každý má právo churavět", praví v jiném psaní, „jen já nemám; musím se přemáhat chtěj nechtěj".

V březnu roku 1889 psala mi: „Tři dni jsem ležela, dnes již vstala, zítra budu snad již vycházet. Co mi bylo? Následky zastuzení, které se opakovalo při mrazech a mých vycházkách a vůbec i tím, že po celou zimu nemívala jsem nikdy pokdy pohovět si, poodpočinout, jak toho u stárnoucích lidí potřeba se jeví. Stárnoucí — to je to pravé slovo . . . Nestojí to snad za ten papír, abych popsala, co mi chybělo .... K vůli mému zdraví abys přijela, toho nežádám. Kdybych upadla do těžké nemoce, volala bych tě, ale muselo by to za to stát. K čemu i lékaře volat, kteří člověka svou inspekcí moří a dlouho mudrují. Vím, co mi škodí, co je moudré a co ne — a až budu v pensi, pak toho budu bedlivější".

Nechtěla se však ještě dáti do pense, jak vidět z listu jejího ve květnu téhož roku: „Mám teď velmi, velmi neklidný život. Na stole pro tento týden leží pozvání na 7 schůzí v 5 dnech".

Sotva že na podzim vrátila se do Prahy, počal vír práce znova — v listopadu psala mi: „Byla jsem tak honěna a zaměstnána, že jsem si ani chvíle siesty nemohla dopřát. Znamenám, že se na mne hrne stáří a že to, co jindy, již nezastanu". A o několik dní později. „Práce je čím dále tím víc a mně sil ubývá, stárnu a toužím po odpočinku".

My sami tak uvykli viděti ji ve stálé neumdlévající činnosti, že jsme nepozorovali na ni ono ubý-

*) .

vání sil, na které si stýskala. Choroby její nervové právě v posledních letech méně ji sužovaly, také vzezření její nebylo chorobné, trpěla však rheumatismem v jedné ruce.

Ona velmi záhy, již ve třiceti letech, počala šedivěti, v poslední době však vlasy její staly se jako mléko bílými. V poslední zimě říkala, že nemůže pozvedati volně ruce k hlavě, což jí při česání a oblékání vadilo; jednou stýskala si, že jí nohy opuchly; ale dle svého obyčeje nepověděla nic bližšího.

Velmi bolestně dotýkaly se jí v poslední době života poměry veřejné. Úmyslné odvracení mysli od rozčilujících dojmů života politického nechtělo se jí více dařiti, když dojmy ty stávaly se příliš mocnými. Kdo cítí mnoho lásky, musívá i mnoho trpěti. Jak lhostejná byla ve všem, co jen jí se týkalo, tak s hlubokým citem a vášní milující ženy bolestně pociťovala vše, co týkalo se jejího muže. Kdežto tento snášel i mnohé trpké zkoušky s klidnou a jasnou myslí, ona trpěla neustále.

Nechci se šířiti o těchto bolestných obrazech a uváděti citáty z jejích listů, kde tak často opětují se zmínky, že nemohla rozčilením v noci spáti, dozvěděvši se o nové pomluvě, o potupných urážkách a útocích sahajících na čest jejího muže.. Musel to býti dojem nejtrpčí, který z duše její vyloudil slova, kde mluvíc o hanebných pomluvách v lidu šířených praví: „Tomu ideálu, kterému člověk svůj život věnuje — je to jen pojem theoretický — v praxi zda toho zasluhuje, — když takové věci se mohou nabulikovat, myslet a mluvit“.

Dne 17. ledna 1891 večer seděla právě u stolku blíže okna, když venku zazněl křik mnoha hlasů splývající v nesrozumitelný řev, hned na to okna se zatřásla ranami, sklo zařinčelo, proraženo jablkem a velkým kusem kamenného uhlí — obojí zadrženo bylo roletou, tak že nezasáhlo matku blíže okna sedící. Byla jsem v té chvíli přítomna. Otec zůstal úplně klidným, jen ubohá matka po celou noc rozčilením nezamhouřila oka.

Vším, co byla prožila v poslední době, v mysli její, která tak těžce a dlouho přemítala, tak hluboce

cítila všecky dojmy, budila se trpkost a zároveň touha opustiti Prahu. „Já nemohu lidi v Praze ani vidět“, říkala někdy. Ona to byla, která neustále naléhala na odjezd do ciziny. V listech, jež mi psala, opakují se zmínky, že ona pevně na tom stojí, aby odjeli a doufá, že otec na to přistoupí. „Já nechci dopustit, aby se mu mohlo dít nové příkoří“. dodává.

Nizzánské moře i krásy přírodní vábily ji více nežli Řím, kdežto my všichni se domnívali, že život velkého města i umělecké jeho památky podávajíce více duševní potravy, usnadní otci zapomenouti na domov, ona pak jako ve všem ani zde nežádala, aby rozhodovalo její přání.

O zamýšleném odjezdu zachováváno mlčení, ale matka chtějíc všechny záležitosti ústavů městských uvésti do pořádku, namáhala se v poslední době přese všecku míru. V poslední schůzi komitétu dva dny před odjezdem ještě podávála návrhy o tom, co by se kde opraviti mělo i předložila osnovu domácího řádu pro oddělení maličkých.

Tři dny před odjezdem stýskala si na bolest v jedné noze. Ale nedbajíc toho chodila neustále, vracela se všecka udýchána, a sotva že na chvíli ulehla, jako by nějaká vnitřní pružina ji nedopřála pokoje, znovu se vzchopila silou vůle a štvala se dále. Poslední večery před odjezdem dlouho sedávala do noci, píšíc a počítajíc. Psala dvaadvacátou výroční zprávu a pak sestavovala statistiku ústavů pro útlou mládež za 22 let činnosti komitétu pro výstavu zemskou, ještě poslední večer museli jsme ji odvolati od čísel, když sčítala rubriky výkazů statistických. V den odjezdu 2. března ona teprvé odevzdávala, co bylo třeba, místopředsedkyni komitétu a chodila skoro celé dopoledne, já mezi tím skládala jí šatstvo a tu ona mi řekla: „Teď je mi hej, když ty mi to složíš, ale kdo mi to složí až pojedu domů“. A když jsem odpoledne na nádraží dráhy Františka Josefa umísťovala její věci ve voze železničním, ona rozhlížejíc se po voze první třídy, řekla jakoby si to pohodlí vyčítala: „Je tohle nějaké cestování? Takové pohodlí!“

Zde v okně železničního vozu viděla jsem posléze matčinu tvář, a netušila jsem, hledíc za od-

jíždějícím vlakem, že ji neuvidíme více ani mrtvou, a že za několik neděl na témž místě budeme hleděti jen na zapečetěný vagon, ve kterém vezou její mrtvolu.

Otec a matka vykonali cestu do Říma v jednom kuse, a užili ještě několikahodinného zdržení v Mestre k výletu do Benátek. Dne 4. března překvapil nás telegram, že rodiče toho dne z rána šťastně dojeli do Říma.

Laskavostí krajanů českých byl jim zde připraven ve via Mariana Dionigi č. 29 byt soukromý, jenž sousedil s bytem mladých českých historiků p. Kratochvíla a p. Kollmana, pracujících v archivě Vatikanském. Krajané čeští, místorektor české koleje důst. p. Zapletal, stavební rada F. Pokorný, malíř Beneš Knüpfer s pp. Kratochvílem a Kollmanem očekávali přijíždějícího Riegra na nádraží. Ještě téhož dne, po vší únavě cesty otec a matka, napsavše listy, vyšli do kostelů sv. Petra a odpoledne na Monte Pincio.

Dne 5. března došly do Říma první zprávy z Čech, telegramy o výsledku voleb. Matka psala mi druhého dne: „Ten tvůj tatíček, to je člověk. — Nic ho nesklátí, pořád je pružný tělem i duchem, všecko snáší trpělivě a vždy má něco, co ho povznáší a těší na mysli, byť i někdo jiný neviděl k tomu podkladu. Já dnes zase spala málo a špatně, rozčilily mne zprávy z Čech, otec spal klidně jako vždy a píše teď své resignace obci pražské a Ústřední matici“.

Stálý styk s českými krajany, kteří provázeli rodiče při denních vycházkách odpoledních po Římě a okolí a trávili s nimi společně večery, způsobil, že oba brzy zdomácněli v nových poměrech.

Odjíždějíc do Říma, projevovala matka obavu, že tam nebude míti práce. Hned druhého dne po příjezdu dala se dovésti do veřejné knihovny Vittora Emanuele, vyzvedla si lístky do čítárny a půjčovny a zásobila se s knihami, ze kterých činila sobě výpisky o ústavech dobročinných, užívajíc k tomu chvíli, kdy Rieger konal návštěvy u osobností politických.

Se zaopatřením domácím u slečen Carnevali byli oba spokojeni, v matčiných listech opětuje se jen jediný stesk na zimu v pokojích, jež byly sice na polední straně, ale, jako obyčejně ve Vlašich, bez kamen a bez komínu.

„Ať si mluvíte co chcete", psala matka po příjezdu, „Řím nesnese porovnání s Nizzou, alespoň pro mne. Samé domy — tak málo přírody". V jiném listě opakujíc ujištění, jak ráda by nám postoupila své místo při návštěvách sbírek a museí, dodává: „Je toho pro mne škoda, nevážím si toho dost, mám raději přírodu". A vskutku teprve vycházky do okolí a krásných zahrad vill římských spřátelily ji s Římem. Velmi ji těšilo trhati kvítky, které lisovala a do vlasti posílala.

Otec a krajané, kteří provázeli ji na výletech, vyprávěli mi jak statečně a mnoho pěšky chodívala i jak zvláště na výletu do Tivoli, 8. března, při namahavém sestupování a vystupování mezi cascadami lehce utíkala dolů i nahorů. Těšíc se z krásných pohledů, říkala jen, co by za to dala, kdyby raději někdo jiný z rodiny byl na jejím místě: „pro mne je to již škoda, jsem již stará".

Někdy mluvívala o tom, že ještě nikdy tak zahálčivý život nevedla, a ku přímluvě, aby večer zanechala pletení, odpovídala: „Vždyť nic nedělám, ještě jsem se jakživa tolik nenazahálela. Jsem již tak zvyklá, musím něco dělat". V posledním svém listě ze dne 14. března mi psala: „Člověk té zahálce zde přivyká. S počátku se mi to zdálo divné, teď již naříkám, že čas ubývá a utíká".

Z otcova listu zvěděli jsme, že matka již 13. a 14. necítila se úplně zdráva, avšak ona sama ani v listu svém ani v denníku, jejž v Římě každodenně psávala, neučinila o tom zmínky.

Nějaký čas po příjezdu byl se Rieger přihlásil k audienci papežské. Dne 14. března dostalo se mu pozvání, aby s chotí svou byl přítomen mši, již sv. Otec slouží bude 15. března ve své soukromé kapli.

Dozvěděvše se od krajanů, že při této mši všichni přítomní jdou k sv. přijímání, zašli 15. časně z rána do blízké koleje chorvátské, a pak odejeli do Vatikánu.

Den byl pošmúrný, ráno silně pršelo. Přijedše do Vatikánu, čekali v malé kapli, kdež bylo přítomno asi 20 osob, z velké části Francouzů. „Po osmé“, píše matka ve svém denníku, „přišel do kaple svatý Otec, činil dojem stářím shrbeného muže. Asi čtvrt hodiny to trvalo než se převlekl. Pak četl tichou mši svatou a udílel každému přítomnému sv. přijímání — nábožně, až nás to všecky dojalo“. — Slyšela jsem vyprávěti, že matka pohnutím některou chvíli chvěla se na celém těle, a otec psal ve svém listě, „mohu říci, že mne obřad ten a zbožný spůsob, jakž jej velebný kmet konal, dojal, a tím více matku“.

Na to četl jeden Monsignor mši, po kteréž přítomní předstupovali před trůn, na němž seděl papež, ku pokleknutí a požehnání, jen otec a matka nepředstoupili, ježto řekl jim Monsignor, že mají sečkati. Uvedu zde slova matčina denníku: „Nám bylo řečeno, že máme čekat. Když všichni odešli, vedli nás Monsignor De la Volpe a cameriere několika pokoji, čekali jsme chvíli, pak jsme byli připuštěni do ozdobného sálu, kde seděl sv. Otec na sesli trůnu podobné. Když se otec uklaněl, dával netrpělivě znamení rukou, aby se otec přiblížil hned, a když otec políbil prsten, nutil ho sv. Otec, aby si vedle něho sedl, i já musela si sednouti na levo, otec na pravo. Vzal otce za ruku a držel ji dlouho ve své, pravil, že se na otce těšil, že jej očekával, že jako dobrý katolík ještě k němu přijde. Rozmluva nejvíce politická i o církevních zájmech trvala skoro půl hodiny. Sv. Otec zdál se býti o 20 let mladším, mluvil tak živě, byl tak velice přívětiv, že nás to až pohnulo. Ke konci ptal se nás — mne, máme-li děti; když jsme mu řekli, že máme 3 děti — a 2 vnoučata, pravil, že nejprve otci udílí své nejzvláštnější požehnání, a pak všem údům rodiny i malým vňoučatům. Musela jsem mu podati škatulku s obrázky a křížky, žehnal jim a propustil nás nejpřívětivěji“.

Matka byla v neobyčejném rozechvění, vzrušena v nejhlubším nitru a šťastna vyznamenáním, jakého se dostalo jejímu muži — byla to poslední radost, které se ještě dožila. Když se vraceli, oči jí tak zářily radostí, že se zdálo, jako by o mnoho let byla omládla.

V tom na zpáteční cestě sama sebou spadla střecha kočáru a silný chladný vítr ovanul jedoucí. Této nehodě a nikoli pobytu v kapli dosti teplé připisovala matka své zastuzení.

Bylať tak unavena dojmy, že musela po návratu ulehnouti, odpoledne dostavila se horečka. Druhého dne matka vstala, vyšla dopoledne s otcem a zaznamenala pak do svého denníku: „Já byla nemocna. — Šla jsem s otcem na Monte Pincio co noha nohu minula. Slunce zdálo se příjemné". Byla to její poslední vycházka. K horkosti a nechuti k jídlu přidružil se silný katarrh střevní. Ona dle svého obyčeje přemáhala se, vzpírala se povolání lékaře, polehávala na pohovce a přecházela s obtíží po pokoji, ještě 17. března psala denník i naznamenala o sobě tato slova: „Mně se vedlo velmi špatně". Přece však žádala, aby povolání lékaře odloženo bylo do druhého dne. Německý lékař Riegrovi odporučený, dr. Wittmer přišel 18. března i pokládal nemoc za katarrh žaludeční a střevní; ale nelíbila se mu všeobecná slabost těla a malá energie srdce. Po první návštěvě ptal se v soukromí jednoho z krajanů našich, zda paní ta nepřestála v poslední době nějakou těžkou nemoc, že není u ní dosti energie životní. Také Riegrovi v průběhu nemoci předložil tutéž otázku, zda nemocná nepřestála v poslední době nějakou těžkou nemoc aneb velký zármutek. Ptal se po jejím věku a uslyšev, jak je stará, velice se divil, i pravil: „ta paní se musela duševně i tělesně nad své síly namáhat". Podanými léky poddal se katarrh střevný, horkost klesla a chuť k jídlu se vracela, lékař byl tak spokojen, že 22. března ani nepřišel a otec psal nám toho dne, že matka je sice náramně sesláblá a s těžkostí přechází po pokoji, ale „nebezpečí není žádné a jak pravím nemoc sama již přešla".

Kdy počalo se vyvíjeti u matky naší zapálení žil — nelze při její mlčenlivé trpělivosti udati určitě. Dle toho, s jakou těžkostí se pohybovala, dá se souditi, že již delší dobu cítila bolesti, o nichž pomlčela, pokud nedosáhly větší míry. Dne 21. a 22. března počala si stýskati na bolest v noze, ale lékaři teprve 23. března řekla, že již delší čas trpí bolestí v pravé noze.

Lékař, jenž nalezl ji ještě na pohovce, velice se zalekl, vida že celá noha již je zateklá a zapálení vén rozšířeno, rudé pruhy v průběhu vén byly velmi bolestivé. Nemocná hned musela ulehnouti i povolána k posluze její jeptiška z řádu německých křížových sester. Následujícího dne, v úterý 24. zdál se lékaři stav tak vážným, že jednáno o mém povolání, ale rozhodnutí odloženo do středy ráno.

My dle uspokojivych zpráv listů neměli tušení o pravém stavu věci, ale přes to, náhle jsouc jata úzkostí telegrafovala jsem ve středu ráno, nemám-li přijeti. Lékař toho dne však shledal značné zlepšení i dána mi odpověď: „Reconvalescence pokračuje, matka příchod nechce". Také v listech otcových jsou zmínky, že matka se obává, abych se zbytečně neznepokojovala a nechtěla vydati se na cestu.

Silná, jak byla po celý život, zůstala až do poslední chvíle. Její sebezapírání z lásky k jiným neznalo mezí. Nechtěla dopustiti, aby muž její k vůli její nemoci zanechal vycházek a výletů. V prvních dnech choroby, kdy ještě p. rada Pokorný ji navštěvoval, ona buď domlouvala, aby vydali se na výlet, aneb posýlala je alespoň na procházku a stávala se netrpělivou, když nechtěli jíti. Při poslední návštěvě p. Pokorného řekla mu: „Pro Boha vás prosím, vytáhněte toho mého tatínka někam, on myslí, že mně tím uleví, když tu sedí Jen ať jde na čerstvý vzduch, mám strach, aby se v tom vzduchu zde ještě nerozstonal". Později nechtějíc pro slabost návštěv přijímati, vzkazovala své naléhavé žádosti. Velice si oblíbila a chválila sestru Berchtildis, kteráž nemocné stále v malých dávkách sílící stravu podávala; od této, jakož i ode všech, kdož matku v posledních dnech života viděli, vyžádala jsem si zpráv. Jest jisto, že nemocná trpěti musela velkých bolestí, ježto celá noha od prstů až vzhůru byla oteklá a pro bolest nedotknutelná; i každé nejmenší ohnutí těla působilo ji bolest. Ona trpěla klidně a tiše, nikdy nenařikala a za každou nejmenší posluhu děkovala. Jednou řekla sestře: „Mám teď také svůj týden utrpení, že je právě pašijový týden, ale do neděle vstanu". Vřele se zmínila o povolání sestry, jaké je to dobrodiní býti ve

dne i v noci u chudých opuštěných nemocných. V celku mluvila v celé nemoci velmi málo, ležela tiše, někdy dala si přinésti fotografii malého vnoučka.

Z jejího klidu a chování soudili ti, kdož byli vůkol ní, že netušila svoji smrt. Avšak, když na velký pátek p. Kollman vešel do pokoje a vyslovil nemocné naději, že ji v brzku bude lépe, ona vážně odpověděla: „Ba už nebude lépe — už nebude."

Jisto je však, že nikdo a nejméně ze všech její muž nenadál se konce tak rychlého. Lékař ještě v sobotu, v den před smrtí, nevzdával se naděje, neboť nemoc sama se lepšila, otok splaskoval a chuť k jídlu se vracela. Možné při této nemoci náhlé přerušení oběhu krve vniknutím cizího tělesa do srdce nenastalo — avšak sil ubývalo, přidružil se katarrh plicní, který s počátku zdál se nepatrným, ale nabýval vážnosti, když nemocná neměla síly vykašlati hleny a srdce slabě pracovalo. Již na bílou sobotu k večeru dýchala velmi těžce, zároveň vzmáhala se všeobecná apatie, a když jí otec chtěl čísti listy z domova, dala rukou znamení, aby toho zanechal. Noc byla nepokojná, ráno na Boží hod velikonoční dýchání ještě těžší s chrapotem spojené a lékař ohromil stále doufajícího Riegra zprávou, kteréž tento ještě uvěřiti nechtěl, že není více naděje, ježto nemocná nemá síly vykašlati hleny a že počíná ochrnutí následkem slabosti srdce.

Nemocná toho rána projevovala starost o jeptišku, že se s ní příliš namáhá a žádala, aby byla vystřídána jinou. Dopoledne, když byla s mužem sama, upřela naň své velké oči a tázala se: „Budu-li živa?" On odpověděl: „Doufám pevně, že budeš živa, ale musíš chtít a mít odvahu, víš, že nebožtík Schneider říkával, že člověk neumře pokud nechce." „Už to nejde" řekla tiše nemocná. Po chvíli dala znamení, že mu chce ještě něco říci, ale když v tom přišla sestra, zamlčela se — a pak více takměř již nemluvila. K otázce sestry, zda by nechtěla přijmouti svátosti, byla okamžitě k tomu ochotna. Když odpoledne přišel důst. P. Zapletal ji zaopatřiti, byla ještě úplně při smyslech, ač mluvení bylo jí obtížným.

Mezitím, kdy kněz odešel pro sv. oleje, počala krátká agonie. Umírající byla klidná, ani zvuku, ani

slova nebylo slyšeti a těžké dýchání stávalo se vždy tišším. Při posledním pomazání ještě na kněze hleděla, a v tom, když skončil, vypadl křížek, jejž držela v ruce, a ještě jednou naposledy povzdechla. Bylo to krátce před čtvrtou hodinou.

Cizí, kteří ji viděli umírati, pravili mi, že to byl okamžik i při hrůze své velebný, povznášející a nezapomenutelný.

Tvář zemřelé měla usmívavý, klidný výraz jako by dřímala. Lékař, který ji byl po celou nemoc pozoroval a léčil, který však o jejím předešlém žití ničeho nevěděl, opakoval to, co byl při počátku nemoci řekl: „Ta paní se musela nad své síly namáhat, musela se přepracovat duševně i tělesně. Ona předčasně vyčerpala své síly“. On i povolaný ku konciliu v poslední den dr. Fleischl tvrdili souhlasně, že by zemřelá nebyla dlouho zůstala na živu, i kdyby nebyla se vydala na dalekou cestu, že jevily se u ní známky sešlosti věkem v jejím stáří neobyčejné.

Dne 31. března po zádušní mši, již četl řiditel koleje české Monsignor Lorenzelli, byla mrtvola slavnostně vykropena v kapli České koleje St. Maria Romana a dovezena na nádraží. Teprve 6. dubna z rána složena byla ve vlasti v tichém kostelíčku Lobkovickém, a dne 7. dubna položena do hrobu k otci Palackému a matce své.

Mnohé vřelé prosby a přímluvy obracely se k nám jmenem paní českých, které přály sobě, aby zesnulá pochována byla na Vyšehradě a samy chtěly upraviti jí poslední stánek. Nám zdálo se však, že musíme jednati tak, jak by zemřelá po našem přesvědčení sama byla rozhodla, věděli jsme, jak milovala hrob svých rodičů v zátiší lobkovickém, a jak byla by jí proti mysli bývala hlučná okázalost pohřbu.

Jedna výčitka však zůstane mi v paměti. Když jsme se vraceli ze zádušních služeb božích v Praze, zastavila nás neznámá chudá žena, která ničeho nežádala, ale s pláčem žehnajíc nebožce za všecka prokázaná dobrodiní, řekla: „do smrti budu litovat, že jsem alespoň její rakev neviděla“.

Když zvěst o smrti její se rozlétla, vřelé účastenství jevilo se ve všech kruzích i v zapomenutých

uličkách a příbytcích chudoby, kde mnozí poprvé zvěděli jmeno klidné paní, která je navštěvovala. Chudé matky hradčanské po krejcarech sbíraly mezi sebou, aby mohly položiti věnec na její rakev. Dozvěděvše se však, že pohřeb nebude v Praze, zakoupily svíci a štít s nadpisem: „Své dobroditelce matky hradčanské“, i daly sloužiti ve chrámu na Loretě zádušní mši, ku kteréž dostavily se, nesouce své děti na rukou.

Mezi ctitelkami zesnulé mezi tím ujala se myšlenka, aby památka její uctěna byla založením fondu dobročinného i usnešeno ve schůzi na radnici staroměstské, aby úroky fondu byly věnovány ku podpoře chudých matek a jich novorozenců. Nemohla zajisté památka její býti uctěna lépe nežli skutkem lásky k těm, pro které ona pracovala za svého života.

XIV.

Povaha.

Popsala jsem prostě a dle pravdy život a skutky své matky, a táži se sama sebe, zda-li z popisu toho jasně vysvítá obraz její celé bytosti? Zdá se mi, že obraz podaný je nedokonalý a neúplný. — Chci-li však doplniti jej některými drobnými rysy ze své paměti i z pozůstalých památek, budí se ve mně obava, zda čtenář nebude spatřovati ve slovech mých předpojatost dětinné lásky.

Jsem si jista, že ti, kdož matku moji blíže znali, přisvědčí každému mému slovu, avšak těm, kdož ji neznali, snad se nebude pravda ve mnohém zdáti pravděpodobnou.

Pokud zvěčnělá byla mezi námi, my sami tak uvykli vší obětavosti jejího sebezapření, že nám nepřišlo na mysl, že by maminka naše mohla býti jiná nežli je — a teprve po smrti viděli jsme ji v plném světle celé neobyčejnosti její povahy.

Vždy sebeobětavá, vždy silná duchem a vždy pravdivá, šla tímto světem ničeho pro sebe nehledajíc, úplně lhostejna k úsudku a chvále cizího světa, vždy pevně a neodvratně za cílem, který si vytkla. Byla to povaha jako z jednoho kovu ulitá, celistvá a první pravá dedička povahy svého otce; v úplném souhlase zásad a činů, svého nitra a skutků, jednala vždy tak, jak smýšlela a jevila se tak, jak byla.

Ovšem že cizí oko spatřovalo často jen rub její povahy jakoby do vnitra obrácené s utajenou vřelostí a silou citu. Její úsměv znali jen ti, které měla

ráda. V každém jejím pohledu a úsměvu, v její přísnosti i v její lásce byla pravda a ve všem byla vytrvalá a silná.

Byly zvláštní přechody v její povaze. Právě tak jak byla měkká ve svém citu, byla neoblomná ve svých zásadách, tu stvrdla jako kost a nikdo jí nehnul.

Když myslím na ni, na její duševní obraz, tu jest mi jakobych její tváří viděla prosvítati črty jiné, vážnou tvář jejího otce, taková duševní podobnost byla mezi nimi. Obě ty povahy měly ve své síle a pravdě jistou kamennou tuhost, která se nedovedla ohýbat. Jejich přímá pravdivost šla až do příkrosti, a přesvědčení, které v nich jednou utkvělo, nedalo se zvrátiti. Ve svých zásadách nedali se sebou smlouvati a neuměli činiti ústupků. Riegrová byla sobě úplně vědoma této zásadní neústupnosti. Když jednou váhala odporučiti ve veřejném provolání jistý literární podnik, pokud by nenabyla jistoty, že s jeho duševním směrem vě všem úplně souhlasí, napsala tato slova: „Vždyť pak každý řídí se v životě a přesvědčení svém pravidly a zásadami, které stávají se mu svatými. Souhlas pak vnitřní s těmito zásadami, to jest duševní život sám, jehož zříci se nemožno. O jakés povolnosti v tomto směru nemůže býti řeči.“

Ona jako její otec hleděla na život jen z nejvážnější stránky a vší silou citu a vůle nesla se k těmto vyšším cílům života, žádnou obtíží nedala se odstrašit.

V jednom lístku svém ke mně praví: „Kdykoli mi něco za těžko připadá, nevzpomínám mnoho na obtíže, a netrýzním se vědomím, jak to je nemilé, neb seberu si mysl a dám se s pozorností do toho, často se to zdá horší nežli to je“.

Byly mnohé okamžiky skutečného životního nebezpečí, jichž podrobný popis zavedl by mne příliš daleko, kdy nejzřejměji se projevovala její velká neohroženost a duchapřítomnost.

Ona žila — to co sama nazývala: „život účelovitý“ — a vskutku život v její očích nebyl ničím jiným než velkým posvátným úkolem povinnosti, nic jiného v něm nehledala než povinnost a práci, a ne-

znala také jiné radosti než vědomí vykonané práce. Říkala někdy: „Mně by život netěšil bez práce“.

Viděli jsme ji pracovati pro ústavy veřejné a pro chudinu, to však byla jen část prací, které konala. Věnujíc doby zimní nejvíce starostem o ústavy městské, obírala se v létě tím větší horlivostí pracemi domácími, jichž zanedbati by sama sobě nebyla odpustila. „Je pravda“, praví v jednom listě svém, „že se také mnoho starám o cizí, ale žádný nemůže mi vytýkati, že svým rodinným povinnostem nedostávám. Pak jsem na sklonku života a mám již životní svůj úkol jako dodělaný“.

Ona měla o vedení domácnosti, o pracech a povinnostech ženy své ustálené zásady, právě tak nezvratné jako všecka přesvědčení, kteráž utkvěla ji v duši. O šití a o hmotné práci říkala, že je ženě potřebnou, že utišuje nervy, a pokládala účastenství na hmotné práci i za povinnost mravní. Jakkoli nepodceňovala práce duševní, nepokládala přece práci hmotnou za něco podřízeného aneb dokonce ponižujícího; ať práce duševní, ať hmotná, prvním a nejvyšším bylo v její očích vždy to, co žádala povinnost, a to čeho nežádala povinnost, bylo podřízené a vedlejší.

Tak pokládala též za svoji povinnost ušíti veškeré prádlo pro spotřebu celé rodiny, a ničím nedala se od toho odvrátit: „Po mé smrti si dělejte, co chcete, pokud jsem živa, tak to zastanu“, byla její odpověď. Každá paní podivila by se, mnoho-li tuctů nejrůznějšího prádla i košil mužských ona ušila za několik letních měsíců, taktéž šila sama výbavy svých dcer, a k tomu brávala si každého léta 150—200 kusů dětských šatiček pro opatrovny. Říkala, že musí v létě nahradit, co v zimě zameškala; někdy pracovala, jak pravila, jen: „con amore“, to jest volně bez námahy, jindy „úkolovitě“, totiž podle hodin, s vyměřeným na den úkolem. Toto poslední činila, když muž její nebyl doma.

Jak často za časného rána, když jsem otevřela oči, slyšela jsem již v pokoji nad sebou klapati její stroj a jak často večer za úplného již soumraku musela jsem ji prositi, aby přestala šíti. Dopřála si jen odpolední siestu a večerní neb odpolední procházku,

ostatně pracovala od rána do večera a i když vyšla na procházku, bývalo to vždy s punčochou, pletení tomu tak uvykla, že je neodložila často ani při prudkém stoupání do vrchu, taktéž plétala po večeři aneb při návštěvách, když jiné práce konati nemohla. Marné byly naše prosby a domluvy, že si pletením při chůzi škodí na plicích. Když konečně její muž se do toho vložil, tu ona vyčítavě mu řekla: „Ty mi také nic nepřeješ". Když někdy vyšla na procházku bez pletení, ohlašovala nám to jako zvláštní koncesi, kterou nám činí: „Dnes jsem na oslavu tatínkova příchodu ani punčochu nevzala, prosím abyste si toho vážili". Ve šťastném manželství bývaly jediné mrzutosti k vůli stroji a punčoše, když muž hrozil, že ji nitě potrhá, aby dále pracovati nemohla.

Jak jí oči zářily, když někdy večer vypočítávala a okazovala, mnoho-li za den vykonala práce! Ty okamžiky, kdy neunavné prsty přestaly se hýbati, bývaly tak řídké — a tu někdy je vytáhla na slunce a hýbala jimi s tak zvláštním posuňkem dětinské radosti, jako když ptáče volně zatřepe křídly. Musela býti již vážně nemocná, když přestala pracovat; na menší churavosti se neohlížela. Vzpomínám-li na to, jaký výsledek měly všecky naše pokusy odtrhnouti ji na chvíli od práce, tu mnohá okolnost jeví se mi v jiném světle. Ona skutečně nedovedla býti živa bez práce, bez neustálého soustředění vůle a síly k určitému cíli.

„Zvykla jsem tak účelovitému životu", psala z jara r. 1877: „že se bojím letos Malče, kde žádná práce na mne nečeká". Ona někdy jaksi pouštěla se s námi do vyjednávání, abychom ji nebránili v pilnosti a psala mi před stěhováním na venek: „Obávám se přechodu k tichému životu v Malči. Kdybyste mi alespoň nebránili při pracech ženských, abych aspoň tu jeviti mohla činnost. Kdyby to zase mělo být, jako v loni, pak bych s obavou pomýšlela na stěhování ven. Co tím dokážete, když mi v zaměstnání bráníte? Já si říci nedávám a máte s tím jen mrzutostí a nepříjemnosti, které mi pak celý pobyt znechutí".

„Zahálka nucená je mi jedem", praví v jednom listě svém, a z jara r. 1880 psala mi: „Ty se darmo

strachuješ o mé šití. Kdybych celý rok měla stejnou pilnosti šít, to by mi arci škodilo, tak to je jen několik neděl, co by se práce udělala, a věř mi, že bych nebyla spokojeně živa, kdybych práce neměla. Já ráda myslím na potřeby jiných, to mne více těší, než vlastní pohodlí. Každá žena má býti spokojenější v tom, když může přispívat k spokojenosti ostatních. Bůh tě opatruj".

Celý její život byl dokladem k těmto slovům. Pro potřeby jiných měla vždy bedlivý zrak, měla dosti času a síly a nelitovala vydání, aby jim způsobila radost, ale na vlastní potřeby se jí nikdy nedostalo a když jí to jiný připomněl, odpovídala: „což pak je o mne, já jsem ta poslední".

Když za celé leto pro všecky členy rodiny prádlo ušila, okázalo se na podzim, že jen o své se ještě nepostarala, a její prádlo a šatstvo bylo vždy nejjednodušší ze všech. Do nejmenších podrobností šlo toto její sebezapomínání; ani u jídla nikdy nevzala si to, co ráda jedla vždy to jiným rozdělila a protesty nic nespomohly. Všecko pohodlí, všecky příjemnosti vždy jen ponechávala jiným, co měla pěkného, byla by jen chtěla rozdati, a o všem, co bylo zvláštní, teplé a příjemné říkala, „toho je pro mně škoda".

Když jí muž přinesl darem skvostnější látku, byla z toho obyčejně malá mrzutost. Jen nepatrné dárečky ji těšily, jiných nechtěla od nás přijímat a jednou nechala šat, jejž jí dcery darovaly, více let viset v almaře, říkajíc: „Já vás to musím odnaučit". Když se blížily svátky, upřela na nás někdy přísné oči a hrozíc prstem říkala: „Ať se nikdo neopovažuje mně chystat dary. To mně neudělá žádnou radost".

Ona ani žádného potěšení nechtěla a nedovedla užiti sama, a takřka činila si z toho výčitky. To zvláště jeví se v jejích listech z ciziny.

Roku 1867, jsouc na cestě do Paříže, psala mi z Nizzy: „Kdykoli něco hezkého vidím, pojme mne lítost, že to nevidíte, zdá se mi, že toho je pro mne škoda, že jsem již příliš stará pro tak mladé radosti". Bylo ji tehdy sotva 34 let. Roku 1881 psala opět z Nizzy: „Kdykoli něco krásného vidím, první je lítost, že tu oba nejste . . . . Mrzím se chvílemi na to, že

právě já tu jsem z rodiny, která již pro svou osobu po ničem jiném netoužím, leda vidět vás všechny, všechny spokojené a veselé".

Radosti chtěla jiným přenechati, jen co bylo trapného a těžkého, k tomu se hlásila jako ke svému právu a podílu. Vyřízení záležitostí nepříjemných obyčejně brala na sebe a když se někdo rozstonal, obětovala dny i noci, aby jiných ušetřila. V našem dětství při nakažlivých chorobách často i nejhrubší posluhuna místě služebných sama zastávala. Takž psala též r. 1866: „Já si děti obsluhuji docela sama. Bdím co možná, aby domácí neměli styku a nejmenší příčinu k nákaze možnou".

Všem sloužila jen sama, nedala si posluhovat. Zmiňuje se tak v listech svých: „Nejsem zvyklá, abych si dala od jiných posluhovat a potřeby obstarávat". Aby někdo k vůli ní si působil jakékoli namáhání a obtíž, toho nechtěla připustit a za nejmenší pomoc a úsluhu vždy velmi děkovala. Tak důsledná a vytrvalá byla ve svém úmyslu nedat si sloužiti a ničeho nepřijímati, že skutečně odvykala ostatním, aby mysleli na její potřeby.

Ona si utvořila pro život svá pravidla, svou praktickou filosofii a právě proto, že jednání její nebylo řízeno okamžitou náladou citu, nýbrž bylo důsledkem zásad s její bytostí srostlých, nedala se ničím odvrátiti od svého spůsobu života.

Její názory a zásady zvláště se jeví v listech, které mi psávala r. 1869, když jsem dlela po 4 měsíce ve Frankfurtě. Matka má jsouc tehdy vážně nemocna, zabývala se myšlenkou, že brzy zemře, a proto listy její nabývaly zvláštního významu. Mnoho psávala o různých úkolech muže a ženy, o vážnosti povinností rodinných, hospodaření s časem a lásce ku práci. Mluvila dále o tom, jak ženy, které nemilují práci a neumí obmezovat své potřeby, jsou nejen samy nešťastny touhou po bohatství a přepychu, ale často též přivádí mravní neštěstí svým rodinám, často zaviňují podlost mužů svých a jsou toho příčinou, že rodiny jejich národu svému neslouží ku prospěchu, ale spíše k hanbě a potupě. Obětavost vlastenecká je u nich neznáma a bohužel přechází to pak více

méně na všechny ostatní údy rodinné". V jiném listě mluvíc o následcích toho, když žena práci se vyhýbá, táže se: „je-li to svědomité, aby tak dávala mařit prostředky jí od Boha svěřené? Nebude-li muset jednou z toho odpovídat, že nemohla nalézti cestu jinou, kterou by vynaložila ve prospěch dobra vlasti a chudiny, co tady prohospodaří a to spůsobem, který i nemravnost u služebných podporuje?"

Jednou z hlavních zásad jejích bylo, že kdo chce býti šťastným a neodvislým, musí umět obmezovat své potřeby a nesmí si navykati posluhu jiných: „Ty milá dcero", psala mně, „ještě jsi příliš mladá, než abys uvážila následky takového počínání, věř mým slovům. Věř, že pokaždé ten jest šťastnější, který ve svém životě nejméně potřebuje pomoci, posluhy jiných. Jeho spokojenost nezávisí pak od jiných, on vpraví se vždy snadněji a veseleji do všech poměrů životních".

Až do krajnosti byla věrna těmto svým zásadám a nic ji nepřimělo, aby dbala svého pohodlí. Když jsem se pokusila přiměti ji k tomu, aby větším pohodlím šetřila svých sil, dala mi v listě 15. ledna 1882 následující odpověď: „Jsi velmi starostliva, musím však poopravit tvé výroky. Držíš o tom delší rozjímání, jak nemoudře jednáme, nedopřejeme-li sobě všeho pohodlí a neutrácejíce v tom směru dostatečně. Milá dcero, to již je tak souzeno — kdo chce být blahobytníkem musí se stát egoistou — rodina ale, která slouží národu, toho hesla nezná".

A tak každý pokus, aby zpříjemnila sobě život a ulehčila práci, odrazil se od její železné pevnosti a nikdo nevymohl na ní, aby jednala jinak, než sobě předsevzala.

Ona, která stále měla na očích a na mysli bídu trpících, neměla pak již „oči pro zbytečnosti", jak sama pravila a každý větší výdaj pro vlastní pohodlí byla by si vyčítala.

S velikým rozhořčením mluvívala někdy o vzmáhajícím se stále přepychu, který je hříchem, pokud tolik lidí trpí hlad. Když jí někdo připomněl, že je zařízení bytu a domácnosti příliš jednoduché, řekla s podivením: „mně se zdá, že to máme až příliš

krásné!“ A někdy ještě dodala: „Když si vzpomenu, jak jsou jiní lidé živi!“

O šatstvě a toiletě pokládala za potřebné učiniti tolik, aby nebyla příliš nápadnou: „co by lidé prstem neokazovali“, ale všecky takové starosti toiletní jí byly tak nemilé, že jak praví v listě, „raději bych šla míli pěšky z pokuty, než obstarávání podobné“. V jiném listě píše: „Ty zákony, podle kterých ty pravíš: to sluší, nesluší — já neznám“. Jednou odpovídajíc k otázce šatů se týkající praví: „Přichází mi to trochu směšné, když na sebe pohlížím, že snad přece u mých dcer mám větší kredit co do mody než u jiných lidí. Vidět, že máte pro chyby matčiny špatné oko“.

A přece mnozí těšili se ji vid ěti někdy ve skvostnějším šatě, a tu ona, když se v nový oblekla, s úsměvem říkávala: „Co pak tomu řeknou naše paní!“ aneb „to budou mít naše paní radost“. A když se ze schůzí komitétu vracela, tu se pak smávala pravíc: „To se dnes paní divily, to bylo obdivování“.

Vždy a ve všem šlo jí jen o úsudek kruhu lidí, se kterými se sblížila, a kteří sledovali s ní tentýž cíl, pro jiné neměla ani času a mysli.

Její duch byl jakoby sám o sobě sestředěn a obrácen jediným směrem: k hledání dobra.

Ke všemu, co lpělo na zevní formě, ona neobracela pozornost. Skvělá hra obraznosti, blýskání vtipu a záře krasodušství nedovedly ji oslnit. Ona neměla také smyslu pro čistě estetické pojímání života, které kochá se ve kráse pro krásu. I v umění hledala mravní pravdu a žádala především, aby lidi povznášelo a činilo je lepšími.

V posledních letech vždy méně zabývala se krásnou literaturou a když někdy do časopisů beletristických nahlédla, málo kdy bývala uspokojena a často říkala: „jsou to plody choré obrazotvornosti“. Co však ji dojalo, dlouho utkvělo jí v mysli.

Kde v díle literárním popisovány chyby aneb zvrhlé povahy mužské, tu si toho hrubě ani nepovšímla, ale byla-li tam nějaká špatná ženská povaha, tu se vždy rozhněvala a nechtěla více o celém díle ani slyšeti.

Svému otci úplně podobala se v tom, že málo rozuměla žertu a zvolna chápala vtipy, když však se jí některý zalíbil, velmi srdečně se smávala a častěji jej opakovala. V divadle měla ovšem v nenávisti všecko fraškovité a frivolní, ráda však vídala jemné veselohry; tragediím se vyhýbala tím více, čím více ji dojímaly. V posledních letech, pro velikou zemdlenost po namáhání celodenním cesty do divadla a také obcování společenské stávalo se jí vždy obtížnějším.

Stále zaujata svým vážným myšlenkovým světem nedovedla upoutati mysl svou k lehce letícímu proudu společenské zábavy. Ona tak uvykla vždy míti před očima jistý cíl a vždy ptáti se: „K čemu? jaký účel"? že veliká část hovorů, jaké se vedou ve společnosti, zdála se jí mařením času a mluvením o ničem". V jednom listě mluvíc o zábavě a hovoru praví: „Se mnou to tak nejde, starám se příliš málo o lidi, kteří mi jsou lhostejni, neb pro které nemám zvláštní lásku". Dokonce ji již nezajímalo aneb se jí i příčilo poslouchati novinky a klepy o chybách a osudech lidí jí lhostejných.

Lhostejnost svoji k zájmům a osobám cizím její mysli a srdci ona nejen nemohla změniti, ale také nedovedla zatajit. Vše to, co ve společenských stycích a formách zdvořilosti bývá strojeného a nepravdivého, jí bylo cizí. Pravdivost její povahy nedala se spoutati žádnými zákonníky zevních formalit, nedala se přetříti umělým nátěrem, všude prorážela základní barva, pravda. Myslím, že nepromluvila za svého života nejen nepravdivého slova, ale ani prázdné fráze, vždy až do nejmenšího hnutí byla pravdivá a přímá.

Ona byla úplně neschopna promluviti k někomu přívětivého slova aneb jen vlídně na něj pohlednout, když to nevyšlo ze srdce. Co v ní bylo, muselo se zřejmě projevit, a tam, kde se projevovati nechtěla, vyhnula se styku. V této neoblomnosti a všem poutům vzdorující pravdivosti své povahy jevila se někdy až příkrou. „Já už jiná nebudu", pravila jednou „co ve mně není, to nemohu okázat".

Nikdo neuměl tak jako ona pohlednouti přísně a s tak bezohlednou ostrostí říci nepříjemnou pravdu

do očí; její pohled dovedl právě tak mraziti jako dovedl hřáti.

Zvláštní byl výraz jejího velkého žlutohnědého oka, když jej někdy pevně a zkoumavě na někoho upřela; tu zdálo se, jakoby oči její se zvětšovaly, z velké zornice ve světlém oku zasvítily blesky tak zářivé a mocné, že pohled ten každého se dotkl. Bylo to, jakoby svým pohledem byla jiným sahala až na duši a do svědomí. Velcí se pohledu tomu často vyhýbali, malé děti se při něm smály a žádný člověk neupřímný a falešný nesnesl jejího pohledu; muži, jichž smělému čelu se celý svět obdivoval, před ní sklopili zrak.

Jest pochopitelno, že povaha tak přísná sama k sobě, která na život a cíle jeho hleděla tak vážně, byla také přísná v posuzování jiných.

Ale tato přísnost její byla zvláštního způsobu a rázu, neřídila se obyčejným úsudkem světa a neobracela se především a jedině k těm, kterými svět povrhuje. Nebylo v ní stínu té pýchy, která staví na odiv pohrdání své s chybujícími a hřešícími. Pamatuji se, jak jednou přišla k nám dáma velmi dobrodružného života; matka byla k ní velice přívětivá a ještě mně dala napomenutí, abych byla vlídnou, řkouc „takové osoby bývají někdy velice k politování“. O jisté třídě ženštin slyšela jsem ji jen zřídka pronésti nějaké slovo, a to s nejhlubším politováním, jako o nejnešťastnějších tvorech světa, jichž největší část jen z bídy poklesla.

Její přísnost obracela se především ke třídám vzdělaným. Od těch, kterým dopřáno poznati vyšší cíle a snahy, kterým mnoho hřiven svěřeno, žádala také mnoho, kdežto shovívavě patřila na chyby nešťastných, plahočících se v tísni života, v okolí nevzdělaném a hrubém. I tenkráte, když chudé ženy s tou největší přísností kárala pro mravní poklesky, cítila s nimi mnohem více slitování, než jim kdy znáti dala.

Jakkoli sama byla vážná a málo rozuměla žertu měla přece sympatii k povahám živým a veselým, i nebrala jim za zlé každý výbuch živosti.

Bylo něco velmi positivního a suchého v jejím patření na lidi. Rozechvění citu, nadšení a horování

jí nehnulo, kde neviděla skutků. Cizím byl jí též onen planý idealismus, který pro snění o cílech velikých, ale vzdálených, nevidí povinností malých všedních, avšak blízkých. Zdá se naopak, že byla nedůvěřivou k lidem, o nichž soudila, že u nich převládá fantasie, že mají více šlechetných snů než skutků a schopnosti sebeobětování.

Nejvíce se jí příčilo to, co bylo nejcizejším její povaze, každý stín neupřímnosti a lži i egoismus ve všech svých formách.

Její hlavní měřítko při posuzování lidí dalo by se vysloviti otázkou: má smysl pro povinnost? Čím více smyslu pro povinnost a práci komu přisuzovala, tím více rostla její úcta. Zejmena žádala mravní sílu od ženy, ano zdálo se někdy, že klade na ni v mravním ohledu větší a přísnější požadavky, že soudíc muže, hledí na více stránek, u ženy však jen na jedinou, dle které měří svoji přízeň a lásku.

Z života a skutků její je zjevno, v čem spatřovala nejvyšší cíl života a především hlavní povinnost ženy. — Ona soudila, že ženskému srdci je především třeba skutků, jest mu potřebou, aby jiným „lásku prokázalo a tím na sebe zapomnělo". „Literní zaměstnání", praví v jednom listě svém, „je pro ducha, ale není potravou pro srdce. U ženského srdce již je to tak, že není rádo o samotě, že má největší radost v tom, když může jinému spůsobit radost aneb umenšit bol".

Ona nechtěla míti ani muže bez citu, ani ženy bez rozumu a vzdělání, avšak soudila, že u každého z nich má převládati jiná stránka. Od muže očekávala a žádala více duševní práce, od ženy především mravní sílu sebeobětování. Ona přála si, jak již z předešlého vypravování zřejmě vysvítalo, aby dívkám dostalo se vzdělání takového, by pojímati mohly i nejvyšší snahy lidského ducha, aby nabyly smyslu též pro účely vyšší než pouze pro hmotné zájmy rodiny a byly muži svému podporou v péči jeho o blaho veřejné.

Z působení jejího u spolku sv. Ludmily a při ústavech městských je viděti, jakou váhu kladla též na to, aby ženám otevřely se nové zdroje výživy, které by usnadnily chudé matce zápas životní a osa-

mělé dívce zabezpečily čestnou samostatnost. Tato snaha o roztřídění ženské práce nebyla v její očích však jakýmsi zásadním bojem o právo, ale otázkou praktické potřeby životní. Hledíc na věc z této stránky přála si, aby ženy mohly zastávati některé obory mediciny, když by totiž pro dívky zařízeny byly kursy zvláštní, aby společné studium s posluchači mužskými nedotýkalo se útlocitu ženského, avšak bylo jí proti mysli, aby ženy navštěvovaly fakultu filosofickou, ježto nespatřovala v tom praktických výsledků pro život.

Nebylo to snad, že by nám chtěla odepírati to, co je nejvyšším cílem člověka; ale vědění nebylo v jejích očích tím nejvyšším v životě. Ona také nebyla přesvědčena o tom, co zdá se býti míněním rozšířeným v době naší, že by cena a mravnosť člověka stoupala vždy se stupněm jeho vzdělání.

V listech, jež mi psávala zejmena r. 1869, častěji se opětuje myšlenka, že učení samo není úkolem života, že pouhé vědění nepodává dostatečného staviva pro duši a srdce, a že třeba dbáti toho, aby „jednostranná vědomost mravní povaze neuškodila". V jednom listě píše, že péče o vzdělání ducha a konání povinností „nemusí sobě býti v odporu, a nemusí vylučovati jedno druhé a oboje radostně se pojiti dá" . . . „Péče o ducha nesmí toliko působiti egoisticky na povahu dívčí, odjímajíc jí cit a srdce, které u dívky se jeví hlavně v obětování pro jiné v tichém nepoznaném působení a konání svých povinností".

A této mravní síly spatřovala často více ve příbytcích bídy než na výsluní bohatství. Největší a nejvznešenější byla v jejích očích mnohá prostá žena, jejíž život byl jen práce a odříkání, která v tichém úkrytu nikým nepoznána a nechválena obětovala své síly a svůj život pro své děti. Byl to pohled do života, který ji poučil, že hmotně pracující žena chudiny v mravném ohledu stojí výše než ženy, které vedou život zahálčivý, hledajíce v něm jen rozkoš a požitek, které zakládají si snad na svém větším vzdělání, ale které nenaučily se největšímu umění života, umění zapírati sebe samých, které neprošly nejvyšší školou života — školou utrpení a práce. Často slýchala jsem

matku svou s velikým pohnutím mluviti o hrdinství chudých žen a matek, o milosrdenství, které prokazují trpícím, že samy zápasíce s bídou ujímají se ještě chudých opuštěných dětí.

Říkala, že v těchto třídách žena průměrně stojí mravně výše nežli muž a zahanbuje jeho egoismus svojí obětavostí. Odtud její velká láska k chudým ženám, a myslím, že mimo osoby ji nejbližší nemilovala nikoho tak vroucně jako tyto tiché hrdinky povinnosti, prosté ženy lidu.

Její láska ku třídám pracujícím, její názory o relativní ceně vědění, o mravní závažnosti i mravním významu hmotné práce připomínaly ve mnohém spisovatele, jehož spisů neznala, Lva Tolstého. S ním sbližoval ji též hluboce křesťanský názor světa a upřímné opovrhování vší marností a chválou lidskou.

„Ta přízeň lidská", praví v jednom listě, „je velmi pomíjející zboží, nestojí za to, aby se člověk k vůli tomu mnoho shýbal, jen když má dobré svědomí a lásku těch, které člověk blízko zná a sobě váží". Její nechuti ke každému vystupování u veřejnost postupem času jen přibývalo a roku 1873 odmítnuvši jisté vyzvání čestné psala mi: „Jsem příliš stará a životem již vyzkoušená než abych si v marnivosti libovala a neodříkám-li se vůbec i pro budoucnost dobré vůle obětovati dle možnosti něco ze svých sil dobrým účelům, stojím čím dále tím více na tom, aby mé jméno nebylo mnoho jmenováno a nepřicházelo co možná do veřejnosti. Dost na tom, stojí-li otec na pranýři veřejného úsudku, k čemu mám já vydávat svůj poklid a své štěstí na milost a nemilost cizích lidí".

Ona nejen nepotřebovala chvály cizí ke svému štěstí, ale naopak spatřovala v každé ctižádosti jen vážné nebezpečí pro poklid vnitřní. V jednom listě svém r. 1868 psala: „Zpytuj často mysl svou a hleď často na to, jaká sama v sobě budeš, nehledě k tomu, co jiní o tobě souditi a mluviti budou, na to sobě nestav úsudek o sobě samé . . . . . Blaženost svou musíš hledati sama v sobě, nebudeš šťastnou, leda bude-li vše tvé myšlení a cítění i činění v souhlase a směru nejlepšího tvého vědomí a svědomí. Pak i nezávisíš od jiných ve své blaženosti; kdo pak staví

netoliko úsudek svůj ale i spokojenost svou toliko na úsudku a zdání jiných, ten staví na mělkou půdu a nebude nikdy ukojen v mysli a spokojenosti své. Slova tato mi jdou od srdce a prosím abys o nich přemýšlela".

V jiném listě píše, že nám netřeba zoufati v zápasech a zármutku života, „máme-li Boha svého za přítele a máme-li svědomí dobré a neporušené". Sílu ke skutkům a útěchu v zármutku nalezala ve vroucí své víře a zbožnosti.

Život bez víry byl by býval pustým v jejich očích, tak živě cítila sama v sobě, že nic v životě nemůže nahraditi onen obživující zdroj mravní síly i útěchy vnitřní, jakou jest láska a důvěra k Bohu.

Říkalo se někdy v kruzích pražských, že jest Riegrová přepjatě bigotní a ultramontaní.

Bývají někdy rozšířeny domněnky a mínění tak nepochopitelná, že vyloudí jen úsměv; a tak i tato výtka činěná dceři Palackého, která se svým otcem až do jeho smrti žila v nejvroucnějším duševním svazku, — a již vysvětliti sobě můžeme jen tím, že ti, kdož sami víry nemají, nemohou se často vmysleti do ducha a citu těch, kteří věří; a vyhledávají tudíž u nich buď přepjatost, slabost ducha, neb pokrytectví. Je-li každý vroucí hluboký cit náboženský již bigotností, pak ovšem nemohla také ona býti vyňata z této výtky — ale kdo by sebe bedlivěji stopoval její život, nemohl by jí vytknouti, že by byla kdy utkvěla pouze na zevních a formálních stránkách víry a nenalezl by v jejím jednání ani stínu jakékoli nesnášenlivosti ku přesvědčení jiných. Věrna zásadám svého učitele Schneidra vždy hleděla k duchu a ke skutkům, šla pevně za svým přesvědčením a neodchýlila se od něho v pravo ani v levo.*)

Zdali zbožnost její byla zbožností pravé křesťanky, o tom nechť mluví její skutky.

V křesťanské lásce k bližnímu viděti nejvyšší ideál a cíl života a touto láskou k nebohým proje-

*) V jednom listě píše o tom, kterak ji bylo za zlé bráno, že mladší dcery dává opětně jako dříve starší do ústavu protestanského v cizině, a praví, že ona nepokládá za vhodné dáti dceru, která se má připravovati k životu občanskému, ústavu klášternímu a katolicismus liberální, že je v cizině málo známý. I dodává ještě „již k vůli svému nebožtíkovi otci nemohu na protestanty zanevřít."

vovala svou lásku k vlasti. — Zbožnost její srostla a sloučila se v její duši s jejím vlastenectvím a jejím vroucím idealismem.

Sotva mohlo býti idealistky opravdovější; v její mysli pevně byl ustálen rozdíl mezi lidmi, kteří žijí, aby jedli a pili, a mezi těmi, kteří jdou za svou myšlenkou. Slýchala jsem ji často říkati: „člověk musí míti nějakou ideu“. Někdy zdálo se, že se proto tak úzkostlivě vyhýbala každému styku s hlučnou veřejností, aby žádný stín pohnutek vedlejších nepokalil v její očích její svatý a čistý cíl. „Kde hraje roli ctižádost, tam mizí ideál“, tak říkala.

R. 1883 1. srpna psala dru. Černému: „Mám toliko jednu prosbu osobní. — Račtež mi uložiti jakoukoli práci ve prospěch chudiny neb mládeže, to málo, co mohu, ráda vykonám, jen prosím, byste mně ráčil zachrániti před okázalostí nějakou a větší veřejností nežli bude nevyhnutelně zapotřebí. Zdá se mi, že bych při tom snadno pozbýti mohla představu ideální, bez které by se mi k další činnosti nedostalo síly tělesné“.

V této představě ideální viděti onu velkou moc vzpružující i slabé její síly tělesné. Když nějaká myšlenka ji zaujala, i tvář její se ozářila vnitřní radostí, síly její se vzpružily, nedbala svého zdraví, myslela jen na svůj cíl — Tak pevně šla za svojí ideou, až do poslední chvíle života. „Zdá se mi“, praví v listě k svému muži, „že jen trojí věc mne poutá k životu: otec s dětmi, Ty a opravdová láska k vlasti, již v srdci svém cítím. Pravím-li, že bych pro poslední třeba i život v oběť podala, to by mnoho nebylo, neboť to není to největší — známť arci věci, které by těžší byly“.

Pravdou a skutkem stala se tato slova a pravdou bylo též, co praví v listě svém z r. 1875: „Já mám vždy dobrý úmysl konat svou povinnost především a na vlastní potěšení a přání nebrat ohledu a toto vědomí je to nejlepší, co si z toho světa jednou odeberu“.

Zda ve slovech těchto neskrývá se tajemství její síly a onoho požehnání, které spočívalo na její skutcích? Je to prosté tajemství a rozluštění celého jejího života: ona nikdy nemyslela sama na sebe.

Smysl rušící omyly tisku.

Na místě:					Čti:
Obsah řádka 8 od shora				ženských prací	*ženských pěstounek.*
Str.					
174	ř.	19	od shora	do kostelů	*do kostela.*
174	„	38	„ „	s knihami	*knihami.*
176	„	27	„ „	ještě	*jistě.*
178	„	37	„ „	ohnutí	*hnutí.*
181	„	2	„ „	klidné paní	*„šedivé paní“.*
182	„	22	„ „	celistvá a první	*celistvá a pevná.*
183	„	33	„ „	neb seberu	*ale seberu*
185	„	19	„ „	vytáhla na slunce	*vztáhla*
186	„	23	„ „	teplé a příjemné	*pěkné a příjemné.*
189	„	3	„ „	O šatstvě	*V šatstvě.*
189	„	13	„ „	špatné oko	*slepé oko.*
189	„	23	„ „	o sobě	*v sobě.*
193	„	2	„ „	roztřídění ženské	*rozšíření.*
193	„	12	„ „	nám	*ženám.*
195	„	4	„ „	od srdce	*ze srdce.*
195	„	36	„ „	viděti nejvyšší	*viděla nejvyšší.*
196	„	26	„ „	viděti onu velkou moc	*viděla onu velkou moc.*